ЗМЕСТ

Крыніца

ТЫ

Янка ЮХНАВЕЦ

*Таму і прышоў сюды,
самім сабой,
да месца выбранага...*

З Табой:

З Янкам ЮХНАЎЦОМ гутарыць Алесь БЯЛЯЦКІ

Алесь Бяляцкі – Якія жыццёвыя варункі падштурхнулі вас да паэтычнай творчасці?

Янка Юхнавец – Я нарадзіўся і жыў на ўзвышшах Паўночнае Беларусі, у блізіні ад Бярэзінскай Пушчы з ракой Бярэзінай, і яна сапраўды, Бярэзіна-Бяроза, уцягвае, збірае ў сваё рэчышча невялікія рэчкі, шмат ручаёў, і адтокі ад вазяроў між балот ды лясоў.

Шчаслівы выпадак – быць народжаным між паэтычных мясцінаў. Я толькі пазней апамятаўся іх любіць, а на гэта была прычына – другая вайна...

Я ўспомніў казкі ад мае цёткі Куліны, хадлівай вясковай энцыклапедыі. Яна была непісьменная, але навучыла мяне лічыць дый вылічваць па пальцах, пакуль пайсці ў школу; а любові да чытання навучыўся ад свайго дзядзькі Сямёна (ён быў спецыялісты лясное эксплатацыі).

Помач бацькоў – заўсёды занятыя кожнадзённай працай, сельскай гаспадаркаю, – дапамаглі паступіць у другі клас (падчас нацдэмаўшчыны на Беларусі гэткае дазвалялася). Апынуўся юнаком у нацыянальным жыцці, якое потым было прыдушана, і яшчэ больш прыручала любіць сваё... Здарылася эгаістычнасць чытаць і шанаваць М. Багдановіча, а потым Я. Купалу; і адпаведна выпрабляўся характар, што накладваўся ад цёткі Куліны, – любіць народную творчасць, а потым асабліва ўразілі ўспаміны бацькі; успамінаў сваіх прашчураў: прабабу, прадзеда, свайго бацьку, якія любілі белыя і звычайна высокія камяні стаўляць каля вясковых дарог, садзілі бярозы (мая сяліба была ў бярозах і ліпах), высякалі з камянёў крыжы-помнікі на магіліцы; прадзед збудаваў з палявых камянёў вадзяную мельніцу (вось таму ёсць рамантыка да млынароў). З бацькавых апавяданняў (толькі пазней зразумеў) прашчуры-родзічы захапляліся прыгаствам наваколля. Вечнасць у вартасці дзеяў

Але ўсё не складвалася ў наступных гадох жыцця стацца паэтам. Яшчэ будучы вучнем, без усякае высакамернасці сказаць, чутка пачаў прымаць да сэрца дзяржаўна-грамадскую несправядлівасць штодзённага жыцця. Скрытнае юнацкае перажыванне няўладу ў абыдзённасці – прымус зразумець, асіліць яго.

СВЯТА АСАЦЫЯЦЫЙ

(Паэзія Янкі ЮХНАЎЦА і еўрапейская літаратурная традыцыя)

*Чым больш творыцца незразумелага,
тым розум больш разумным станецца.*
Я. Юхнавец

«...я дома зноў, ён для мяне спакой», – прагучыць у адным з вершаў Я. Юхнаўца пад вельмі паказальнай назвай «Сны на чужыне». Дома – але толькі ў снах, ва ўспамінах і мроях. У кожнага чытача той ці іншы паэтычны радок выклікае, вядома, свае асацыяцыі; я ж прыгадала горкія словы Ч. Мілаша з яго Нобелеўскай прамовы: «Патронам усіх выгнаннікаў, што наведваюць родныя мясціны толькі ва ўспамінах, застаецца Дантэ, але як жа вырасла з таго часу колькасць Фларэнцый!»

Адарванасць, адрынутасць ад радзімы – вызначальная канстанта творчасці ці не кожнага пісьменніка-эмігранта, зыходны пункт яго эстэтыка-філасофскай праграмы. Аднак праграма гэтая тоіць у сабе заўсёдную своеасаблівую загадку: у якіх стасунках паміж сабой знаходзяцца, як суадносяцца нацыянальнае і іншанацыянальнае? Наўрад ці магчы-

А.Б. – Якія літаратурныя аўтарытэты ўплывалі на вашае станаўленне як паэта?

Я.Ю. – Пасля вайны, на эміграцыі, пачаўся ў душы неспадзеўны ўздым, які кінуў мяне ў асабістае «расследаванне» пра тое, што ведаў, або слухаў апініі іншых. І вось тады пацягнула чытаць іншых паэтаў (філасофію спакваля), якіх ніколі не чытаў у Айчыне. Сталіся на чужыне вядомымі з ведання ў некаторай меры замежных моў або перакладаў на славянскія мовы, якія разумеў Беларуская паэзія (за мяжой было мала) заставалася толькі любоўю да роднай мовы. Гэткае было перакананне: – Чаму не ў нас?

Эстэтычнасць з'явілася павучыцца ў заходніх еўрапейскіх паэтаў і празаікаў Але пісаць пачаў па-свойскаму ад усведамлення: беларуская творчасць – казкі. У некаторых выпадках, не адмаўляюся, сталася ў стылі грамадскім, або, наадварот, пра вечнасць творчасці із казак. Яна ўся дань Часу для маёй Айчыны.

а) Мне заўсёды жадалася быць доктарам медыцыны. Гэта ўплыў цёткі Куліны, якая ведала лячэбную вартасць беларускіх раслінаў. Не хвальства ёсць, пакуль вучыўся ў трэцім і чацвёртым класах, я напаткаў кніжку з назовамі чалавечай мускулатуры і шкілета. Сотню назоваў вывучыў і памятаў, але здарылася навучыцца юрыспрудэнцыі. І не шкадую. Апошняе зрабіла мяне нацыянальна свядомым чалавекам

б) На чужыне народнае напаміналa мне сумнае ўяўленне пра мінуласць і сучаснасць. А сустрэўся з тымсамым, што было на Айчыне. Разбудзіла яно прыблізіцца да нейкае асаблівае разгадкі жыцця..

Аднойчы, успамінаю, на зло майму бацьку вясковыя актывісты звалілі сасну, пасаджаную прадзедам, харакство якой шкадаваў бацька. Яна так ляжала, зваленая гніць, бадай у блізкасці ягонай сялібы аж да другой вайны.

Адчулася харакство, якое шкадаваў бацька (як потым даведаўся, немцы расстралялі яго) .. Усё жыццё-быццё. Не патрэбна «расследавання» Яно дастаткова працягваецца ў гісторыі верай, хвілінамі фактаў, не забыцца, а ўскрашаць. .

Нейкая рэлігійнасць аб'явілася. Загарэзілася ў маёй душы паэзія. Місіянерства ў словах: ахінуць усяго сябе ў іхняе значэнне Выканаць дань свайму Часу: рэальнай існасці існавання слоў. Штосьці славесна-шчыра падарыць ад свае волі-праўды. З'явілася паэзія

А.Б. – Хто спрыяў вашаму станаўленню як паэта на эміграцыі?

Я.Ю. – Поспехам на эміграцыі паэтычнай ніколі не паважаўся Па-іхнаму, я «абганяў» не па-сапраўднаму пакуты Айчыны аднадзёнкамі, «афармліваў» сваё, не падтасоўваўся зразумеласцяй да метадаў пісання на Беларусі. А мне не было чым афармлівацца – я пачаў пісаць на эміграцыі. Аднак тое не згаджаліся друкаваць (помач, заступства знаходзіў ад др. В. Тумаша – старшыні Беларускага Інстытута Навукі й Мастацтва).

а) Плеяда эміграцыйных паэтаў мяне ніколі не захапляла, апрача М. Сяднёва – паэзія якога ведае вечнасць.

мая тут нейкая універсальная формула; у кожным выпадку, пошукі яе ў дачыненні да пэўнага творцы маюць сэнс, бо дазваляюць наблізіцца да разумення законаў, па якіх пісьменнік будуе свой мастацкі свет.

Для характарыстыкі мастацкага свету Я. Юхнаўца найбольш падыходзіць, на мой погляд, паняцце сінкрэтызму; яно ў дадзеным выпадку набывае значэнне ці не абсалютнае. Абумоўлена гэта шэрагам фактараў. Аб'ектыўным: сам лёс прымусіў Я. Юхнаўца судакрануцца з рознымі нацыянальнымі культурамі, рознымі шляхамі іх фарміравання, рознымі эстэтычнымі і філасофскімі школамі. Перафразаваўшы словы лацінаамерыканскага пісьменніка, пра Я. Юхнаўца можна сказаць: сын Беларусі, пасынак Германіі, прыёмны сын Амерыкі; пры гэтым будзем мець на ўвазе, што размова ідзе не толькі аб тым ці іншым месцы жыхарства. І суб'ектыўным: творчасць беларускага паэта – бясконцы пошук сябе, прага новага зроку, аднак не без глыбокага прачытання і засваення вопыту папярэднікаў.

Імкненне вызначыць апошніх, вылучыць з мноства канцэпцый тыя, што так ці інакш паўплывалі на фарміраванне мастацкай парадыгмы Я. Юхнаўца, непазбежна прыводзіць да французскіх сімвалістаў і імпрэсіяністаў другой паловы XIX ст., якія, у сваю чаргу, не абмінулі бліскучых адкрыццяў славутага аўтара «Кветак зла» Ш. Бадлера і якія абвясцілі сябе яго непасрэднымі спадкаемцамі. Перазовы з сімвалістамі і імпрэсіяністамі скрозь даюць аб сабе знаць; у гэтым сэнсе найперш звяртае на сябе ўвагу музычнасць, меладычнасць верша Я. Юхнаўца. П. Верлен,

б) Творчасць эміграцыйных паэтаў патрыятычна вытрыманая, падганяюць словы ў рытм і рыфмы, ды вельмі часта з беларускім жаргонам. Пішуць штодзённы «джаз», але ў іх ёсць прысяга Айчыне.

Мабыць, і я ў тым ліку

А.Б. – У каго вы вучыліся пісаць?

Я.Ю. Найбольш вучыўся ў заходнееўрапейскіх паэтаў і пісьменнікаў. Гэта была намога ведаць, каб потым правядлей вучыцца найбольш у самога сябе, у шчысе сваіх здольнасцяў, тады ў гэтакіх выпадках адчуваецца асабістая незалежнасць творчасці.

А.Б. – Каго з пасляваенных беларускіх паэтаў вы лічыце найбольш таленавітымі?

Я.Ю. – Не думаю, што існуе адмоўны адказ. Паважаю лірыку М. Танка, А. Куляшова, прозу У. Караткевіча. Найбольш напаткалася пазнаць іхную творчасць на эміграцыі (Ды ледзь не забыўся ўспомніць паэзію Я. Пушчы, У. Дубоўкі, некаторую прозу І. Мележа ды Б. Сачанкі, ягоны дзённік з Нямеччыны, і аповесць, не памятаю назоў яе, пра бацьку паліцыстага, які хаваўся ў лесе і загінуў, як падстрэлены звер у гушчарах пушчы Чалавечая трагедыя, якая і надалей цягнецца ў нашай Айчыне.) Дань аддаю Р Барадуліну і А. Разанаву Люблю сучасную літаратурную моладзь.

А.Б. – Вашыя адносіны да філасофіі Чые філасофскія погляды ўплывалі на Думку ў вашай паэзіі?

Я.Ю. – Можа, гэта выпадковае, але шчыра прызнаюся сказаць (Саветы забаранялі яго чытаць) – філасофскія погляды Ф. Ніцшэ, а потым ужо тут, на эміграцыі, уважліва захапляўся французам Сартрам А наагул нада мной пануе мудрасць беларускага фальклору.

А.Б. – Якім чынам ідзе ў вас словатворчасць? Ці ўся тая лексіка, якую вы выкарыстоўваеце, недзе пачутая, ці ўсё ж нешта сінтэзуеце і вы?

Я.Ю. – Можа, і «захлянуўся» словатворнасцяй.

Ад жа мушу напомніць: я ўвесь ад «лексікону» паўночна-беларускага. Здараецца, сінтэзую іх, але шмат словаў чуў так, як пішу ў творах. Мова беларуская багатая. Мне давялося бачыць старыя слоўнікі ў заходніх бібліятэках, ад іх я запачаў шмат, і яны не дыялект для мяне Пэўнюся існуюць і цяпер, але яны чамусьці не прыцягваюць увагу нашых пісьменнікаў і іншую творчую інтэлігенцыю. Гэтыя словы адрозніваюць нашую мову ад суседска-славянскіх моваў-нацыяў Навошта скідваць у гістарычную яму свае родныя дыяменты?

А. Рэмбо, а затым і рускія сімвалісты надавалі гуку значэнне канцэптуальнае, услед за Ш. Бадлерам дэкларавалі і прадпрымалі спробы ўвасобіць на практыцы свае ўяўленні аб адпаведнасцях паміж гукамі, колерамі, пахамі, сэнсамі.

У Я. Юхнаўца адчуванне гуку і колеру выключнае. Ён – віртуозны музыка, які праз гук і колер рассоўвае межы сэнсавага спектра асобнага вобраза ці нават лірычнай калізіі ў цэлым. Гук, колер, сэнс выструменьваюцца яго вершам адначасова, абуджаючы нашую чытацкую-слухацкую здольнасць убачыць – пачуць новае ў знаным, знанае – у новым. Зрэшты, сэнсавыя магчымасці гуку зачароўвалі не адных толькі паэтаў, але і філосафаў. Згадайма меркаванне Ф. Ніцшэ: «Найбольш выразным у мове з'яўляецца не само слова, а тон, моц, мадуляцыя, тэмп, з якімі прамаўляецца шэраг слоў, – карацей, музыка за словам, захапленне за гэтай музыкай, асоба за гэтым захапленнем: такім чынам, усё тое, што не можа быць напісана».

Паэтычная стыхія Я. Юхнаўца – стыхія руху, якая не ведае спачыну, у якой гук перацякае ў сэнс і наадварот, якая падуладная творцу ў гэткай жа меры, як і творца падуладны ёй, і якая насычана разнастайнымі колеравымі вібрацыямі, па-імпрэсіяніcцку жывапісная, «пленэрная». Блізкасць да жывапісу дэкларуецца ўжо праз назвы асобных вершаў: «Эскізы», «Малюнкі», «Эцюды»... Тое ж рабіў у свой час П. Верлен, даючы цэлым паэтычным цыклам назвы «Акварэлі», «Бельгійскія пейзажы», «Простыя фрэскі»... Як і ў імпрэсіяністаў, пейзажы Я. Юхнаўца маюць характар дваісты:

А.Б. – Што падтрымлівала ў вас ахвоту да пісання, якое доўгія гады было для вельмі вузкага кола? Ці верылі вы, што ўрэшце выйдзеце на Беларусь?

Я.Ю. – Айчынны кліч. І гэтая форма пісання была настойлівая, катэгарычна-праўдзівая, не фрывольная. Думаю, яна не выступае супраць канцэптаў творчасці ў мінулым, не супярэчыць сучаснай. Такое маё рашэнне ўраўніваць уласную сілу ў літаратурнай творчасці.

а) Некаторы час мяне бэсціў нейкі Прокша. У цытатах наўмысна перавертваў радкі-сказы. Называў мяне адкідам беларускага грамадства. Аднойчы ў 1989 г «Маладосць» успомніла таксама блага.

б) Я ніколі не думаў, што пачнуць друкаваць мае творы на Радзіме, таму ўсе ранейшыя творы перадаў у Беларускі Архіў пад апеку сп. М. Панькова, якія кагадзе нядаўна вярнуў мне ды параіў выдаць асобнай кніжкай.

А.Б. – Што для вас вашая паэзія?

Я.Ю. – Калі апынуўся на эміграцыі, я надумаўся быць іншым дачыненнем да беларускай паэзіі. Я намагаюся знайсці прысутнасць свае асабістасці (не дай Бог веціць цынізмам) – да якасці творчасці іншых паэтаў на Айчыне і тут на эміграцыі

А.Б. – Найбольш блізкія для вас творцы ў беларускай і замежнай паэзіі.

Я.Ю. – Толькі М. Сяднёў. Усе іншыя? Іх беспрадзельны свет таленту належыць да прывычак (мастацкіх), да ранейшай, мінулай калектыўнасці: айн, цвай, драй і г.д. – гэта да эміграцыйных; а што да Айчынных, я ўжо ўпамянаў раней

а) Падабаецца новае пакаленне – сучасная літаратурная моладзь, хоць паміж некаторых нестае палючай творчасці мастацтва, звычайныя выказванні належнасці да беларускай мовы (блаславі іх родная нацыя!).

б) Із замежных паважаю амерыканца Эзра Паўнда, з ангельскае – Эліёта, із французскіх – Ш. Бадлера (тэматычна). Наагул замежная літаратура ў цяперашні час найбольш у дактрынах і метадах творчай тэхнікі як у маляванні, гэтак і ў паэзіі.

Не заўсёды я магу ўразумець, што творыцца ў цяпершчыне.

Яшчэ перад першай вайной адзін выдатны літаратурны крытык у Францыі (я крыху пагаджаюся з ім), сказаў: «Ніхто не быў вялікім, як Гамэр, мы толькі дапаўняем ягоную творчасць».

Таму недарэмна вялікі Тыцыян сказаў: «Яшчэ б пажыць сто год, і тады я мог бы зразумець, што такое мастацтва».

Кастрычнік 1991 г., Нью-Ёрк.

перад намі не толькі і не столькі замалёўкі прыроды, колькі малюнкі душэўных станаў лірычнага героя, якому наканавана было прайсці праз гэтулькі выпрабаванняў і пакутаў, што хапіла б не на адно жыццё.

Узгадваецца вопыт імпрэсіяністаў і ў сувязі са стаўленнем Я. Юхнаўца да ўражання, адзінкавага моманту, імгнення (фр. impression – уражанне): «Уражанні ў памяці астануцца, ахвяруюцца», «Жаданне кожнае ўразіць нас...», «Дрэвы зызнуць сцюжай і вісельцамі. //Музыкам ручаць мамэнты...», «Для мяне жыццё – толькі сэрца стук, –// усяк яно ў жыцці б'ецца...» і г.д.

Паэзія Я. Юхнаўца – з'ява на дзіва цэласная, нібы фуга са шматлікімі паўторамі і камбінацыямі ўлюбёных вобразаў і матываў. Часам ловіш сябе на думцы, што зноў і зноў прачытваеш адзін і той жа твор у яго бясконца разнастайных варыяцыях. Устойлівыя вобразы, вобразы-лейтматывы і складаюць эстэтыка-філасофскае апірышча мастацкага свету Я. Юхнаўца, маючы сваім плёнам пачуццёвую гармонію і поліфанічнасць. Паказальна, што бальшыня менавіта гэтых вобразаў набыла ў свой час устойлівасць у сімвалістаў: восень, зіма, ноч, неба, месяц, зоркі, хмары, дарога, вандроўнік... Часта яны аказваюцца злучанымі ў межах аднаго верша, хоць і без таго ўзнікае адчуванне, быццам ніводзін з іх не можа жыць аўтаномна, адасоблена ад іншых вобразаў. Вяртаючыся і паўтараючыся ў новым кантэксце, яны адно аднаму надаюць новыя сэнсава-эмацыянальныя адценні, ствараюць больш адэкватную карціну быцця, існавання чалавека ў найскладанейшым свеце.

У некаторых вершах вобра-

З дзёньнікаў знаёмых і чужа-знаёмых

(дзёньнік 1-шы – у адхінах)

– У неразборы падзеяў дзённых,
ледзь апынуўшыся,
ля стыку тэлефоных стаўпоў,
ля галасістых звонаў з транзістараў;
ля дому напалову разваліны,
старэча ўсплечам застрахаваны
да сьцяны прыпіраўся,
галосьціў усім уверана:
– З Біблії думкі падкіненыя мне
радавіта пазнаў,
(за мяне, калісьці, падумалі!)...
Ня вельмі разгадваючы, між імі поўзаючы,
(сьвятое ніколі не бачыўшы),
скеміў я, натруджана, можа,
што зорам нескратным,
празьмеру над намі,
зможна ручацца усім задарма.
Кропкі друкарскія, бы пішуць яны,
звязаныя хмарамі-сказамі.
Ручаямі плёскнамі з сувеі-сьнегу
словы сьвятой асьцярогі скропваюць...
Не разуверціся. Запавет стары
вучыць нялюбае без жалю зьнішчаць,
каб любіць што нам патрэбна.

зы-лейтматывы яднаюцца праз антытэзы (святло-цемра, дзень-ноч, жыццё-смерць і г.д.), тым не менш і ў такім антынамічным спалучэнні яны часта не дэшыфруюцца адназначна, маюць, як і ў сімвалістаў, шматзместавы характар, з'яўляюцца полісемічнымі. Напрыклад, у вершы «Цярністым шляхам» «цемра», што «ваўком крадзецца», – гэта і «цемрына» ночы, і «цёмная пара» для пакінутай радзімы, і жыццёвы «ночны шлях», і невымерна пакутлівае мінулае, «цемры сцень» якога, перагарнуўшы свае «чорныя балонкі», павінна змяніцца «Новым Днём», «Сілай і Жыццём». Наогул, асобныя радкі, строфы, цэлыя творы Я. Юхнаўца часам дзіўным чынам гучаць ва унісон сімвалісцка-імпрэсіяніскім: напрыклад, верш «Вячэрні промень сонца пагасіў» выклікае асацыяцыі з верленаўскім «Захадам» («Слабне золак, згарае...», у пер. М. Багдановіча); верленаўская ж дзёрзкая назва аднаго са зборнікаў «Рамансы без слоў» міжволі ўзгадваецца, калі чытаеш у Я. Юхнаўца: «...гэта слова бясслоўнае» («Словы праўды скошаны») або «Мне сказы гэтыя ўчора вецер наказаў...// У сказах словаў не было...» («Жыццё зноў весціць...») і інш., а радкі «плач зноў аплачацца// тым самым плачам» («Шастанне за вокнамі...») або «Я плачу,// мой плач –// зарніца // душы маёй» («З народнага») прымушаюць успомніць адзін з самых мінорных твораў П. Верлена, славуты «Плач сэрца майго...» («Плач сэрца майго, //Як над горадам дождж.// Скуль расце, для чаго// Смутак сэрца майго?..», пер. М. Багдановіча). Прыкладаў такіх перазоваў можна прыводзіць мноства.

Ключавым жа, скразным у

2

– Я ведаю, вёсны заўсёды мінаюць
праз месяцы тры пасьля зімы.
А я праціўна, – на мяне зышло,
ведаць хачу сабе і вам:
вёсны чаму пачынающа
па-людзку зусім, каляндарна,
гульнёй блізьлівай
карагодаў шумлівых?
Усё сьвяточна на часіну там,
бы людзі-гусі выйшлі статкам,
й куры-дзеці дурныя сакочуць
між развалістых качак-паходаў.
Развой заглеяны іх душ гарлістых
мяне не пасадзіць на камень здарожны.

3

– І вось, паверце, хрысьціяне ў меру,
ці, Чорт вазьмі, як добра называецеся, –
на траве зшаршнелай на лугох, на выганах,
з-пад сьнегу так вясна пачалася.
Таму і прышоў сюды, самім сабой,
да месца выбранага
паказваць вам,
і вучыць каня
з кабылы адвясковай ажарэблены,
цяўпціся нуджана па асфальту чорнаму,
і Пансу-сябру, даражоны мной,
нарэшце бачыць атлусьцелым
пад самы пуп бясплатным мясам,
ці з лоем кукаруза звараная,
бэбух сытысьцяй узбухне хутка,
чым уладасьцяй абяцанай

Я. Юхнаўца з'яўляецца вобразматыў ветру. На яго выключнасць ужо звяртаў увагу А. Бяляцкі ў прадмове да зб. «Сны на чужыне», трапна вызначыўшы гэты вобраз як «адну з галоўных дзеючых асобаў» у творах паэта. Узнікнуўшы ў першых жа вершах, ён з рэдкім пастаянствам прысутнічае амаль ва ўсіх наступных, надаючы ім сапраўдную пластычнасць, дынамізм і аб'ёмнасць. Ад верша да верша вобраз ветру ўскладняецца, пашырае свае сэнсавыя межы. Найчасцей вецер у вершах Я. Юхнаўца персаніфікуецца; ён можа быць лёсам і настроем, успамінам і натхненнем, голасам прыроды і голасам паэта, летуценнем і надзеяй; ён – «нябачны» і «аксамітны», «летняк» і «сівер», «лагодзь» і «скарга»... Шматкротна засведчыць лірычны герой Я. Юхнаўца сваю адданасць гэтаму вестуну і журбы і шчасця:

У адзінотнасці сваёй – учора, і вось цяпер,
вятроў любіць не перастану...
(«У адзінотнасці сваёй...»)

Шмат я слухаю ад ветру спеваў.

Ускрашальны спеў.
Вось ноч міне мае нягоды
І спадзеў...
Я зноў прашу ўсяк:
ты, вецер, не міні
мой гнёт цяжкое смутнасці
ў спагадным дні.
(«Вецер»)

Вятры і музыкі – не сны ў сэрцы маім.
(«Жыццё зноў весціць...»)

Хвалюецца вецер, хвалююся я.
(«Не ведаю, што ты думаеш...»)

Паступова з нібыта хаатычнага шматгалосся, з паліфаніі сэнсаў узнікае ўражанне касмічнай гармоніі, адбываецца непрыкметны пераход –

што заўтра мець прычынай
будзе сяньня.

4

– Мастацтва нехрысьціянскае
схільнасьць любіць
не спамінаць людзей на фоне чалавецтва.
Пагарду любяць да жыцьця свайго.
Яно – мастацтва ім!..
На свабоду здацца пасьмяротную?
І словы іншыя, дакоры дапісаць,
да старых, сьвятых пісаньняў?..
Ды хрысьціяні ў сваім раю
мяжу асобенай азначуць!

5

– Асьцерагу сябе недзікавата спомніўшы,
калісьць здарылася яно.
Тарас наш палясоўшчык, на век увесь
усіх багоў між пальцамі абвёў.
Танцам-скокам запальным і падкупным
на зямлю прыманіў іх.
І блізу тэй «друкарскай кропляй»
пасяліў прымусна ў буданах
ля палясоўкі зьветхлай даўна.
І нясталася пасьля багоў у небе.
Ахоны неба апынуліся ў пералучах хмараў.
Уражаем росьціцца ўсякім
прызвычаеная зямля пярыядамі.
Зямля-Поўнач старажоўкай сталася –
харчаваньня дзённая там не гніе,
а рыбакі на Поўдні спадабалі жыць,

аўтара, лірычнага героя, чытача – да спасціжэння свету ва ўсім яго драматызме, свету, неўпарадкаванасць, незавершанасць, неідэальнасць якога ўспрымаюцца як прадчуванне магчымай або адчуванне колішняй дакладнасці.

Яшчэ ў платонаўскіх працах склалася, як вядома, уяўленне аб існаванні двух светаў – «свету ідэй» і «свету рэчаў»; пазней з'явіліся меркаванні і аб наяўнасці двух тыпаў культуры: адна з іх заснаваная на ідэі слова («калі чалавек гаворыць, рэальнасць перастае існаваць»), другая – на ідэі рэчы («калі чалавек маўчыць, рэальнасць перастае існаваць»). Гэтая тэорыя знайшла ўвасабленне і паглыбленне ў паэзіі сімвалістаў з яе сугестыўнасцю, а таксама ў творчасці тэарэтыка і заснавальніка сімвалісцкай драмы, або «тэатра маўчання» М. Метэрлінка. «Душы паглыблены ў маўчанне, як золата ці срэбра паглыблены ў чыстую ваду, – пісаў М. Метэрлінк у артыкуле «Маўчанне», – і словы, прамоўленыя намі, маюць сэнс толькі дзякуючы маўчанню». «Слова паміж людзьмі знікае, але маўчанне не знікае ніколі, – сцвярджае бельгійскі пісьменнік, – і сапраўднае жыццё – адзінае, што пакідае след, складаецца толькі з маўчання». Маўчанне «чутно» і ў вершах беларускага паэта, пры ўсім тым, што яны адзначаны відавочным дыялагізмам; матыў маўчання – адна з дамінантаў паэзіі Я. Юхнаўца, тых, якія накладваюць сакральны адбітак на ўсю яго паэтыку, узвышаючы яе да ўзроўню «вечнай эстэтыкі»: «Спляталіся рукі яе і ягоныя.// Каханне іхнае – гамонка душы» («Эскізы»); «Мой спеў ніхто не чуе.// Душа размаўляе са мной» («Ноч летняя...»); «Няўтойнасць кожную,

ловяць рыбу, бы сьвятымі сеткамі.
– Сеткі із саломенак! – яны грозяць:
– Уратавацца хочаце?.. – Не хапайцеся!
З чаўна рыбачага,
з чаўна найлепшага па нашаму ў сьвеце,
сеткі распластаныя ў падводзьдзі
ад цяжкасьці налоўленай не прарвуцца,
бо стаяй нурткай, як рыба ў вадзе,
плывём за імі да кажнага бярэжжа.
Рыбакі на Поўдні грэюцца,
і часта ловяць рыбу ў сьвятыя сеткі,
і вінавацяць праклёнамі ўсіх,
калі на схоністых узлесках
Тарас-Лясоўшчык для людзей сваіх
танец быўшы прад богам-Зевусам
весьціць словамі, а не прыгодай,
а клічам грызьлівым за сваё.
У жыцьці яго і нашым
шмат трывог!

6

– Хітрыць ня трэба.
Загаворы шкодныя ня жывуць надоўга.
У словах пратаколу дагаворы моўзуюць.
Разбоем вораг змучаны, здараецца,
утаймоўваецца, як ручай ля гаці.
Заўзятасьць не спыняецца, а прыпыняецца,
крывавае пагарды.
Панса, нагалотна ўцемлю я:
– Жыцьцё маё асуната сумысьля із табой!
... пра хітрасьці Вялікіх пагутарым па-свойску,
ад права іхнага нам толькі страх,
і мы жывые гніём у ім.
Мінулые падзеі уцемліва паслухаем,

заснуўшы, я ўяўляў узорам,// што ў водмежках душы мае гарэла.// Я верыў моўкнасцям сваім празорым...» («Ад сноў, ад памяці й чутнасці»)...

Матыў маўчання спалучаецца з яшчэ адным устойлівым матывам – цішыні:

Так ціха, што нават, здаецца,
сам рассыпаўся ў ціхату.
Сонца заходу, бы скронь бражовая неба.
І час усялякі далёкі, бяспамятны,
бадай зрабіўся вячорнай зарой...
(«Так ціха, што нават, здаецца...»)

Амаль як у Г. Ахматавай: «И тихо, так, Господи, тихо,// Что слышно, как время идет». З «нямоўкнасці жыццёвых спрэчак» і «гімнаў моўкнасці», са «скрыкаў» музыкі і шэпту цішыні нараджаецца элегічна-трывожны настрой; для асэнсавання ж творчасці такога мастака, як Я. Юхнавец, здольнасць да пранікнення ў настрой, можа, важнейшая за якія б то ні было аўтарскія абвесткі ці маніфесты.

Апроч сімвалісцка-імпрэсіянісцкіх тэндэнцый у паэзіі Я. Юхнаўца можна, на мой погляд, гаварыць аб яе перазовах з літаратурнай практыкай такіх творцаў, як Э. Паўнд і Т. Эліот, прычым як перыяду імажызму, так і пазнейшай. Аналогіі з імі не будуць супярэчыць абранаму мною ракурсу: па-першае, пачаўшы свой шлях у Амерыцы, яны абодва – Т.С. Эліот з 1914 г., а Э. Паўнд з 1908 г. (за выключэннем 1946 – 1957 гг.) і да самай смерці жылі ў Еўропе; па-другое, іх эстэтычныя пошукі ці не ў рашаючай ступені адпавядалі і належалі новым плыням менавіта еўрапейскай літаратуры.

Імажызм, напрамак у англа-амерыканскай паэзіі пачатку XX ст., быў адметным імкненнем сваіх прыхільнікаў увасобіць рэальна існуючыя «аб'екты» –

суравасьцяй багатнай асудзім іх.
Спытаемся адважна ў саміх сябе
парадаў уселякіх.
Дні крохкіх спраў ахлынуць нас.
Сьціпла гаманю,
пакуль ты,
наеўся сытна,
упобач астаешся
шчырым да мяне.

Хай нам зайздросьцяць людзцы сьвету!
Ад зайздрасьці карысьць,
імкненьня ёсьць!

А ў можным Полацаку Кіхоту адарваны,
Бел-Кіхоту абяцаны,
ты першым Панса задаволена
не засынай.

7

– Пакуль жывём, кідаем разьвітальна,
і немарудна,
пясочан жменю у яму-шэрань пахавальную.
Імя, што некалісьці ў жыцьці пакутным,
травою зарастае на магілі шчызна
аж да крыжу самага.
Нехта выпетраны, а зноў асьвежаны,
запушчаны, улюблены сваім,
скажа на адмах, ні ўпросіць некага:
– Я помнікаў не тварыў сабе.
Узрасьце трава каля мае магілы.
Расхоніста расьце усьцяж яна
самай вышнасьцяй ажылай.
У Дом Ураду прыходзіў я калісьці.

складнікі вобразнай першаматэрыі, прынцыпамі «выяўленчай дакладнасці», «чыстай вобразнасці» і да т.п., выкладзенымі найбольш паслядоўна англійскім паэтам і філосафам Т.Э. Х'юмам; галоўнае значэнне надавалася вобразу (англ. image – вобраз): ён мусіў быць раптоўным, ашаламляльным, ды і ўся рытміка-інтанацыйная арганізацыя твора была нетрадыцыйнай. «Адзіны спосаб перадаць эмоцыі ў мастацтве – гэта знайсці для іх аб'ектыўны карэлят, інакш кажучы – шэраг прадметаў, сітуацыю, ланцуг падзей, якія стануць формулай гэтай прыватнай эмоцыі, з тым, каб прыведзеныя знешнія факты, што змяшчаюць у сабе пачуццёвы вопыт, адразу ж, неадкладна нараджалі эмоцыю», – пісаў Т.С. Эліот. Дзеля пошуку такога «аб'ектыўнага карэляту» імажысты шырока практыкавалі словатворчасць, рознага роду моўныя эксперыменты. Я. Юхнавец у пэўным сэнсе – прадаўжальнік імажысцкай традыцыі, бо яго арыгінальны мастацкі свет не ў апошнюю чаргу ствараецца праз нечаканыя вобразы і калізіі, праз словатворчасць, да якой цалкам можна дастасаваць заўвагу мексіканскага пісьменніка і філосафа А. Паса: «Слова не толькі называе свет, але і яго засноўвае – або перайначвае». Словатворчасць у Я. Юхнаўца часта набывае значэнне сэнсатворчасці; праз нечаканасць жа вобразаў і калізій (як і праз акаляючыя іх новыя кантэксты, праз, так бы мовіць, аўтарэмінісцэнцыі) дасягаецца незвычайная эмацыянальная напружанасць, узмацняецца асацыятыўнасць: «вочы-вобмацкі», «вусны сэрца», «паросткі ветру», «Ён адзінотны выйшаў спаткаць дарогу», «гадзіннік, што шукаў гадзіны// у нашым

На сходках там, мой крок адгадваў,
Дзяржаўны тлец скратна-снаджаны.
Ступкам маім у Дом Ураду, выбраны,
даваў уладу свойскую:
– Праз вокны не глядзі
з будынку гмахнага самагубствам звочацца...
Пакаянна, і згорблена-прыпынена,
няўхліп адседжаны умоўнай канстытуцыяй,
малебна называй: – Закон стварыў усё бязгрэшна...
У крыўду не папусьціся людалюбца:
між злом, і дуплом любові,
памылкі зблыталіся умешчальна
балонкамі ў зборніку-абмежніку.

8

– Мой конь, пачалася гэтак, і працягвацца будзе,
падвязаны аброцяй – лейцы-валакно,
з канопляў беларускіх змятае,
з двух столак звітае самімі скрутна,
турзваньня слухае туды-сюды.
   Забыўшыся скубнуць быццё зямлі –
пачатны парастак травы,
завіхна і прыручана
сьцяж каменіцаў астарэлых
аскабелай мызай на шыі моцнай
па-канячаму тыраніў ён.
   Прывязаны натужана, нялусна часам,
неперасіліны калі быў запрэжаны,
ведаў: ён хуткасьць руху на зямлі пачаў.
А першы рухавік людзкі, або цягнік,
у краіне кожнай
пацягнуў дабро дый зло падгружаная
без спазьненьня.
   У сказках гэткае здараецца!

памяшканні», «У Беларусі ўсе// на моры жывуць.// Шумлівае мора – лес»...

Не хачу абмінуць яшчэ адно судакрананне паэзіі Я. Юхнаўца з Т.С. Эліотам – праблему часу, якая непазбежна цягне за сабой іншыя праблемы – бясконцасці, руху, бязмежнасці формаў ператварэння ўсяго існага, асобаснага і надасобаснага, часавага і надчасавага. У Т.С. Эліота гэтыя пытанні знайшлі найбольш глыбокае мастацкае асэнсаванне ў «Чатырох квартэтах» (1936–1943); адзін з эпіграфаў да першага з квартэтаў мог бы стаць і эпіграфам да творчасці Я. Юхнаўца: «Шлях уверх і шлях уніз – адзін і той жа шлях» (Геракліт). Згодна з эліотаўскай канцэпцыяй, час – бясконцы пачатак, надзвычай супярэчлівы, антынамічны па сваёй прыродзе, бо ў адзіным часавым вымярэнні супакладзеныя мінулае, сучаснасць, будучыня. Т.С. Эліот у свой час надта ўпадабаў дэвіз Марыі Сцюарт «У маім канцы мой пачатак»; перафразы гэтых слоў, а таксама гераклітаўскіх ідэй ператварэння рэчаў, адзінства супрацьлегласцяў вызначаюць філасофію яго «Чатырох квартэтаў»:

Настоящее и прошедшее,
Вероятно, наступят в будущем,
Как будущее наступало в прошедшем...

... Что мы считаем началом, часто – конец,
А дойти до конца означает начать сначала.
Конец – отправная точка.
(пер. А. Сяргеева)

Чытаем у Я. Юхнаўца:
...адчуваю Час – усё з пачатку мірсціцца...
Як добра збавіцца ад страху,
уваскроснуць,
калі смерць забудзе, што была смерцяй...
(«Сны на чужыне»)

Пачатак быў пачаткам сам,
зверадаваны пешчамі й друзгамі пары ўсякай.

Да зораў зіхатлівых стронімам не пазіраў.
За спрочанымі людзей капытамі соўгаўся.
На шматкутнік гостра скрэсьлены
з непаралельным цягам роўнасьцяў,
дзе мінус кожны ў прыполе скутаў
плюсам лёгкім яўнае адноснасьці
сьцяглай вартасьцяй урастаў нахабна –
варухлясьць імавернаю – век ажыў сваім,
не разумеў.

Пра каня я шмат кажу,
каб самому быць у руху...
Я нывыбраны! Я несхаваны!..
Калі-б не Біблія – што тады?
Паверце:
      наш Тарас пра Біблію ня ведаў,
      і, напэўна, увесь наўмысна,
      ворган родавы з нагавіцаў зрэбных,
      бесцэрамоўна,
      згаліўшы на паказ,
      па галовах «просьвешчэнных» гладзіў.

9

– Я чую: гамоняць,
але слоў сустрэча,
(язык паскрабу аб зубы свае),
губляе пагрозы ў любові-хлусьні!..
Неспадзеўкі вуладцы абяцаюць пэўныя.
Жыць абяцаньнямі, заўсёды, пакрыўджаныя,
гарозяць шчасна спадзяваньнямі быць.

Абяцаюць мне:
– Кошт харчаваньня для каня аплоціцца.
Яго насыцяць заўтра да самага адвалу

З імём людскім, скарынкаю абмяклай
на плечы нашы лёг...
Мы таксама зыдземся ў сваім пачатку...
(«Пачатак быў пачаткам сам...»)

Я назіркам слядкую за жыццём маім:
часінай кожнай жыўлю яго і смерчу...
(«Назіраю й чую ўсёй душой мой свет...»)

...Ёсць рака жыцця! Вечна маладая ў ёй вада...
(«Водарасці ў сталічнай Свіслачы») і інш.

Што датычыцца суадносін часавага і надчасавага, то ні паэзію сімвалістаў, ні творчасць Т.С. Эліота і яго паплечнікаў нельга характарызаваць выключна апошнім складнікам гэтай антытэзы. У сімвалістаў, пры ўсім іх жаданні мысліць «містычна» і адлюстроўваць першасныя «ідэі», лёгка пазнаецца трагічная атмасфера «канца веку». Абодва пачаткі знітаваны і ў паэзіі Т.С. Эліота, які, робячы акцэнт на надчасавым, надасобасным, нават ствараючы тэорыю «дэперсаналізаванай паэзіі», усё ж шматлікіх літаратурных папярэднікаў і сучаснікаў цаніў менавіта за «адчуванне сваёй эпохі». «Паэзія – гэта не плынь розных эмоцый і не выява ўласнага «я», а ўцёкі ад іх. Аднак, безумоўна, толькі тыя, у каго яны ёсць, ведаюць, што такое жаданне пазбегнуць іх у паэзіі», – заўважыў Т.С. Эліот у артыкуле «Традыцыя і індывідуальны талент».

У святле вышэйакрэсленых традыцый стаўлення да часу ўяўляе цікавасць і творчасць Я. Юхнаўца. З аднаго боку, яна часам падкрэслена спавядальная, аб чым сведчыць і змест, і шэраг назваў (напрыклад, «З дзённікаў незакончаных»). Больш таго, многія вершы пазначаны пэўнай геаграфіяй і зусім пэўнымі падзеямі: лірычны герой Я. Юхнаўца «з

аўсом адвейным праз рэшата фабрычная,
ці канцэнтратам «пятролі мэйд»,
ці жмыхай намеленай із касьцей,
іх на аблоні Беларускай шмат...
Мне-ж Пансу-дону – зямному чалавеку,
дону-Старэйшаму панагародах клікаць
стане нэнчыцца,
упрашваць Дульцанэю
бульбы наварыць удоваль мне
і скваркі смажаныя дабавіць.
Мяне не пачакае разам есьці,
сама найперш насыціцца ўжываглат,
і будзе потым каля мяне снавацца,
жарсьць ваблiва сваю паказваць.
У мужчын, нат з венамі старэчамі,
жанчыны маладосьць усьцерагчы ўмеюць.

Неба хмарамі заканапачана –
у паднябёсных стромах усё бывае.
Але ўбачаце, зірнай чыняй зьвесьціцца,
(мой конь вясковы ўсячанай адкормлены),
у месьце з даху самага высокага
засьнеціць шчодра каўцюкамі
праспэктную дарогу да Цэнтру Перамогаў.
Камусьць ня гэткая ужо агеднасьць,
што мяне пакінулі ў няволі можных...
Мой розум надзіць падумаць як
скваркамі жарыстамі ашпарыць вусны
не мае Дук-Дульцанэі.

10

– Аднойчы ўблажыўся у ветрак,
той, што за мастом стаіць на ўзгорку,
і круціць размашаста вятрыні;

любасцю начлег сабе знаходзіў// на ўзбярэжжы Свіслачы і Вяллі сталічнай// і Айчыннай». Ад менскіх Замчышча і Кальварыі да роднай «вёскі невялікай з імём Забродак» «раздумана» і ўваскрошана паэтам Беларусь. Некатрыя ж вершы прачытваюцца як знакі-вехі жыццёвага «цярністага шляху» аўтара.

З другога боку, канкрэтна-індывідуальнае і канкрэтна-нацыянальнае ў Я. Юхнаўца пачынае ідэнтыфікавацца з усёчалавечым:

– Мы адчуваем болясці жыцця найбольш.
Я не кажу, пра каго я думаю...
– Напэўна, пра чалавека?
Мы карацей жывём,
чымсьць нейкія багі
або расліны ў недалёкай Поўначы...
(«Размова»)

Падкрэслю: прысутнасць еўрапейскай літаратурнай традыцыі ў творчасці Я. Юхнаўца ніякім чынам не выключае прысутнасці ў ёй традыцыі нацыянальнай, беларускай. Наадварот, яна – не маргінальны, а вызначальны элемент у падмурку эстэтыка-філасофскай парадыгмы паэта. На яе фарміраванне відавочны ўплыў – як канцэптуальны, так і стылёвы – аказалі перадусім міфапаэтычныя, фальклорныя матывы, а таксама спадчына М. Багдановіча. Аднак гэта ўжо прадмет для іншага даследавання; ды і разгляд паэзіі Я. Юхнаўца ў еўрапейскім літаратурным кантэксце, безумоўна, патрабуе грунтоўнага працягу. Мне ж для пачатку хацелася паказаць, што вершы яго, кажучы словамі аднаго амерыканскага паэта, – сапраўднае «свята асацыяцый».

Ева ЛЯВОНАВА

у хватцы наўмыснай ушчэміў я
дзіду гострую.
Падумаць толькі: аніяк
вятрыням руплівым, крутлівым яна,
рух не дабавіла да жорнаў зьнізу.
Жорны меляць – дагоднасьць зёрнаў.
Мнуць мукой – мяшкі поўна-ухватныя.
А пыл пад стольную, ці мажліва скразьнячна
разьдзьмухаць праз вокны
з будынку?
Ашалёўка дзьмухная – працы памяць ён?
Ветрамі будучыні, за ветраком,
сваявольна не разьдзьмуханы.

Яго падвойнікі на люстрах гістарычных...
Аднаборац ён – гляджу, бо сталася –
камусьць дуэлі на полі бітвы, –
эпох руіны!
У хвалі дзён кіруе нехлямяжны плыт,
да бярэжжаў, дзе месяц толькі
зацьмела асьвятляе прыстань.
– Як там размесьціцца Дон-Кіхот?
Там няма прычалінаў любові.
Там дзецям Чорт ад спадцішка
дае імёны іхныя,
і людзі, хто думаць неспазьняецца,
бяспомачна зьдзіўляюцца:
– Чаму дарогі там тупікамі сходзяцца,
чаму вуліцамі не разветліліся?

11

– Праца дзеля дабра й гаспадарнасьці
пярасмык наўмераў добрых і скародных,
найлепш абвесьціцца, заўсёдна,

ДЗІКІ

Панууючы моўны дыскурс – наканаванне, зачараванае кола. З яго не выскачыш... Хіба сабе на згубу...

Клод Леві-Строс казаў, што пісьменнасць – сродак зняволення. Але хутчэй пісьмо само знявольнік. Згадаем Ралана Барта: «Мова – гэта не рэакцыянер і не прагрэсіст; мова – гэта звычайны фашыст, бо сутнасць фашызму не ў тым, каб забараняць, а ў тым, каб прынукаць гаварыць *нешта*».

І тае бяды, каб адно *«нешта»*, гэта значыць – што заўгодна. Мова (практыка соцыякультурнага дыскурсу) і тэкст (практыка мовы) прымушаюць чалавека гаварыць (а разам з тым мысліць і паводзіць сябе) адпаведна сваёй, глыбока ўтоенай ад нас, хэнці. Дыктат мовы над чалавекам, дыктат яе закону, унармаванага логікай структуры тэксту, – татальны. Мы чуем тое, што яна дазваляе нам чуць, мы бачым тое, што яна дазваляе нам бачыць, мы робім тое, што яна дазваляе нам рабіць.

Але ёсць вузкі пралаз, кінуўшыся куды (на злом галавы), можна трохі забыцца самнасам, адхэкацца і паспрабаваць тое-сёе зрабіць, як табе самому жадаецца, у тых формах, рытмах і мелодыях, у якіх вызваленая з-пад задушлівага гнёту твая экзістэнцыя просіцца. Гэты вузкі пралаз знаходзіцца на самым ускрайку літа-

у першым працавітым дні.
Наводля трэбуха ад Дон-Кіхота
усё прыцёкаецца да нас шчасьліва,
(зусім як разьбярыся!)
Дагод чаканьня — скаромісты разгон у працы,
карцівіць цяжкай існасьцяй
у невядомым Я.
Дульцанэя — ад нараджэньня ў першы раз,
гэткай сталася — Дульцанэяй.
Быць найметкай — іх ня было
сустракаючыся із Дон-Кіхотам
злюбіць яго любоў...
Прастасаваньня працай да жыцьця любосна
прыкралася жарсьліва Дон-Кіхоту:
на кожным павароце рэчак дзідай
пусьціць ваду з вазёраў меціў.

12

— Недарэчлівасьці жыцьця,
хто іх калі міне?
Яны блізкія каля мяне здараюцца, —
Дон-Кіхота цьвердзіць, бы лірнік сьпеўны
убожану на рынку просіць.
Пра патаемнасьць будучыні,
незракаюся:
Бел-Кіхота я,
сказаць ня можа,
я толькі помачнасьць у сяньнім дні.
А камусьці гэта
творнасьцяй асьвеціцца надзённай.
Прынамсі, счоліцца невядома дзе,
кідком трызьненьня —
лётам матыльковага імгненьня
адведаць лёс жыцьцёвых захаваньняў.

ратуры, у найбольш глухім, зарослым яе кутку і называецца — герметызм...

З-пад прыгнёту прасторы, хай сабе і зланцужанай, але прасторы, — у корчу самазамкнёнасці, з адной задухі ў другую — і гэта шлях волі?

На жаль, здаецца, так. Глухая герметычнасць — ці не адзіная магчымасць вызваліць горла з моцна сашчэпленых пальцаў уладна пануючага моўнага дыскурсу...

І таму рэдка хто адважваецца ступіць на гэты шлях. А той, хто адважваецца, выглядае ў пісьменнасці, як Дэрсу Узала ў горадзе: дзіўны, дзікі, недарэчны. Бо дзейнічае не па Закону Тэксту, а як яму жадаецца, бачыцца, чуецца, у тым парадку, у той логіцы, якія началяцца адно яго духовай відушчы.

Звычайна адважны і знікае ў сваёй дзічы-адзіноце, «звяры-дзічыне» (Я.Юхнавец), у закратаванай сваімі рэбрамі вольнай душы. Аднак жа гэта не фатальна, бо герметызм мае і жыццядайны патэнцыял...

У тым выпадку, калі здзейсненае ў ім — вартаснае, і супадае з нявыяўленым, схаваным і ад сябе ў «шолах моўкнасці» (Я.Юхнавец) некага іншага, ён (герметызм), хай і не адразу, хай спакваля, але адчыняецца для другога...

Творчасць Янкі Юхнаўца — вартасная, а значыць, і мае патэнцыял быць адчыненай для дыялогу, нягледзячы на падвоеную апазіцыю — як да Закону Тэксту на бацькаўшчыне, так і на эміграцыі.

Валянцін АКУДОВІЧ

Або даўцяць
надворна слаўленую хлюготу пасьлядоўную —
няздоленасьць згублёная
прасьцяжна роўная
пад плугам зныраным
у ніве астарэлыя.
Ёсьць роўная памога
усім ад усяго, — пастаяць на варце доўга,
яна, бы вытканы ўцемна андарак,
крывуліны хавае юрлівых ног.

13

— Ня буду вечыць, і ня хціўіць ведамі,
сьвет з чаго ў блізасьці створаны.
Укорнікі сьвятыя народжаныя ад грэху
самім-сабе да сьмерці вераць.
Рыбай спатрошанай, а тады ляжаць,
жменямі лузгі рассыпістай
раку спрадвечнасьці — веру зьберагчы,
гнаістым глеям
утрамбываць.
А Пан-Кіхота мудротай зьвершаны
цікавіць і сьцігуе нас,
сказаў няхлуснасьці нарэшце:
— Да сьцяны апёршыся узножна з дзідай,
асьцярожным будзь і за сьцяной!

14

— Магчымасьцям усякім веру я,
што апанура пад маёй шкурай
былі і ёсьць заўсёды.
Я Панс-Кіхота,

У ШОЛАХУ МОЎКНАСЦІ

У маім хатнім архіве сабралася роўна дзевяць лістоў ад жыхара Нью-Ёрка Янкі Юхнаўца — лічба магічная, што дае мне права свой дзевяты адказ напісаць не ў Амерыку, а ў «Крыніцу», пагатоў у беларускім друку ўжо зроблены паважныя спробы абвясціць яе супрацоўнікаў агентамі ЦРУ.

Прызнаюся як на духу: па-першае, я быў рэдактарам выбраных твораў Янкі Юхнаўца, якія ўжо выйшлі ў выдавецтве «Мастацкая літаратура», а таксама выбраных твораў, якія яшчэ выйдуць у розных іншых выдавецтвах. Аднаго разу калега зазірнуў у рэдагаваны мною рукапіс і запытаўся: «Ён што — вар'ят альбо геній?» Пакінем гэта без каментару.

Па-другое, мінулым летам я сустрэўся з Янкам Юхнаўцом у царкве святой Еўфрасінні Полацкай у горадзе Саўт-Рывер, штат Нью Джэрсі, а потым яшчэ і ў Беларускай фундацыі імя Пётры Крэчэўскага ў нью-ёркскім раёне Джэмэйка, пра які наша афіцыйная прэса пісала як пра бандыцкі, але гэта, як заўсёды, няпраўда. У адрозненне ад іншых эмігрантаў, у тым ліку

памятайце імя гэта,
змешаная канцамі пачынаць жыцьцё
ня толькі дзеля сябе самога,
а для іншых.
(Спадзяваньні, — падлыга Час называе лёсам іх!)
Дадумнасьці біблейскія на дзень наступны
цяжуць прыбаль улад таксама:
дзеямі вяночнамі любоўна-скратнамі
зьвязаць прычынай
сьвятой патрэбнасьці.
І я таксама стварыць уздоле,
абяцаю падуладна сяньня,
асьцяпяніць захопная паданьня:
з ветрам прыхіліцца
да ветрагонных ветразяў,
і вось тады, упэўніцеся прыхільна, —
вам прыдзе вера несумніўная,
(сьвятасьцяй улашчаная спрадвеку), —
ён у бэбуху кіта ня быў.

15

— Ведайце (калі толькі вы жадаеце?),
да трусьлівых не належыў я.
Адвак, калі хлусьнява, або шчыра,
зьвенавацеце ў чымсьці створаным
не па вашаму,
магу абвесьціцца: вяльможна й гардліва,
жыцьцё пачаў ад сыскі матчанай;
сам навучыўся вылазіць із калыскі.
І тады — (гардлівасьцяй маленца віну адчуў), —
бяз ойчай помачы сьцераглівай
да жыцьця паўзьці пачаў.

і літаратараў, спадар Янка не распытваў пра палітычныя падзеі. Наогул, нашыя з ім размовы былі да краёў напоўненыя шолахам моўкнасці, у якой засталася нявыказанаю мая думка пра тое, што з часоў Максіма Багдановіча ніхто, магчыма, не сумовіўся з космасам на такой блізкай мове, як ён.

У шолаху гэтае моўкнасці расталі, так і не вымаўленыя ўголас, радкі, што ўразілі ў рукапісе «Сноў на чужыне», зрабіўшыся іх своеасаблівым эпіграфам:

...я дома зноў, ён для мяне спакой.
Гляджу з вакна ў сад у воддаль поля,
там не відаць дарог шумлівых,
а краскі на аселіцах –
самі сабе,
прыгожая няволя!
Адчуваю – на зямлі бытую
адзінотным...
Гляджу на стол, там ліст –
каму, недапісаны?

У сваіх снах Янка Юхнавец ніколі не бачыць Амерыкі.

Нядаўна я вяртаўся з Полацка праз яго родныя бягомльскія лясы і пачуў ад спадарожніка гісторыю пра тое, што 27 ліпеня, у «Дзень незалежнасці», нейкі юнак падняў над аўтастанцыяй у Бягомлі бел-чырвона-белы сцяг, за што быў скручаны й кінуты ў міліцэйскі варанок. Факт для нашага цяперашняга жыцця надзвычай банальны, каб не адна дэталь: хлопец са сцягам быў глуханямы.

Ці не яму ляжыць на стале ў Янкі Юхнаўца недапісаны ліст?

Уладзімір АРЛОЎ

ТЛУМачэнне ПАЭЗІІ

Ужо вельмі даўно мы пішам вершы, глыбока не ўнікаючы ў сутнасць самой ПАЭЗІІ. Мы зарыфмавалі канчаткі ўсіх людскіх слоў, кананізавалі рытмічны лад і абжываем рытмічнае бязладдзе, напісалі свае хоку і квантэмы, узмылена патрапляючы законам алагічнага мыслення, ускацілі на Парнас раман у вершах, усклаўшы на яго вянок вянкоў санетаў...

А ПАЭЗІЯ ўсё яшчэ ляжыць у глыбіні душы нашай ледзь кранутым цалінным аблогам, чакаючы сваіх *калумбаў...*

Нехта даводзіць, што яна памірае. Аднак пакуль я не бачу і не ведаю таго, хто мог бы яе ўсмерціць. Сам чалавек? Але ён можа загубіць толькі паэзію асабістай душы, ды і то ў тым выпадку, калі не збаіцца вышэйшай сілы, якая заўжды ёсць над ім, хоча ён таго ці не хоча. Да таго ж — нас мільярды... Мільярды душ, на донцы якіх свецяцца залатыя пясчынкі паэзіі. І ўсе яны вельмі падобныя па сутнасці сваёй, як золата на золата, жыццё на жыццё, смерць на смерць, хоць мы ўпарта даказваем іх адрознасць.

Крык нараджэння і перадсмяротны катарсіс ёсць вестка пра з'яўленне і зыход душы, але не зыход Паэзіі, бо яна ёсць гарманічны злітак той урачыстасці і трагедыі ў вечным часе.

Хто бываў у псіхіятрычных бальніцах, той меў няшчасце назіраць вызваленне душы з яшчэ здаровай плоці. Незабытнае ўражанне! Засведчу, што ні Гоя, ні Кен Кізі не дасягнулі ў гэтым паўнаты мастацкага ўвасаблення...

Чалавек — прыхільнік Паэзіі, а Паэзія — прыхільніца чалавека. Больш таго — жыццё наша зямное ёсць паэтычны твор Усявышняга: кожны з жывых — гэта яго мастацкі вобраз, а праявы быцця нашага — не іначай як зададзеныя ім метафары і асацыяцыі на тэму ЖЫЦЦЯ, АПАКАЛІПСІСУ ды мажлівай ВЕЧНАСЦІ...

Таму змірымся: у Бога — ПАЭЗІЯ, у нас — вершы, Бог — стварае, а мы — пішам...

І як бы мы ні вымагаліся напісаць нешта звышарыгінальнае, пазаасабовае, — мы пішам усё адно толькі саміх сябе. І калі адпавядаем свайму (боскаму) вобразу, то ўспрымаемся ўсімі, каму хочам паказаць сваю паэтычную самабытнасць, а калі абыходзім сябе — то адпрэчваемся, бо ўсе заўважаюць наша надуманае непадабенства, наш адыход ад божага чалавека, які ён ёсць. Такая неадпаведнасць спараджае Геніяў, але гэтая гаворка не пра іх, і мы тут не будзем трывожыць сон Сатаны...

Званне паэтаў нікому і нікім не надаецца, яно назапашваецца ад нараджэння ў кожным з нас. Калі спраўджваецца чалавек, то спраўджваецца і паэт. Іншага не дадзена, пакуль Гасподзь трымае сціло творцы ў сваёй руцэ...

На месцы кожнай адышоўшай паэтычнай душы вырастае памяць пра яе — помнік з пісьмёнамі. Падыдзіце на старых могілках да адной з забытых надмагільных пліт, прыкладзіце да зямнога пылу на ёй свой палец і напішыце слова — Я —

...Менавіта нешта падобнае на вышэй разбэрсаныя асацыяцыі роілася ў маёй галаве пры чытанні Янкі Юхнаўца.

І вось, — напісаў *так,* **хоць ведаю, што іншыя напішуць** *сваё,* **а Юхнавец застанецца** *самім* **— адным з паэтаў...**

«Умей тварыць нястворанае», — кажа ён у адным месцы, каб неўзабаве сказаць у другім: «словы праўды скошаны ўсякім словам...»

І я — зноў разгублены, бо нічога не магу сказаць насуперак, апроч як схавацца за цытатай з Борхеса: «Шчаслівы не той, хто даказвае сваю праву, бо ніхто не правы альбо правыя ўсе».

Леанід ГАЛУБОВІЧ

«Нябачны вецер вырастае хваляй...»

Той факт, што на Беларусі не было філосафаў, не проста думаннікаў, мысляроў, а прафесіяналаў-гультаёў, што безупынна занатоўваюць свае вартыя і нявартыя ўвагі думкі, — дзіўным чынам паўплываў на характар сённяшняй літаратурнай крытыкі. Кожную больш ці менш цікавую з'яву, якая б магла быць акрэслена як інтэлектуальная літаратура, яна вымушана не толькі апісваць, але і абмяраць, вызначаючы, што і ў якой ступені было пазычана аўтарам у той ці другой філасофскай сістэме Захаду ці Усходу. Вось і А. Бяляцкі піша ў сваёй прадмове да кнігі Я. Юхнаўца, што «асэнсаванне ягонае творчасці патрабуе хаця б элементарнага ведання філасофіі, яе сучасных напрамкаў». Неўзабаве, відаць, знойдзецца і дасведчаны літаратуразнаўца, які дакладна вылічыць, што і адкуль набыта паэтам, не зважаючы на запавет апошняга:

Мой крытык, прашу цябе любіць сябе.
Мне ўсёдно, адкуль пачаўся свет.
Усіх наслухаліся дурняў ад дурняў.
Сваіх не памятаем гурмой народнай.
Затое нейкіх чужацкіх бундзякоў,

бадай як панцыр,
рэлігію якую
шлём перад сабой вялікай абароны
і клянёмся верай ім,
нат здыхаючы
ад голаду
зімой варона.

І трохі далей, у працяг думкі, Юхнавец зазначае:

Валадар ведае свой пачатак.
Або святло, мой крытык,
але як грамадзянін, як дзіцянё сусвету
спакмець:
што з любасцю начлег сабе знаходзіў
на ўзбярэжжы Свіслачы і Вяллі сталічнай
і Айчыннай.

Апошнія словы – без папярэдніх радкоў – гучаць чарговым прызнаннем у адданасці далёкай Айчыне (апафеозам любові да якой і з'яўляюцца «Гутаркі Лесасека»). З другога боку, яны – прамое сведчанне аб сапраўдным вытоку творчасці Я. Юхнаўца, лаканічна акрэсленым у такім радку іншага твора:

Я шмат што пераняў ад самога сябе.

Філасофскай паэзію Я. Юхнаўца назваць цяжка – занадта ўлюбёны ён у жывы свет, занадта засяроджаны на перажываннях, назіраннях уласнай асобы. Яго вершы пакідаюць тое ж уражанне, што і «вопыты» Мантэня, вядомага майстра пераходаў ад разважанняў аб грамадскай справядлівасці да апісанняў асаблівасці ўласнага страўніка. Імя Мантэня тут да месца – творы Юхнаўца адметны якраз эсэістычнасцю мыслення, што выяўляецца перш за ўсё ў дэіерархізацыі з'яў пры адлюстраванні карціны свету. Дробязнае, другаснае становіцца важным і важкім, а значнае і глыбокае адсоўваецца на другі план. Так, сваё жыццёвае крэда Юхнавец уклаў у абразок:

Я Мусаргскага люблю ад дня, калі
пачуў музыку ягоную
па радыё,
на кватэры беднай.
Музыку гэтую гаспадыня радзьва
ў звоне суддзя кухоннага губляла.
– Я слухаю ці, слухаючы музыку ягоную,
ўяўляю прычыны й уражанні і заўсёды
ў сваяцтвах розных із сапраўднасцю.
Хочацца, паверце, адчуваць
прычыны і ўражанні
праматэрыяй
свядомай існасці.

Заможнасць мастацтва і беднасць быту – адзін з парадоксаў жыцця, заўважаных пільным вокам паэта. Парадоксы Юхнаўца можна збіраць, як збіраюць каштоўныя камяні.

А судзіць мінуўшчыну сучасніку лягчэй,
хоць і мінуўшчына – пачатак для сучаснасці.
Аднак дзеля прагод «дзеля чаго напісана»,
у свет тайкоў я крушняй
«літаратурнай» лягу.
І вось не гэтак:
адступнасці жыццё ўцвеляць,
у адступнасцях закон жыцця народзіцца.

Гэтае «і вось не гэтак» – асноўны прыём светабачання Я. Юхнаўца, які, падобна дзіцяці, увесь час спрабуе зазірнуць на другі бок медаля, пабачыць рэч адначасова з усіх бакоў – адсюль і яго заўсёды свежая парадаксальнасць.

Кожную з'яву паэт паварочвае рознымі бакамі, гуляючы з рэчаіснасцю гэтак жа, як дзіцянё гуляе з «калейдаскопам». Ён з нязмушанай лёгкасцю абвяргае самога сябе, і іншы раз здаецца, што гэта зроблена толькі дзеля таго, каб звярнуць увагу чытача на шматварыянтнасць, шматграннасць быцця. Аднак такое наўрад ці магчыма – Юхнаўца не назавеш пісьменнікам, які б вельмі клапаціўся аб сваім чытачу. Чэхаў некалі зазначыў, што грацыёзнасць – гэта ўменне рабіць нешта з найменшай колькасцю рухаў. У гэтым значэнні слова вершаваныя радкі Я. Юхнаўца вылучаюцца якраз грацыёзнасцю: ён прынцыпова не робіць непатрэбных рухаў і піша толькі аб тым, што прыцягвае *яго* ўвагу, абмінаючы нашы ўяўленні аб лагічнай сувязі, паслядоўнасці і г.д. Пачынаючы роспавед з падрабязнага апісання, ён раптам стамляецца і пераходзіць да простых сказаў, каб скончыць ужо амаль неўразумелай мовай, што трымаецца на апорных словах-вобразах.

«Сны на чужыне» – бясспрэчна, удалая назва для кнігі Я. Юхнаўца, бо сон – не толькі адзін з самых распаўсюджаных (амаль нароўні з ветрам) вобразаў паэта, сон – гэта вызначэнне стылістычнай манеры твораў, апавядальная тканіна якіх перарывістая, мазаічная і разам з тым цэльная, як цэльнымі здаюцца нам сны да абуджэння. Своеасаблівасць паэтычнага стылю Юхнаўца зноў-такі дрэнна сумяшчаецца з яго славай паэта-філосафа, аднак нават пры іншай манеры пісьма наўрад ці з яго твораў можна было б пачэрпнуць веды – у іх замкнёны толькі індывідуальны душэўны вопыт, што, мажліва, складае іх галоўную карысць. Сённяшні свет перапоўнены ведамі, якія па большасці кладуцца на душу непатрэбнай камяніцаю. Відаць, маюць рацыю тыя, хто гаворыць, што чытанне карыснае не тады, калі развівае прыналежнае, а тады, калі абуджае нявыяўленае. Псеўдаэнцыклапедычнае веданне часта абарочваецца букваедствам, відам разумовай смерці. Толькі жывое, дзейснае ўяўляецца культурай. «Ужо таму, што я існую, ёсць імкненне тварыць здарэнні, бо існаванне творыць здарэнні й прычыны – ёсць культура і цывілізацыя», – гаворыць паэт вуснамі Лесасека.

Паэзія Я. Юхнаўца жывая. Яна вяртае нас да адчувальнай прыгажосці свету, да механікі прыроды, да філасофіі простых рэчаў.

«Нябачны вецер вырастае хваляй...» – гармонія думкі, роўная гармоніі быцця.

Ганна КІСЛІЦЫНА

ПАРАДОКСЫ ПАЭЗІІ

Паэта адкрываеш для сябе нейкімі радкамі ці вобразамі. «Плач зноў аплачацца тым самым плачам», – так напісаў яшчэ ў 1950 годзе малады Янка Юхнавец, калі палескі хлопчык Алесь Разанаў толькі пачынаў асвойваць навакольны свет і не называўся паэтам. І вось нарэшце выяўляецца нечаканая сугучнасць іх светаўспрымання, самой прыроды вобраза, слова.

Бязладнасць мастацкай пераемнасці: паэтычны досвед старэйшага спасцігаецца праз вопыт малодшага – толькі праява бязладнасці беларускага лёсу, але не мізэрнасці паэтычнага развіцця. Парадаксальнасць – магутны чыннік мастацкага руху. Тое, што было дадзена прыродаю ў таленце трагічнага нявольніка лёсу ў 40-я гады, па-новаму адкрылася ў мастацкім досведзе нашага часу.

Паэзія для Янкі Юхнаўца – гэта паўнагучная метафара жыцця. Пры ўсёй змястоўнай нечаканасці паэтычнага вобраза ў ім не губляецца першароднасць успрымання свету; малюнак пачуцця, настрою, нават думкі – пластычны, зрокавы, асязальны памяццю: «верас туманіцца каля стваолоў, бы шэпат нячутны», «жалейка пастуха рэхам распласталася», «праз болі траў ішоў касец», «словы праўды скошаны ўсялякім словам». Мастацкая прастора верша касмічная паводле сваіх маштабаў, – і яна ж абжытая да найцішэйшага шэпту і шолаху (адна з паэтычных кніг аўтара мае назву «Шолах моўкнасці»). *Вецер* і *верас* перагукваюцца ў ёй не толькі сугуччамі, – яны аднакарэнныя сваяцтвам у гэтай прасторы.

Асацыятыўная раскаванасць паэтычнага мыслення Я. Юхнаўца адпавядае магістральнаму кірунку еўрапейскай паэзіі XX стагоддзя. Тым больш кранальна сустракаць у ёй знакі мастацкай традыцыі свайго песеннага народа: у новым паэтычным кантэксце традыцыйная вобразная сімволіка, вызваляючыся ад першаснага магічнага сэнсу, здабывае арыгінальную інтэрпрэтацыю (як, напрыклад, матыў любоўнага прызнання ў вершы «Ты ад крыніцы йшла тады...»).

І ўсё ж выбіраю для сябе, для сваёй памяці амаль «бязвобразны» ўспамін – гэтую шчырасць, гэтае роспачнае шкадаванне, гэтую беларускую пакуту: «Я лішні раз Айчыне не памаліўся».

Слова паэта мусіць быць выратаваннем Айчыны?

Люба ТАРАСЮК

НАБЛІЖЭННЕ ВАНДРОЎНІКА

Сучасная еўрапейская мастацкая культура знае дзве тэндэнцыі, за якімі скрываюцца свае глыбока адметныя светапогляды, – тэндэнцыю да стварэння твораў «закрытых» (як адлюстраванне традыцыйнага Парадку, які чалавек лічыць нязменным і атаясамлівае з аб'ектыўнай структурай свету) і – супрацьлеглую – тэндэнцыю да стварэння твораў «адкрытых» (як своеасаблівую адносіну мастацтва на прысутнасць у свеце чалавечай дзейнасці Выпадку, Неакрэсленасці, Праўдападобнасці, Двузначнасці, Шматзначнасці, Бязладдзя – што з'явіліся ў выніку шматвяковага праблематызавання, метадычнага аспрэчвання, развіцця гістарычных дыялектык, гіпотэз нявызначанасці, статыстычнага праўдападабенства, правізорных ды зменлівых растлумачальных мадэляў). Мастацтву не застаецца нічога іншага, як спрабоўваць – згодна свайму прызначэнню – прыдаць ім кшталт. Так піша Умбэрта Эка, які гэтай праблеме прысвяціў асобную кнігу «Opera aperta» (Milano, 1962). Ён бліскуча і грунтоўна аналізуе заходнюю тэарэтычную эстэтыку, гісторыю заходняй культуры, гісторыю паэтык у прыватнасці, і на аснове шматлікіх доследаў над канкрэтнымі творамі (м. інш. музыкі, жывапісу, паэзіі, прозы, драматургіі, а таксама творамі выяўленчага мастацтва) стварае мадэль твора «адкрытага», каб паказаць – пры дапамозе гэтакай фармулёўкі – напрамак развіцця сучаснага мастацтва.

У гэтай даследчыцкай перспектыве мастацкі твор набывае новы статус – цяпер ён абазначаецца як паведамленне па сваёй сутнасці неакрэсленае, са шматстайнасцю значэнняў, якія існуюць у адным прэдыкаце. Такім чынам шмат-

значнасць у сучасных паэтыках стаецца адной з адкрыта фармуляваных мэтаў твора, каштоўнасцю, якая мае рэалізавацца насамперш. Каб здабыць, дасягнуць гэтую каштоўнасць, сучасныя мастакі карыстаюцца ідэяй аморфнасці, хаосу, выпадковасці, неакрэсленасці творчых намераў. Словам, «адкрытасць» твора яны робяць сваёй творчай праграмай і прыкладаюць многа старанняў, каб гэтую «адкрытасць» максімальна выкрыстаць.

Што тычыцца мастацкай літаратуры, то – як сцвярджае той самы італьянскі семіётык і пісьменнік Умбэрта Эка, – толькі на сумежжы веку Прасветы і Рамантызму пачынае вырысоўвацца канцэпцыя «чыстай паэзіі». Англійскі эмпірызм, адкідаючы ўсеагульныя ідэі, адцягненыя правы, пракладвае дарогу «вольнасці» паэта і прадвяшчае гэтым самым тэматыку «крэатыўнасці». Ад тэзісаў Э. Бёрка аб эмацыянальнай сіле слова вядзе шлях да тэорыі Ф. Наваліса пра чыста эвакацыйную моц паэзіі як мастацтва з неакрэсленым сэнсам і неўдакладненым значэннем. Аднак свядомая канцэпцыя «адкрытага» літаратурнага твора паяўляецца толькі ў сімвалістаў, у другой палове XIX стагоддзя. Усе пазнейшыя выдатныя дасягненні ў галіне паэзіі, прозы, драматургіі – творчасць Бадлера, Малармэ, Верлена, Джойса, Мапасана, Кафкі, Брэхта ды іншых – былі дэтэрмінаваныя новым бачаннем свету, якое і выяўлялася ў адэкватным гэтаму светабачанню «адкрытых» літаратурных творах.

У авангардзе найноўшай беларускай паэзіі, сугучнай з магістральным шляхам развіцця «адкрытага» еўрапейскага мастацтва, стаяць – на мой погляд – тры выдатныя паэты: Алесь Разанаў (дэвізам якога з'яўляецца *«Я – той, хто шлях і хто па ім ідзе»*), Надзея Артымовіч (парадаксальна-герметычная паэтка, чыя творчасць шырэй раскрываецца ў сваіх абсягах перад тым, хто памятае, што для яе *«Паэзія – гэта падарожжа. У глыбіню сябе самой»*) і Янка Юхнавец, паэтычнае крэда якога найдакладней, відаць, перадае ягонае перакананне: *«Усё, усім зямля мая тоіць ува мне тайніцу сваю»*, або больш метафарычна: *«мізэрная пясчынка трымае муру злог»*. На паэтычных прасторах беларушчыны яны ствараюць своеасаблівы трохкутнік, які кожным сваім вуглом упісваецца ў іншы культурны кантэкст: А. Разанаў ва ўсходнеславянскі, Н. Артымовіч – заходнеславянскі, а Я. Юхнавец – англасаксскі. Прычым з англасаксскім кантэкстам ён звязаны асабліва цесна. У адрозненне, мабыць, ад усіх астатніх беларускіх эміграцыйных пісьменнікаў, Янка Юхнавец як паэт фармаваўся цалкам па-за абшарам беларускай літаратуры. *«Доўгі час,* – кажа ён у сваім інтэрв'ю, – *я нічога не ведаў пра беларускую паэзію, заўсёды арыентаваўся на заходнюю літаратуру»*.

Нарадзіўся Янка Юхнавец 3 лістапада 1921 года ў вёсцы Забродак Докшыцкага раёна ў сялянскай сям'і. Пра раннія гады ягонага жыцця, пра бацькоў, братоў, сясцёр, калі і дзе будучы паэт вучыўся, нідзе не ўпамінаецца. Наогул усе аўтабіяграфічныя факты падаюцца ім досыць скупа, без дакладнага часавага расчлянення. Вядома адно, што да вайны скончыў сярэднюю школу, хацеў быць доктарам. У вайну – за супрацоўніцтва з партызанамі? – усю вялікую сям'ю Юхнаўцоў спалілі літоўскія карнікі. Сам ён, відаць, раней або пазней гэтай сямейнай драмы быў арыштаваны і вывезены ў Нямеччыну. З лагера ваеннапалонных вызвалены беларускімі дабрачыннымі арганізацыямі. Жывучы ў лагерах перамешчаных асобаў, ён вывучаў юрыспрудэнцыю на Вольным універсітэце ў Мюнхене. Там жа, у Нямеччыне, у газеце «Шыпшына» ў 1947 годзе публікуе і першыя свае вершы, хоць – як сам сцвярджае – *«пра літаратуру тады не думаў»*. У 1950 годзе Я. Юхнавец, як большасць тадышняй маладой беларускай інтэлігенцыі, пераязджае на сталае жыхарства ў ЗША. Спачатку працуе ў тэхнічных майстэрнях, затым стаецца спецыялістам па камп'ютэрах, гэта значыць авалодвае ведамі інфарматыкі.

Вельмі праўдападобна, што ягоная паэтычная індывідуальнасць (незвычайная творчая адметнасць праз «адкрытасць» літаратурнага тэксту) і спецыялізацыя па камп'ютэрах – гэта тая самая праява неардынарнага таленту Янкі Юхнаўца, і яны, гэтыя два бакі, у яго няспынна ўзаемаінспіруюцца, узаемадапаўняюцца, узаемарэгулююцца. Юрыдычную, а неўзабаве практычна набытую і тэхнічна-матэматычную адукацыю ён адначасова дапаўняе самастойнымі студыямі, як сам гаворыць, азіяцкай, заходнееўрапейскай і амерыканскай літаратуры. *«Зноў чытаю ў англейскай мове,* – натуе Я. Юхнавец, – *замежную літаратуру: мастацкая, палітычная і г.д. Дапоўніліся веды пра Бадлера (тэматыка) і нават пра Шэкспіра (яго не асудзілі!). З нямецкае чамусьці цікаўлюся Шылерам ды некаторымі нячутымі творамі Гейнэ і прозай Цвейга ды Флабэра... Нарэшце, у ЗША неспадзеўна натрапіў на Эзру Паўнда»*.

У той самы час Я. Юхнавец знаёміцца і з заходнееўрапейскай філасофскай думкай. У ягоных нататках чытаем: *«Пасля вайны, 2-ой, сустрэўся з творамі Сартра. <...> Гегеля забываюся. А Сартра трымаюся. <...> А тымчасам люблю Ф. Ніцшэ»*.

Трэба меркаваць, што «чужыя» творы мастацкай літаратуры, як і філасофскія працы, чытаныя Я. Юхнаўцом у Нямеччыне, а затым і ў ЗША, апалі ў жываўспрымлівую ягоную «сваю», у дзіцячых гадах, відавочна, хораша разрыхленую, душу – беларускае да-літаратурнае, казачнае светаўспрыманне, казачнае ўяўленне з яе (свабоднай ад фармальнай логікі) паэтыкаю кантамінацыі, травестацыі, пераўтварэння, «дзіцячай» гульні словам і – як кажа У. Конан, – «адмяняемасці». *«Для мяне беларускія казкі, народны фальклор (спосаб іх казання) сталіся НАД УСІМ,»* – запісвае паэт у сваіх нататках.

Янка Юхнавец як паэт і чалавек высока самаадукаваны, глыбока азнаёмлены з заходняй культурай, які добра разбіраецца ў іерархіі ейных каштоўнасцяў, ад першых сваіх публікаваных твораў *«імкнуўся да непрадбачанага»*. Інакш кажучы, ён рэалізаваў адзін з асноўных этычна-эстэтычных імператываў наважытнага еўрапейскага мастацтва, пра які, так сказаць, «дазваляе» даслоўна выказацца Чорту (у ягонай размове са Скарынам – у паэме «Калюмбы»): *«Умей тварыць нястворанае! <...> Стварыць цяжка! А пераўтварыць Створанае яшчэ цяжэй»*.

Не знаючы савецкай беларускай рэчаіснасці і ейнай белетрыстыкі, застаючыся ў сваёй творчасці па-за тым кантэкстам, у тым самым часе Я. Юхнавец, аднак, жыў паўнатою беларушчыны – у той яе іпастасі, у якой яна была яму даступна сваёй *«моўна-слоўнай традыцыяй». «Мова наша багатая (мы не маем Акадэмічнага слоўніка!),* – натуе паэт. – *Дазволім арыентавацца на мову ад народа свайго! Яна ўжо сталася гісторыяй, палітыкай, законам літаратурнай эстэтычнасці. Не думаю, што гэта блага «гуляць» з роднымі словамі. <...> Калі толькі ўдаецца, дазваляю сабе стварыць абстракт са слоў, якія будуць мець значэнне для людзей наскіх, і яны, напэўна, створаць сувязь, прылучэнні, тое, што называем мовай беларускай»*. На пытанне: адкуль у паэта такая своеасаблівая, нават часам незразумелая, лексіка ягоных вершаў, Я. Юхнавец адказвае: *«З Беларусі. З Віцебшчыны. Я сам стварыў слоўнік беларускай мовы і карыстаюся ім. Я вельмі люблю дыялекты. <. . .> Некаторыя словы ствараю сам»*.

Як многія заходнееўрапейскія паэты, што любілі эксперыментаваць у прасторах сваёй мовы, так і Я. Юхнавец найперш рэальнасцю прызнае для сябе беларускую мову і, як казачнік, пачынае яе ствараць («дазваляю сабе стварыць абстракт», «сам стварыў слоўнік», «словы ствараю») ды пераўтвараць («гуляць» з роднымі словамі).

Беларускія эміграцыйныя паэты, у асноўным прадаўжальнікі нашаніўства (*«Не памыліўся ісці ў іхні след, а, можа, не пайшоў!»* – гэтак запісвае паэт. *Шкадую, напаткаўся з імі за мяжой...»*), паэтычныя навацыі свайго земляка сустрэлі амаль у штыкі і, як калісьці Ю. Тынянаў абазваў В. Хлебнікава, празвалі яго «дзікім». *«Можа, ад знаёмства з заходняй літаратурай, а таксама філасофіі,* – шукае як бы вытлумачэння Я. Юхнавец, – *я стаўся для эміграцыйнага друку «дзікім».* <...> *«Сёння* (не пазней 1955 года. – Я.Ч.) *атрымаў газету «Бацькаўшчына»,* – чытаем занатоўку паэта. – *Там была надрукаваная рэцэнзія сп. Рамановіча (ён жа паэт Р Крушына). Зусім не крыўдую, што яму не зразумелыя мае словы, і назваў мяне блізу дзікім шаманам; а пазней нейкі Бярозка (ён доктар медыцыны і хатні паэт, які любіць пісаць, як маці, – ягоная ці кагосьці – прадзе воўну ці лён абтрэплены і беларускі селянін надалей арэ сваю ніву) прыклікаў беларусаў плюваць на маю паэзію (дакладна)»*.

Нічога дзіўнага, што на старонках эміграцыйных часопісаў («Бацькаўшчына», «Шыпшына», «Сакавік», «Конадні», «Баявая ускалось», «Шляхам жыцця», «Наперад», «Божым шляхам», «Беларус», «Веда») творы Я. Юхнаўца, у параўнанні з творамі іншых тадышніх галосных беларускіх паэтаў, паяўляліся, можна сказаць, амаль аказіянальна. Не знайшлося для яго таксама месца ў першым, рэпрэзентатыўным (?) для беларускага пісьменніцкага эміграцыйнага асяроддзя, альманаху «Ля чужых берагоў» (Мюнхен 1955), у якім ва ўступным слове ад выдавецтва, здаецца, вуснамі Ст. Станкевіча было сказана проста (як бы адрасаванае Я. Юхнаўцу!): *«У альманах <...> падбіраліся толькі найлепшыя й найхарактэрнейшыя творы»*, – гэтым самым як бы перакрэсліваючы творчасць усіх тых, хто застаўся па-за альманахам. *«Прыслалі збор твораў «Ля чужых берагоў»,* – запісвае ў сваіх нататках паэт. – *Мяне не «ўпісалі», бо, мабыць, «замадэрны». Пагарды няма – чытаю. Там поўна твораў Н. Арсеннева»*.

Не аказалі, на жаль, належнага прафесіянальнага чуцця і вывучкі для «адкрытых» паэтычных тэкстаў Янкі Юхнаўца і рэдактары ягонай кнігі «Сны на чужыне. Выбраныя творы», што выйшла ў Мінску (1994 г.).

«Замадэрны» і для сталічных знаўцаў паэзіі нашага часу? Відаць, яшчэ замадэрны.

Ян ЧЫКВІН

Леанід ГАЛУБОВІЧ

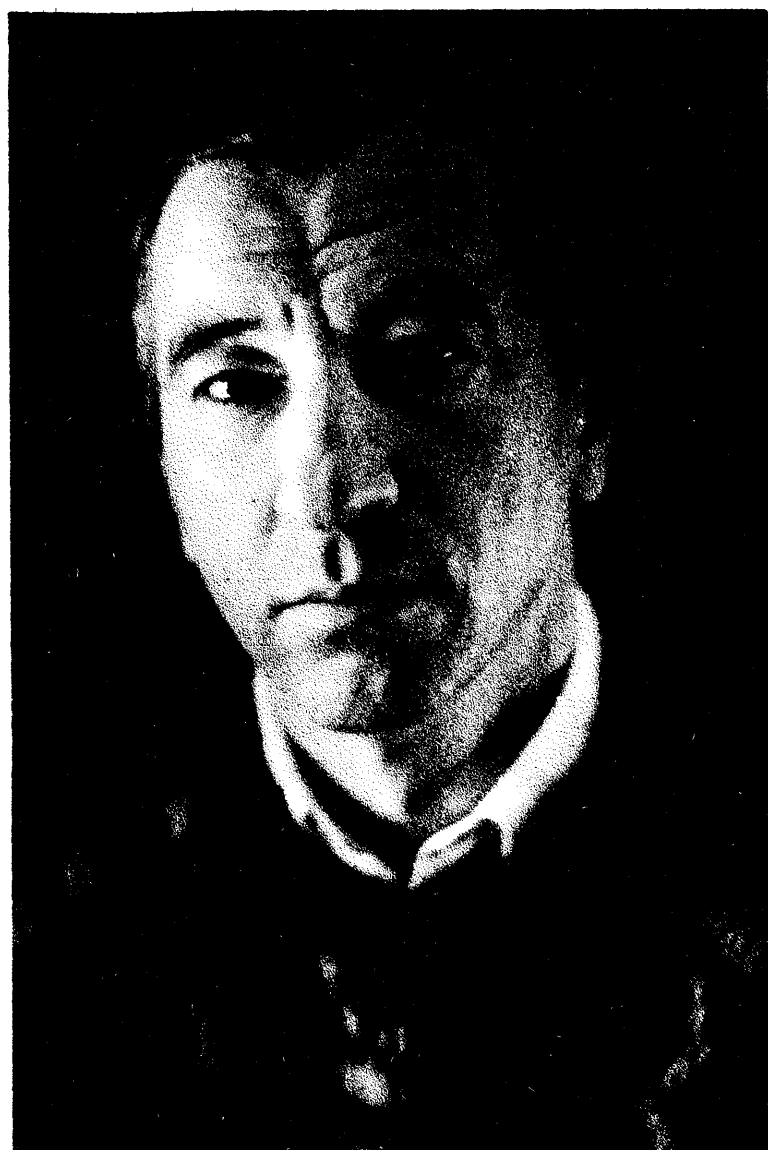

Што тоіць смерць, чым томіцца быццё,
Ці вартыя яны адно другога,
І доўгая, як воўчае выццё,
Куды вядзе апошняя дарога?..

Зялёны Луг

ХАТА Ў ЗЯЛЁНЫМ ЛУЗЕ

Мая хата ў Зялёным Лузе,
Дзе канал з цвілою вадой
Заплывае ўсякай брыдой,
Як і ўсё...
І таму ў акрузе
Актывісты ад БНФ
Агітуюць за бел-чырвона-
Белы сцяг і за новы НЭП...
Вертыкальна сядзіць варона
На ражне з зялёным сукном
Выканаўча-шэрага дома,
Дзе застыў з гумовым дручком
Паставы, як ліцейная домна,
«Явы» густа пускаючы дым...
У пад'ездзе з адстаўнікамі
Небяспечна быць маладым
З чыста вымытымі рукамі...
Бліз тусуецца ўся братва —
Ля прылаўкаў, дзе булкі з макам,
Бо да «Вільнюса» — крок ці два,
А да Вільні — паўвека з гакам...
Зелянее за лугам лес,
А над лесам тым — парашуты
Са спартыўным крылом і без
Чалавечай зямной пакуты.
На зямлю ляцяць з-пад нябёс
Між Усходніх і Курапатаў...
А мяне ўсё трымае лёс
За жалеззем балконных кратаў.
Я тапчуся наўпрост, наўкруг
Прастакутнай нажытай плошчы...
Дзе ты, дзе, мой зялёны луг?!
Вось я, вось, твой вясковы хлопчык...

ЛЯ ВОГНІШЧА З ДАЧКОЮ

У восеньскім лесе сырым
Мы вогнішча палім з табою.
Агнём перакормлены дым
Паўзе, бы страшыдла сляпое...

І цягнецца ўжо да цябе
Палюючым рухам кашачым,
І поўсцю на чыстым ілбе
Размазвае воблік дзіцячы...

А я сваім зрокам былым
Гляджу з супрацьлеглага боку
Туды, дзе агнём маладым
Я светла гарэў і высока,
Пакуль не спавіў мяне дым...

Як гэты, што звіўся пры пні,
І ветру з нябёс патурае,
І ўсё, што згарае ў агні,
Ў выявах сваіх паўтарае...

І тыя выявы, бы ў сне,
Звіваючы ногі крывыя,
Паўзуць ад агню да мяне,
Нібыта напраўду – жывыя...

І ўсё, што наўкол тут жыло,
Наўскрай выцясняецца імі.
Былое наўсцяж аблягло –
І я задыхаюся ў дыме...

Гляджу скрозь яго, як вар'ят
У люстра глядзіцца з шаленствам,
І погляд адводжу назад –
Туды, на даччына маленства,

На куст, што пад ветрам дрыжыць,
На дуб, што дарэшты дуплее,
На жар, што ад вогнішча тлее,
На дым, што сабакам ляжыць
І рукі даччыныя грэе...

ШКОЛА

памяці аднакласнікаў:
Мішы Галубовіча *Пятра Мацейкі*
Пятра Галубовіча *Валодзі Лежанкова*
Люды Гнедзька *Сашы Шпаковіча*
Віці Кацановіча *Толі Філіпкова*
Адама Грушы *Івана Грушы*
Колі Грушы *Пятра Каржака*
і класнай Марыі Мікалаеўны Ханцэвіч

Пры хрушчоўскай адлізе
Дапякалі марозы,
Але ў краме вяліся
Газа і папяросы.

Калі ў школе чарніла
Замярзала на партах,
Мы ў Егіпет па Нілу
Адплывалі па картах.

У чырвоным і белым,
Як атрад якабінцаў,
Мы – галодныя – бедным
Памагалі кубінцам.

І збіралі жалеззе,
Зелянелі гасцінцы,
То гайсалі па лесе,
Як народныя мсціўцы.

А часцей кукуруза
З галавой нас хавала
На палетках Саюза
Ад мяча і арала.

Абразы прыбіралі,
Каб не ўбачыў іх злыдзень,
А ўначы саграралі
Сон пра сыты Вялікдзень.

Самагонку за клубам
Спарадычнаю рвотай
На чырвоныя клумбы
Мы вырыгвалі ўпотай.

«Беламорам» пыхцелі,
Носам хлюпалі ў сенях –
Нашы дзеўкі таўсцелі
Ад прыблуднага семя.

...Сын баптысткі ў Дакоце,
Сын парторга ў мінгасе,
А палова ў маркоце
На той свет падалася...

Наша класная Мэра
Так мімозы любіла,
А бяздзетнай памерла —
І без кветак магіла...

Вельмі простыя словы.
Выпадковыя рыфмы.
І ніякай высновы —
Ані Фрэйда, ні Крышны...

Вось стаю я ля школы —
Выпускнік незлічоны —
Ні багаты, ні голы,
Ні дурны, ні вучоны...

Том стральцоўскае прозы
Сенам пахне ў валізе,
Як у класе мімозы
Пры хрушчоўскай адлізе...

НОЧ У БАЦЬКОЎСКІМ ЛОЖКУ

...у хаце, дзе выдыхся ў коміне дым,
Дзе пахне рыззё, нібы клунак жабрацкі,
І цягне з падрубы халодным, пустым —
Кладуся я ў ложак нябожчыка-бацькі...

Трывожна на вейках згасае жыццё...
Халодная стома блукае па целе,
Пакуль не атуліць мяне забыццё,
І ложак, дзе сплю я, дарэшты спусцее...

Няўвідны, бязважкі, няісны — лячу
У яснай, бязмежнай, высокай прасторы,
Эфірнымі вуснамі Бóгу шапчу
Апошнія словы любові й пакоры:

«Я — грэшны ад грэшных, я — пыл паміж дзвюх
Старонак адной непамыснай мне кнігі,
Табе адпускаю знядбаны свой дух
Яшчэ аднаго рыфмара-забулдыгі...»

Згрубеў і счарсцвеў ён, як хлеб мой зямны,
З яго патыхае, як з выпітай шклянкі
Даўнішняй забытай бацькоўскай віны,
Што ветрае там, на апошнім прыстанку...

Ён біла да бела канаючы сцёр,
Як сцёр не адно тапарышча далонькмі,
Пакуль адышоў да бацькоў і сясцёр,
Пакінуўшы мне гэты ложак халодны.

На ім і лятаю ў паднебную выш
І ў хату вяртаюся толькі наранку,
Дзе ў шафе старой завіхаецца мыш
І марна грызе сцвеаразелую шклянку...

ПАКІНУТЫ ЦЕНЬ

У кожнага ёсць досвітак і дзень,
А я начую ў сцемранай самоце,
Пакуль мяне чакае ўласны цень,
Што цверазее на вясковым плоце...

Ён варты жалю маміных вачэй,
А больш — агіды ўдовае баптысткі.
На ім дасюль не высахлі яшчэ
Ні гразь, ні вермут, ні ванітаў пырскі...

Я ноччу знік, ён дачакаўся дня,
І там гібее на суседскім шуле,
І ад яго, нібы ад авадня,
Адмахваюцца ўсе, хто ні пачуе

Ягоны стогн і скаргі, і бажбу,
Купалавы радок, а то і ўласны...
Яму паўсюль аб'яўлена табу,
Таму, хоць і цвярозы, ён — няшчасны.

Хто я цяпер без ценю — прывід, здань?

Пры мне няма мінулага адбітку.
І да жыцця як роўненька ні стань —
Відзён наскрозь, як дзеўка на падпітку.

Цень сам чарнеў, а браў мае грахі.
Мільгаў перад ваччу, каб быў я пэўны —
Што ёсць Я, ёсць — нягеглы ці які —
І ёсць пры мне ЁН сам, двайнік мой крэўны.

І вось — адзін...
Я свой пакінуў цень.
Яго там судзяць з ранку да змяркання
За наша ўсё — за кожны зжыты дзень...
А я тут адбываю пакаранне.

ПАВОДЛЕ НАРОДНАГА

Ой, хацела мяне маці
Ды за беднага аддаці.
(з народнай песні)

Будзь шчаслівая, маці міла!
Каб ты мяне не радзіла..
(П.Багрым)

Ой ты, родна мая маці,
Калі б жыў я ў тваёй хаце,
Больш шчаслівым мо ці быў бы,
Ды бязродным хоць не слыў бы,
Больш бы чуў радзімых слоў я,
Менш бы сніў паганых сноў я,
І бруском касу мянціў бы,
А язык даўжэй пасціў бы,
Пот сцякаў бы мой салёны
Не ў радкі, а на загоны,
І не кляўся б я, што добры,
А твае насіў бы вёдры,
На магіле б свайго бацькі
Замаліў бы грэх парнаскі,
І вячэраў бы без чаркі,
П'яны ўвесь ад гаспадаркі,
Браў бы ў рукі райгазету,
Ды глядзеў бы «тэле-лота»,
Спачуваў бы ўсяму свету,
Што за нашым е балотам...

Ды пакуль, матуля-люба,
Не жыву я ў тваёй хаце,
Плач па мне, мая галуба,
Плач па ўсіх, як плачуць маці...

Толькі й плачу ж не чуваці...
Ці няма цябе ўжо, Маці?!

***

...Так вецер танканогую лазу,
Мілуючы, схіляе ўрэшце долу...
Так коршак, што аглядвае красу,
Красы спрадвечнай забірае долю...

Так — плынь, што ў бераг б'ецца,
так — агонь,
Што вызваліцца з вогнішча не можа,
Так — кроў пры сконе грукаецца ў скронь,
Каб выпусціць душу...
Скажы мне, Божа,
Што тоіць смерць, чым томіцца быццё,
Ці вартыя яны адно другога,
І доўгая, як воўчае выццё,
Куды вядзе апошняя дарога?..

...Ужо хілюся долу,
а красу
Душа па кроплі дзень пры дні збірае,
Нібы трава — світальную расу...
Куды яе, каму я панясу,
О ненатольная зямля сырая?..

Юры СТАНКЕВІЧ

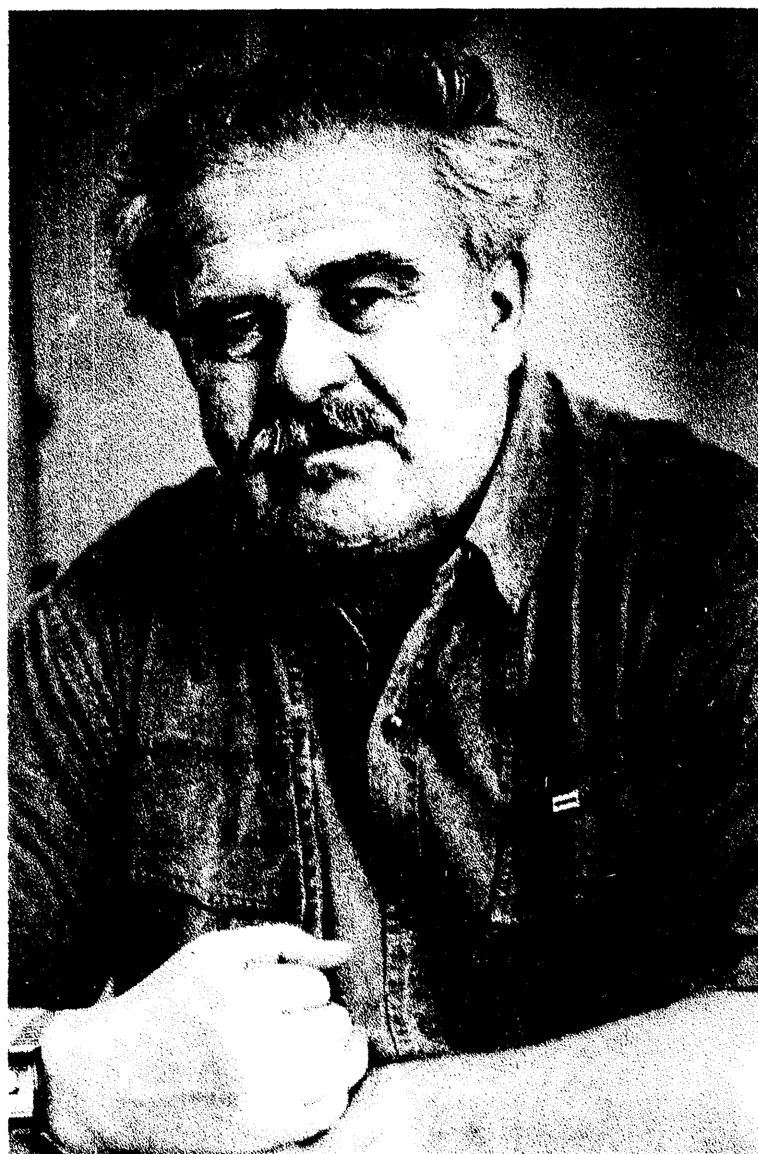

Больш за ўсё народ любіў меладраму...

АПАВЯДАННІ

АПОШНІ КІНАСЕАНС

Больш за ўсё народ любіў меладраму, і яшчэ калі паказвалі выпівох, звыродлівых калек ці якога карліка, тады задаволена рагаталі, а звычайна хадзілі на індыйскія стужкі з танцамі, дзе ігралі акцёры з саладжавымі тварамі пад дрэнна пакладзеным грымам, чорнымі пукатымі цыганскімі вачыма і жанчыны з радзімкамі паміж броваў Хадзілі і на амерыканскія вестэрны, але потым амаль што пакінулі: на іншы сеанс набіралася дзесяткі два людзей, не больш.

У зале ўжо не каціліся з апошніх радоў бутэлькі з-пад таннага віна, не бегала з ліхтарыкам тэхнічка-прыбіральшчыца і не выганяла тых, хто лушчыў семкі. Цяпер п'яныя былі ўсе, лушпінне прыбіралі зрэдку, не хаваючыся палілі, і дым плыў угору, павольна трапляючы ў святло праектара і расфарбоўваючы яго ў дзіўныя колеравыя спалучэнні.

Іншым разам, у хвіліны прасвятлення, кінамеханік Віктар Небышынец неасэнсавана адчуваў, што паступова гіне. Але рушыўся не толькі яго лёс, але і ўсё навокал, увесь невялічкі, вядомы яму свет, які існаваў вакол яго, і ён махаў рукой: што-небудзь будзе.. Некалькі месяцаў яму затрымлівалі і без таго мізэрную зарплату, якую ён усё роўна траціў на гарэлку, жонка справакавала сутычку і выжыла яго з кватэры. Небышынец пачаў жыць у кінатэатры. Працаваў і праводзіў дзень у апаратнай, а калі нанач тая здавалася пад сігналізацыю, спаў у падвале, у невялічкай майстэрні для мастака, дзе сохлі рэкламныя шчыты. Кінатэатр быў так званага «летняга» тыпу, нават без прыбіральні. Стаяў ён на выездзе з горада, побач з мікрараёнам, і пацíху ішоў на фінансавае дно, бо наведвальнікаў прыходзіла з кожным разам усё меней, якія б «крутыя» стужкі ні дэманстраваліся, але з`явіліся камерсанты, дамовіліся пра арэнду фае, дзе зрабілі бар пад назвай «Інтым». За тую арэнду камерсанты – двое ўвішных маладых людзей – абавязаліся быццам аплочваць выдаткі на ацяпленне. Усё гэта круцілася вакол Небышынца, паступова ўцягваючы ў вір і яго самога. У горадзе працавалі толькі два прадпрыемствы, прадукцыя якіх карысталася нейкім попытам: фармафабрыка і лесахімзавод, астатнія прастойвалі. Але каб уладкавацца на які з тых двух заводаў нават простым грузчыкам, трэба было даць хабар у трыста даляраў, а з «ітээраўца» бралі «штуку». Небышынец спадзяваўся толькі на тое, што кінатэатр праіснуе яшчэ колькі часу Калі-нікалі да яго ў апаратную заходзіла дачка Надзя, непрыгожая дваццаціпяцігадовая дзяўчына, прыносіла каструлю з супам, спачувала. Небышынец ставіў каструлю на электраплітку і, пакуль яна падагравалася, пытаў звычайна адно і тое ж:

– Ну, замуж не выходзіш?

Надзя, якая небяспечна заседзелася ў дзеўках, моршчылася, але пакорліва адказвала праўду – яна была рахманая і ціхая дзяўчына.

– Не бяруць, тата.

Небышынец еў суп, іранічна ўсміхаўся і супакойваў дачку. Ён даўно не крыўдаваў ні на каго.

Заходзіў і сябра – былы слесар Гурко, невысокі, ціхі, увесь сівы, заўсёды апрануты ў брудную вайсковую кашулю колеру хакі. Ён жыў непадалёку, меў на двары свой хлеўчык, дзе ўвесь час майстраваў рухавік новага тыпу, які, як ён спадзяваўся, будзе з самым эканамічным у свеце расходам паліва і, гэта значыць, з самым высокім «капэдэ». Небышынец слухаў, не верыў.

Наведваць хлеўчык, дзе вечарамі гудзеў станок і часам успыхваў агеньчык зваркі, звычайна адмаўляўся, ён больш любіў пагаварыць, пафіласофстваваць, але да тэхнічных захапленняў сябра быў абыякавы. Адыходзіла лета, было горача, днём часам парыла, імклівa прабягалі кароткія, спорныя дажджы, а вечарамі сонца млява садзілася ў цёмны, задымлены далягляд.

Сябры звычайна сядзелі ў апаратнай, дзе дакручвалася бабіна з плёнкай, бутэлька пусцела, слесар Гурко даставаў запэцканы нумар газеты, цытаваў што-небудзь накшталт: «... і з'явіцца на нядоўгі час на Зямлі племя, ці народ, над якім будзе існаваць цёмная пляма – праклён – і якi адрачэцца, на здзіўленне ўсяму свету, і ад мовы, і ад волі, і ад зямлі сваёй на карысць суседзяў, і згіне ў вялікіх пакутах...»

– Гэта хто ж такое прадказвае? – ускокваў Небышынец.

– Настрадамус.

– То ж пра нас, выказваў здагадку кінамеханік і аж пляскаў ад незразумелага яму самому задавальнення па загарэлай, бліскучай ад поту лысіне. – Мы, беларусы, і ёсць тое племя..

– Ага.

Крыху пазней, калі былы слесар Гурко ўжо ішоў дадому, пачынаў працаваць «Інтым» З фае даносіліся гукі музыкі, смех, галасы, там густа плаваў цыгарэтны дым. На крэслах уладкоўваліся хлопцы з дзяўчатамі, тут вызначылася ўжо свая «тусоўка», шмат дзяўчат прыходзілі і без праважатых, усе пілі віно ды гарэлку Камерсанты разлівалі па шклянках, лічылі грошы, мянялі ў магнітафоне касеты. З бара часта выбягалі па малой патрэбе. Дзяўчаты звычайна скіроўвалі за апаратную, дзе прысядалі проста на асфальтавай дарожцы. Кінамеханіка ўжо не саромеліся. Небышынец злаваў, аднойчы стаў ушчуваць:

– Ну, а курыце навошта, вам жа дзяцей нараджаць!

– Не толькі курым, а і п'ём.

– Мы яшчэ і трахаемся, дзядзечка, – смеючыся цынічна дадала адна з іх, Ася, па мянушцы Айсідора высокая, гнуткая, з вабнымі, птушынымі рысамі твару, у трыкатажнай майцы і без станіка.

Небышынец адступіўся, больш пытанняў не задаваў.

Камерсанты – скуластыя, коратка падстрыжаныя, нягледзячы на спёку ў аднолькавых скураных куртках, прыязджалі ўвечары на пікапчыку, прывозілі гарэлку, бананы, жавальную гумку, упакоўкі цыгарэт. Паступова абжываліся, усталявалі светламузыку, рэкламныя шыльды, замовілі, па чутках, відэамагнітафон.

Разы два ў месяц ля кінатэатра спынялася іншамарка з таніраваным шклом. З машыны павольна вылазілі «рэксы»* у дарагіх стракатых спартыўных касцюмах, яшчэ больш скуластыя, з запарафіненымі пульхнымі кулакамі і пустымі вачамі прыматаў Яны бралі з уладальнікаў бара даніну натурай: выносілі скрыню з гарэлкай, бананы, апельсіны і ехалі парыцца ў прыватную лазню з вадаспадам, масажнай і асобнымі кабінетамі. З сабой звычайна звозілі Асю-Айсідору і яшчэ каго з дзяўчат

Праз месяц дачка Небышынца Надзя нечакана выйшла замуж. На вяселле кінамеханіка наўмысна не запрасілі ці проста забыліся, потым Надзя з'ехала да мужа ў невялічкі пасёлак, а жонка адразу памяняла кватэру, адкуль яго ўжо даўно выпісалі. Небышынец па-ранейшаму круціў фільмы, па вечарах, як заўсёды, да яго прыходзіў былы слесар Гурко, распівалася бутэлька, няспешна цякла размова. Кінамеханік гаварыў пра сваё, лаяў цяперашнюю публіку, шкадаваў, што ў кінатэатр перасталі хадзіць салідныя людзі, а ўсё больш розная шушамець. Успамінаў, як раней у іх рабілі раз у месяц «дзень цяжкага фільма», гэта значыць не камерцыйнага, а для інтэлігентаў, і як ён круціў тады «Крык» Антаніёні, «Сталкер» і «Настальгію» Таркоўскага, «Расэмон» Курасавы, «Сунічную паляну» Бергмана, «Восем з паловай» Феліні і шмат яшчэ якіх стужак.

– І што, многа народу прыходзіла, быў аншлаг? – каварна пытаўся слесар Гурко, выціскаючы з бутэлькі апошнія кроплі гарэлкі. Ён зусім не петрыў у мастацтве.

Небышынец адразу змаўкаў, а потым пераводзіў размову на слесараў рухавік. Ён і сабе аніяк не мог растлумачыць, чаму на тыя стужкі збіраліся па пяць-шэсць чалавек у зале; выпадковая ж публіка, якая трапляла на сеанс, праз дзесяць-пятнаццаць хвілін пачынала нервавацца, па ходу фільма адпускаліся злосныя рэплікі, бразгаліся аб падлогу бутэлькі, а потым яны ўсё роўна выходзілі адзін за адным, ляпаючы дзвярыма, быццам злавалі на стваральнікаў тых стужак. А чалавек пяць-дзесяць заставаліся да канца, і здзіўлены Небышынец нават неяк падлічыў, што ў горадзе з насельніцтвам у паўмільёна чалавек толькі пяць разумеюць сапраўднае кіно: гэта значыць адзін на сто тысяч, – і зноў здзівіўся.

Адыходзячае лета прынесла ў свае апошнія жнівеньскія дні дзве нечаканыя падзеі. Першая заключалася ў тым, што камерсанты ўрэшце прывезлі і ўсталявалі ў бары відэамагнітафон, праз які пачалі пракручваць проста крутую і вельмі крутую парнуху. Узбуджаныя і разгарачаныя гарэлкай парачкі з бара пасля прагляду зашмыгвалі ў вялікую залу, дзе яшчэ ішоў фільм, і ў цемнаце на апошніх радах па-жывёльнаму бессаромна і таропка займаліся сексам. Небышынец спрабаваў неяк змагацца, уключаў пасярэдзіне сеанса святло, ушчуваў праз мікрафон, урэшце пайшоў да дырэктара.

*** «Рэксы» – рэкеціры.**

Дырэктар кінатэатра, былы падпалкоўнік у адстаўцы па прозвішчы Васкабойнікаў, – з расейцаў, кірпаносы, з ухілістымі вачыма, густыя сівыя валасы яго заўсёды былі гладка зачэсаны назад, – сустрэў Небышынца падазрона ветліва. Выслухаўшы яго няўцямную прамову, махнуў рукой і раптам ашаламіў:

– А вы ведаеце, што вам праз два дні на пенсію?

Гэта і была другая нечаканая падзея. Пра тое, што набліжаецца шэсцьдзесят, што напярэдадні зіма, што няма ўжо ні сям'і, ні кватэры, кінамеханік за штодзённай чаркай проста забыўся.

– Папрацую яшчэ, насцярожана выціснуў урэшце ён. – Пэўна ж не прагоніце?

– Э, не, братка, – сказаў па-вайсковаму цвёрда Васкабойнікаў. – Сам ведаеш, якое ў нас становішча: за ацяпленне плаціць няма чым, білетаў амаль не прадаём, штаты раздзьмутыя, а тут нашы арэндатары прапануюць у вялікай зале дыскатэку адчыніць, у майстэрні, дзе ты спіш (тут ужо быў яўны і мэтаскіраваны намёк) салон для відэа зрабіць, сам разумееш, не я гэтую перабудову прыдумаў, не я за гэты бардак адказваю...

– Як жа так, стагоддзе кінематографа, браты Люм'еры, – пачаў ужо зусім непатрэбнае Небышынец. – Ёсць жа людзі, якім іншы раз няма куды падзецца і таму ўвечары трэба схадзіць у кіно.

Васкабойнікаў не разумеў· «Што за браты? Чые? Ну і што тое стагоддзе? Памірышся з жонкай, пачнеш атрымліваць пенсію, адпачнеш.. » І быццам было па-за ўсялякім пытаннем тое, што сам адстаўны падпалкоўнік немаведама чаму працаваў у сферы культуры, нягледзячы на тое, што яму было ўжо пад семдзесят і да таго ж ішла неблагая пенсія. Небышынец раптам успомніў пра тое, аб чым шапталіся жанчыны: дырэктар нячысты на рукі і ўпотай бярэ добры хабар з тых жа камерсантаў, інакш не было б ім тут такой магчымасці разгарнуцца, такога трывалага даху над галавой.

Таму, калі праз некалькі дзён кінамеханіку Віктару Небышынцу на пяціхвіліннай сходцы таропка ўручылі танны падарунак і нейкі ганаровы дыплом з чырвонай бальшавіцкай сімволікай, ён ужо прыняў усё як ёсць. Вечарам напаследак пракруціў фільм, апошнюю частку знарок паставіў дагары нагамі, але ў зале амаль нікога не было, толькі некалькі парачак на задніх радах займаліся сваім ды ў бары віравала моладзь.

У сябра ў хлеўчуку адсвяткавалі дзень нараджэння Небышынец прынёс гарэлку, расклаў на бруднай зашмальцаванай скрыні закуску Слесар на правах гаспадара пачаў паказваць свой будучы рухавік, але захмялелы Небышынец перахапіў гутарку і павёў рэй.

– Сто гадоў таму пачалося кіно, – тлумачыў ён. Праз сорак гадоў я нарадзіўся на свет. Цяпер мне шэсцьдзесят, я ўсё жыццё паказваў людзям фільмы, і вось кіно памірае. Мяне вытурылі з кінатэатра таму, што хочуць пераўтварыць яго ў бардэль.

– Напішаш заметку ў газету? – вяла кпіў у адказ Гурко. – Паскардзішся міністру культуры? Давай лепш па апошняй...

Потым слесар пайшоў дамоў, а Небышынец застаўся і пасунуўся на раскладушку, якую перадусім перанёс з майстэрні. Збіты з дошак хлеўчык не трымаў цяпла, пад падранай, пэўна, трафейнай нямецкай коўдрай было холадна, сноўдалі пацукі. Кінамеханік не спаў, думаў пра тое, што вось ужо і восень, пасля якой надыдзе і зіма, потым заснуў, але ненадоўга, хутка прачнуўся, запаліў сярнічку і зірнуў на гадзіннік. Было якраз дзве гадзіны ночы. Небышынец накінуў пінжак і намацаў у кішэні ключ. Гэта быў ключ ад дзвярэй майстэрні ў кінатэатры. Адзін быў у мастака, другі ён так і не аддаў, чамусьці пакінуў пры сабе, можа, проста забыў аддаць.

Небышынец выйшаў з хлеўчыка, зачыніў дзверы і цераз вуліцу і сквер пайшоў да кінатэатра. Ноч была цёмная, хмарная, толькі дзе-нідзе на слупах мігцелі рэдкія ліхтары. Вецер расхістваў клёны, з якіх пачынала ўжо асыпацца лісце.

Бар у кінатэатры зачынялі а другой гадзіне. Небышынец падышоў да свайго былога месца працы і агледзеўся. У вокнах і сапраўды было цёмна. Кінамеханік спусціўся на некалькі прыступак па лесвіцы, адчыніў майстэрню, дзе раней жыў, і зноў зачыніў за сабой дзверы на ключ. Ён запаліў сярнічку – і здзівіўся: сцяну да вялікай залы праламалі і ўсталявалі шулякі. Тут, як здагадаўся Небышынец, будзе ўваход у так званы відэасалон, пра які казаў дырэктар Васкабойнікаў. Былы кінамеханік убачыў раскіданую цэглу, на вокнах ужо была прывараная жалезная рашотка. Потым сярнічка патухла, але ён добра арыентаваўся тут і ў цемры. Небышынец палез за складзеныя рэкламныя шчыты, і ў куце намацаў бутэльку – тое, што яму і было трэба.

Ён вылез праз вузкі праём у вялікую залу, дзе павінна была быць дыскатэка. За сцэнай былі яшчэ дзверы, якія вялі ў фае, дзе знаходзіўся бар «Інтым». Небышынец адчыніў іх і адхіснуўся: паветра тут быццам пераўтварылася ў суцэльны тытунёвы дым. Кінамеханік адкаркаваў бутэльку з бензінам і ліnуў яе на сцены, на стойку, сцягнуў у адзін груд крэслы.

Ён чыркнуў сярнічку – полымя ўспыхнула і пажадліва накінулася на сухое дрэва. Небышынец вярнуўся ў залу, выліў з бутэлькі на крэслы і на сцэну, зноў выцягнуў сярнічку і падпаліў Стала добра бачна, дрэва адразу занялося, ззаду ў бары ўжо трашчала, потым адтуль глуха выбухнула і пацягнула жарам – пэўна, загарэўся спірт, здагадаўся ён.

Небышынец сеў у першы рад і пачаў глядзець, як гарыць сцэна і белы кушаль экрана. Былы кінамеханік кінуў непатрэбную ўжо бутэльку, і яна з грукатам пакацілася па падлозе. Адразу ён нібы ачуняў, падхапіўся і зноў праз пусты дзвярны праём прабег у майстэрню. Ззаду ўжо раўло.

Небышынец саўгануў руку ў кішэню па ключ, каб адчыніць дзверы і выскачыць на вуліцу, але раптам яго нібы ўдарыла токам. Ключа не было. Кінамеханік ліхаманкава праверыў кішэні. Ён з усяе сілы тарганўў ручку – дзверы былі замкнёныя ім самім. Разбіць акно? Ён кінуўся да акна і спыніўся, ухапіўшыся за рашотку, ірвануў яе, але дарэмна.

Дзе ж ключ? Куды ён паклаў яго? На падлогу, на падваконне, у кішэні, пакінуў у бары?

Ён памкнуўся назад, але ў зале ўжо было суцэльнае вогнішча, дым хвалямі плыў адтуль і ў цесны пакойчык майстэрні. Небышынец на некалькі секунд быццам здранцвеў, яго кінула ў жар, рукі затрэсліся. Ключ! Куды ён дзеў ключ?

Ён зноў замітусіўся, абрушваючы долу дошкі, афішы, рэкламныя шчыты, зноў ліхаманкава абшарыў кішэні, з усяе сілы затрос дзверы – дарэмна. Абабітыя бляхай – ніяк не выб'еш. Дым ужо запаўняў яму рот, лёгкія. У грудзях хрыпела.

Полымя шугала штомоц. Гарачыя яго языкі лізнулі яму ногі, рукі, апяклі скуру на галаве.

Ключ. Ён апантана шукаў ключ, поўзаў на карачках, мацаў рукамі ў кутах, у смецці, хапаўся за кішэні.

... І вось ён быццам знайшоў яго, лёгка, з першага разу трапіў ім у замок, дзверы расчыніліся, і ён выйшаў на паветра.

На вуліцы быў дзень, свяціла сонца, ён здзівіўся – прайшло ж зусім мала часу, але здзіўленне неяк хутка растала, раставарылася, яму было вельмі горача, сонца пякло ўсё мацней, ён спяшаўся, каб хутчэй трапіць у якую зацень і там адпачыць, і тут ён пабачыў у небе чорную пляму, мо тую самую, пра якую неяк чытаў у газеце, якую стагоддзі назад прадказваў празорца. Пляма гусцела, павялічвалася ў памерах і ўрэшце закрыла крылом яго і ўсё навокал.

СОВЫ СПЯЦЬ ДНЁМ

Сонца павольна знікла за ахутанай смогам рысай далягляду, і адразу горад трапіў у пяшчотныя абдымкі ночы. Летняя спёка быццам адступіла ў пыльныя кроны рэдкіх клёнаў і распасцерлася над асфальтам. Там-сям запаліліся ўцалелыя вулічныя ліхтары. Раптам паменела машын, і горад, нібы стомленая за доўгі напружаны дзень гіганцкая жывая істота, сцішыў дыханне і пачаў рыхтавацца да кароткага сну.

Брама турмы марудна рассунулася, і спецфургон апаратыўнай групы «Сава» паволі закаціўся ў асветлены штучным святлом двор, зрабіў разварот, мінуў яшчэ адну браму і спыніўся ўсутыч ля ўваходу ў асобны блок.

З кабіны вылез шыракаплечы, гадоў трыццаці пяці чалавек у звычайнай клятчатай тэнісцы, накінуў пінжак, зашпіліў гузікі, выцягнуў з кішэні чорную трыкатажную маску-панчоху з прарэхамі і нацягнуў яе на круглую, коратка стрыжаную галаву. Адначасова адчыніліся дзверы кузава і адтуль скочылі на асфальт яшчэ двое плячыстых і рослых у цывільным, ужо ў масках і з кароткімі, дэсантавага варыянту, «калашнікавымі» ў руках.

– Гатовы? – спытаў чалавек у тэнісцы, націснуў кнопку над маленькім акенцам на сцяне і дадаў: – Здайце «ражкі» Сіпусе.

– Так точна, старшой, – бадзёра згадзіўся адзін з узброеных, аддзяліў магазін з патронамі, забраў такі ж у сябра і аддаў іх вадзіцелю па мянушцы Сіпуха.

Так, гэта была мянушка. Аператыўная група «Сава», створаная ў сярэдзіне дзевяностых, налічвала пяць чалавек і падпарадкоўвалася непасрэдна міністэрству ўнутраных спраў. Такіх груп было некалькі, і кожная дзейнічала толькі на сваёй тэрыторыі. Усе пяцёра дзеля сакрэтнасці насілі кодавыя прозвішчы, якія з пэўным гумарам даў ім нехта з кіраўніцтва, зазірнуўшы ў даведнік па птушках. Галоўным групы быў Пугач, потым ішлі адпаведна яго намеснік Сыч, Дамавы, Барадач, Сіпуха. Прозвішчы-мянушкі з класу «савіных» спачатку выклікалі сарказм, але потым кпіны паміж аператыўнікамі групы зніклі, і з усім гэтым звыкліся.

Старшой, ён жа Сыч, усміхнуўся:

– Давай, савінае племя, дзейнічаем!

Акенца, між тым, расчынілася, і ў ім узнік азызлы твар дзяжурнага прапаршчыка. Ён прыняў у Сыча паперы, праз хвіліну дзверы паехалі ўбок, і ўсе трое ўвайшлі ў залітае святлом дзяжурнае памяшканне асобнага блоку.

Хаця аператыўнікі перыядычна з'яўляліся тут і раней, усе прысутныя – некалькі сяржантаў і афіцэр – адразу прымоўклі і падцягнуліся, быццам у іх гарачае і душнае памяшканне ўварваўся халодны паўночны вецер. Можа, гэтаму спрыяла нава ўвядзенне – маскі-панчохі, а можа – спрадвечная насцярожанасць, калі бачылі выканаўцаў прысуду.

– Афармляцца будзем? – Сыч прынюхаўся, – ну і духата ў вас!

– Анягож, – пацвердзіў дзяжурны капітан, які сядзеў за сталом. – Турэмшчыка я і на вуліцы вызначу – па паху

– Каторы? – спытаў Сыч, разглядаючы табло з экранамі дзесяці маніто раў, па якіх вялося назіранне за смяротнікамі.

Капітан тыцнуў пальцам у верхні рад.

– А вось ён, Ваня Калдзянкоў. Адсвістаўся, значыць, галубок. Забірайце. Чым іх меней, тым паветра свяжэй.

– Адзінае, за што я яму аддаю належнае, – пачаў аператыўнік па мянушцы Сыч, чыркнуўшы ручкай на падсунутым лісце, – дык за тое, што пакуль ніводнага памілавання не падпісаў Хоць нам гэтая работа далёка не ў кайф.

– Каму – яму? – машынальна пацікавіўся дзяжурны капітан і зразумеў – А-а. А толку? Межы ж разбураныя. Гуляй-поле. Вось і гуляюць, ваўчары. З гэтых усіх – сем «залётных».

Сыч праз прарэхі маскі абвёў халодным і цупкім позіркам шэрых вачэй экраны манітораў. Большасць прысуджаных ці спала, ці рабіла толькі выгляд. Адзін сядзеў, ашчаперыўшы рукамі галаву. Двое нервова хадзілі па сваіх камерах ад сцяны да сцяны. Яшчэ адзін яўна ананіраваў. Іван Калдзянкоў стаяў ля дзвярнога «вочка» і чуйна, як жывёла, да нечага прыслухоўваўся.

– Прадчувае, зэчара, – сказаў капітан. – Тэлепатыя...

Крокі ўзброеных гумавымі палкамі сяржантаў і выканаўцаў прысуду гулка ўпячаталіся ў раптоўную цішыню калідора. З адной камеры данеслася выццё, але адразу сцішылася.

Прысуджаны Іван Калдзянкоў, малады зэк гадоў пад трыццаць, ужо сядзеў у куце, проста на цэментнай падлозе, уціснуўшыся як мага далей ад праёму дзвярэй, і дзіка глядзеў на тых, хто ўвайшоў. Стрыжаная яго галава здавалася ненатуральна малой. Твар быў цёмны, скуласты, з чорнымі вачыма. Уся яго істота хвалямі выпраменьвала жах.

– Устаць! – загадаў сяржант.

Сыч выцягнуў з кішэні пінжака наручнікі і аддаў сяржантам. Дзяжурныя спрытна заламалі прысуджанаму рукі за спіну.

– Збірайся, русачок, – зрабіў крок наперад аператыўнік па мянушцы Барадач (гэта была ўжо яго работа) і падсумаваў:

– Усё тваё на табе, тапкі на нагах, бранзалецікі, праўда, нашы, але мы іх з цябе потым здымем. Ну, хутка!

– Куды? – адразу асмяглымі, пачарнелымі губамі выдыхнуў прысуджаны і дадаў з надзеяй: – У агульную пераводзяць? Внатуры, куды мяне, на экспертызу?

– У Амерыку паедзеш, – рагатнуў Дамавы. – Даставім сёння ж.

«Амерыкай», дарэчы, на жаргоне называлася «кропка выканання» – месца, куды дастаўлялі асуджаных на страту.

– Вы што, сукі?! – раптам віскліва закрычаў зэк Іван Калдзянкоў – Ай, прабачце, вырвалася, грамадзяне начальнікі... Не хачу я нікуды, не пайду!

Дзяжурны сяржант моўчкі ўзмахнуў гумавай палкай. Галава прысуджанага тарганулася ад удару. На некалькі сенунд ён змоўк, але закрычаў зноў:

– Біце, ну біце! А-а-а, мянты паганыя!

– Забірайце! – прыспешыў Сыч. – Ноч кароткая. І не папсуйце яму пысу, а то пракурор назад скіруе – на лячэнне.

Абмяклага Калдзянкова пацягнулі па калідоры да выхаду З камер данеслася выццё.

У кузаве спецфургона прысуджанага ўціснулі ў «кутнік» – стальную закратаваную загарадку, дзе ён мог толькі стаяць. Замок зашчоўкнуўся. Дамавы і Барадач сцягнулі маскі і гопнуліся на сядзенне. Святло дзвюх лямпачак са столі асвятляла іх худыя, з рэзкімі рысамі, твары. Ля тых запыленых ліхтарыкаў, абпальваючы крылы, сутаргава білася начніца. Сыч, ужо таксама без маскі, сядзеў у кабіне. Сіпуха, вадзіцель, вярнуў магазін з патронамі, уключыў запальванне, і спецаўтазак марудна крануўся з месца.

– Цыгарэту дайце! – данеслася з «кутніка». – Куды мы едзем, га? Што вы маўчыце, змеі?!

– Ціха ты, поц, сказаў Барадач. – Што, не дайшло куды? І папярэджваю: уробішся ці сапсуеш паветра – мы цябе так выканаем, што паўгадзіны падыхаць будзеш.

– А гэты балюча? Скажыце праўду, балюча? – хіснуўся ў іх бок збялелым тварам прысуджаны.

– Хутка даведаешся, – буркнуў Дамавы.

– Гарэлкі дайце, дайце цыгарэту! – зноў завішчэў Іван Калдзянкоў і пачаў біцца галавой аб рашотку – Выпіць чаго дайце!

– Бягу за «Амарэта», – сказаў Дамавы. – Спяшаюся.

– Памачыся і выпі, параіў Барадач. – Ты большага і не варты, мяшанец.

***

Магчыма, Ваню Калдзянкова доўга б яшчэ не здолелі вылічыць, каб не яго нявіннае адхіленне накшталт «палявання на гуся». «Паляваць на гуся» – гэта значыць рабаваць п'янага бездапаможнага рабацягу У аднаго такога, папярэдне збіўшы, Ваня і выцягнуў з кішэняў зарплату. Узялі яго тады па чыстай выпадковасці і трымалі ў турме ў агульнай камеры. Гэта была, дарэчы, яго другая «ходка», ранейшая – па дзвесце першым артыкуле. Неўзабаве малады следчы выклікаў яго на допыт, дзе Ваня расказаў быццам усё начыстату: што прыехаў сюды, на захад, аж з астраханскага краю, да знаёмай жанчыны, што жыве ў яе каля года, што так – спакусіўся на лёгкую здабычу, бо нідзе не працуе і не мае грошай, пэўна, нячысцік падбухторыў, віну прызнае і гатовы несці пакаранне. Ваня падпісаў пратаколы допыту і вярнуўся ў камеру. Але малады следчы нешта западозрыў: надта ўжо лёгка браў на сябе «гуся» залётны «гастралёр», ды зыходзіла ад яго нейкая пагрозлівая і злая энергія. Тут і цюкнула ў галаву маладому юрысту, які яшчэ не паспеў затлуміць сабе мазгі шэрагам спраў, заўчасным курэннем і алкаголем, дзікая на першы погляд думка: Ваніна аблічча нагадвала фотаробат маньяка, а на тым маньяку віселі некалькі незвычайна жорсткіх забойстваў маленькіх дзяцей з адначасовым іх згвалтаваннем. Малады юрыст сутыкаўся ўжо з самым дном крымінальнага свету. Ён ведаў, што толькі ў Менску – каля васьмісот патэнцыяльных дзіцячых маньякаў, кожны з якіх можа «прачнуцца» ў любы момант.

Следчы пайшоў да турэмнага начальства; там з яго спачатку пакпілі, але потым дазволілі адпрацаваны ход. Ваню перавялі ў «двойку», дзе ён пасядзеў некалькі сутак адзін, а потым да яго падсадзілі маладзенькага «пеўніка», таксама падследнага. «Пеўнік» быў выключна гомасексуальнай асобай і сваіх схільнасцяў не хаваў. Прыгожанькі і адносна чысценькі, ён у першую ж ноч зрабіў Вані палёгку, так што апошні не стрываў і «начырыкаў» таму тое-сёе лішняе. «Пеўнік» пабыў у «двойцы» яшчэ суткі, а пасля «адкінуўся». За Ваню ж узяліся вельмі крута. Выклікалі таго-сяго са сведкаў, націснулі, і Ваня «паплыў», а потым і ўвогуле «раскалоўся» На «вывадцы» ён паказаў яшчэ два закапаныя ім трупы забітых. Следчага ўзнагародзілі і адзначылі па службе. Тым не менш, пабачыўшы фотаздымкі Ваніных ахвяраў, ён не мог спаць некалькі начэй, не ўжыўшы папярэдне транквілізатараў. Ваніну ж справу забралі ў спецаддзел. Далей былі медэкспертыза, суд, апеляцыя, потым зноў апеляцыя – апошняя.

***

– Дайце супакойваючага, «калёс» якіх! – зноў забіўся ў «кутніку» прысуджаны.

– Ты лепш рыхтуйся, – лянiва параіў Дамавы. Ён зрабіў красамоўны жэст рукой. – Хутка пацяжэеш на дзевяць грамаў.

– Шыраніце хоць чым, я вам усё раскажу, я яшчэ адзін труп пакажу, назад толькі паедзем. Мы вернемся, га?

– Мо заткнём гаварыльнік? – прапанаваў Барадач.

– Не. Тады можа ўрабіцца. Было ж не раз. Я смуроду не стрываю. Хай лепш крычыць.

– Рэбята, ай, прабачце, грамадзяне начальнікі... – горача і хутка загаварыў прысуджаны, – вы толькі паслухайце мяне і начальніку скажыце таму, што ў кабіне сядзіць. Я вам адпрацую, я «зялёнымі» аддзячу. Вы толькі назад мяне завязіце і яшчэ адну паперу напісаць дазвольце. Га? Я на «чацвяртак» згодны, усё жыццё «глушцом» адсядзець гатовы, толькі вярніце мяне назад! Дайце суд прысяжных мне, дайце!

– Умры ты, поц, са сваёй хруканінай, – сказаў Барадач. – Які яшчэ табе суд? Хіба Божага дачакаешся. Дык усё роўна не зайздрошчу...

У акенцы спераду ён бачыў частку кабіны і ветравога шкла, аб якое раз-пораз разбіваліся начныя матылі, бягучае святло фар на дарозе і патыліцу Сыча, што сядзеў з «калашнікавым» на каленях. Фургон пагойдвала, роўна гудзеў матор. Потым у кабіне зашыпела – гэта ажыла рацыя. Адбыўся кароткі дыялог

– Ало, Пугач выклікае Сыча. Прыём.

– Сыч на сувязі, ало.

Дзе вы знаходзіцеся, як справы? Прыём.

– Будзем праз дзесяць хвілін, усё нармальна, рыхтуйце сустрэчу. Прыём.

Добра. Канец сувязі.

Сіпуха, як і заўсёды, вёў спецфургон абачліва, не парушаў правілаў, бо група павінна была пазбягаць любых кантактаў і выпадковых праверак. Шаша ў гэты час пуставала і, каб не маўчаць, ён пажартаваў·

– Гэх, не заснуць бы.

Сыч скоса зірнуў на лабатую галаву з прыкметнай нават у паўцемры лысінай (Сіпуха, хаця меў толькі сяржанцкія пагоны, быў самы стары ў групе), зразумеў і падтрымаў размову:

– Я аднойчы трое сутак не спаў. Калі бралі Хіміка. Памятаеш, выканалі ў студзені? Ну таго, што з «хіміі» ўцёк і потым адзінаццаць жанчын у пад'ездах задушыў.

– Анягож. Усю дарогу рыдаў, а потым, у «Амерыцы» ўжо, урабіўся.

– Так, пасля сарака яны цяжка паміраюць. Жыць надта хочуць, а нервы не тыя.

– Наш «серыйны»* трымаецца.

– Малады яшчэ, – сказаў Сыч, – але ранні. Я, калі Пугач будзе заняты, сам яго з задавальненнем выканаю. Такім на зямлі не месца.

– А як адменяць законам страту, пажыццёвае ўвядуць – што тады?

– Не, – запярэчыў Сыч. – Калі ў іх галовы яшчэ не ва ўсіх дзярмом набітыя, то не павінны. Ёсць людзі, якіх грэх пакідаць жывымі.

У кузаве між тым панавала кароткая паўза, бо прысуджаны Іван Калдзянкоў нешта напружана абдумваў

– Хутчэй бы на пенсію, – уздыхнуў Барадач. – Гародчык буду даглядаць, градкі ўскапаю, яблыні, вішні пасаджу, рыбу лавіць буду, нервы ад усяго гэтага дзярма супакою. Сакрэтнасць надакучыла, задзяўбла зусім. Нават жонцы не гавару. Пажыву, урэшце, спакойна.

– Спакойнае жыццё цяпер вялікіх грошай каштуе, – усміхнуўся Дамавы.

– Бадай што так.

– Дык да яго яшчэ дажыць трэба. Хіба мала нашых з аператывак жмурамі прывозяць?.. Сёння гэтую падлу выканаем, а праз тыдзень пашлюць жывога якога браць. Адны жыруюць на хабары, а іншыя, накшталт нас, галовы падстаўляюць. Потым скажуць: міліцыя ўся аднолькавая.

Неспадзявана прысуджанага нібы падкінула:

– Ды маніце вы ўсё, – ліхаманкава «завёўся» ён. – Я ведаю, на ўранавыя руднікі адправіце, так? Мне і ў турме пра гэта давялі: казалі, не вер, на тых рудніках яшчэ гадкоў з пяць-шэсць рогам паўпіраешся... Больш, казалі, не вытрымліваюць... Дык вы мяне на станцыю везяце? На цягнік? Скажыце праўду, змеі! Прабачце, не хацеў пакрыўдзіць, грамадзяне начальнікі...

– Чуеш? – спытаў Барадач. – І гэты пра руднікі.

– Ха.

*** «Серыйны» – маньяк, які зрабіў серыю злачынстваў.**

Прыгавораны нібы акрыяў. На шчоках з'явіліся ружовыя плямы, бачныя нават у штучным святле лямпачак. Фургон між тым страсянула, дарога стала горшая.

– На гравейку з'ехалі, – пракаментаваў Барадач. – Зараз і «кропка» Чуеш, ты? Да Амерыкі пад'язджаем.

– Вы мяне як сакрэтнага інфарматара выкарыстайце – не пашкадуеце, – неслася з «кутніка», – я да ўсіх блатных у давер увайду, я вам такіх «шніфераў» здам, усё пра іх расказваць буду, усіх высачу, я ўсё жыццё на вас працаваць буду, толькі назад прывязіце, начальніка папрасіце, скажыце яму! Завярбуйце мяне!

Прысуджаны завыў.

– Ціха! – прыкрыкнуў Барадач. – Прыбываем. І не ўздумай урабіцца напаследак, брыдота.

Спецфургон павярнуў і затармазіў Усіх хіснула наперад.

– «Кропка», – сказаў Дамавы. – Унь і «уазік» пракурорскі стаіць.

– Выходзім, містэр зэк, – фыркнуў Барадач. – Амерыка.

***

«Кропка выканання» ўяўляла сабой звычайны, без вокнаў, ангар, з надпісам «Склад металалому», які ахоўваўся вартавым, сігналізацыйнай сістэмай і падвойнымі стальнымі дзвярыма. Ніякага металу, вядома, у ангары не было. На цэментнай падлозе стаяў стол, побач месціліся некалькі крэслаў. З боку грувасціўся вялікі сейф.

За сталом ужо сядзелі трое. Абласны пракурор – невысокі, чарнявы, з рэдкімі валасамі на круглай, лысаватай галаве, камандзір аператыўнай групы па мянушцы Пугач – чалавек у куртцы дэсантніка, гадоў сарака пяці, з непрыкметным, у зморшчынах, тварам, з якога абыякава глядзелі шэрыя вочы, і судмедэксперт – малады, мажны, з раннім жыватом мужчына, які яўна хваляваўся, бо нервова круціў у пальцах папяровы шарык. Яркае святло асвятляла іх твары.

– А вось і мы, – сказаў Дамавы. – Прымайце гасцей, дарагія таварышы!

Поцягам уцягнулі прысуджанага. Твар яго быў шэры, цела білі нервовыя дрыжыкі.

– Папрашу без жартаў, буркнуў пракурор, яўна адрасуючы заўвагу Дамавому, і ўстаў.

– Прозвішча? – суха спытаў ён, – імя, год нараджэння?

– Дзе мы? – замест адказу здушана ўскрыкнуў прысуджаны Іван Калдзянкоў. – Навошта мяне прывезлі? Мы паедзем назад, грамадзянін начальнік?

– Тут пытаюся я, – важка сказаў пракурор і цвёрда прыстукнуў па ляжачых перад ім паперах далонню. – Адказвайце!

– Што вы будзеце са мной рабіць?

– Прозвішча? – твар пракурора пачырванеў

– Калдзянкоў Іван Мікітавіч.

– Год нараджэння?

– Шэсцьдзесят дзевяты.

– Прысуд ведаеце?

– Прашу суда прысяжных, экспертызу, завязіце мяне назад! Загадайце ім!

– У Вярхоўны Савет хадайніцтва на абвяржэнне прысуду падавалі? – перабіў пракурор.

– Так.

– Адказ ведаеце?

– Так.

– Прэзідэнту хадайніцтва падавалі?

– Так.

– Адказ ведаеце?

Іван Калдзянкоў кіўнуў, ікнуў і нечакана пасунуўся на падлогу, імкнучыся пацалаваць чаравікі Сычу З горла яго вылятаў няўцямны хрып.

– Падыміце, – грэбліва запатрабаваў пракурор.

Дамавы і Барадач падхапілі з падлогі абмяклае цела і паставілі на ногі.

Згодна закону, за здзяйсненне асабліва цяжкіх злачынстваў, вы прысуджаны да смяротнага пакарання. У памілаванні вам адмоўлена, і прысуд будзе прыведзены да выканання неадкладна.

Пракурор сеў. Пугач, наадварот, устаў з-за стала і пасунуўся да сейфа.

– Ну пайшлі, русачок, – сказаў Барадач.

– Я ж прасіў без жартаў, – зноў незалюбіў пракурор.

Па збялелым твары прысуджанага прабегла сутарга.

– Грамадзянін пракурор! – захлынаючыся словамі, закрычаў ён, – я на ўсё згодны, толькі не забівайце! Выкарыстайце мяне, заб'яце потым! Вярніце мяне назад! Я на «ляльку» згодны, грамадзянін пракурор! Я ж ведаю, мне расказвалі, што на «ляльках» разведчыкі, спецназаўцы трэніруюцца, «лялька» – гэта значыць мяне, спачатку выпускаюць, а потым і таго, хто мяне забіць павінен... Пазваніце каму трэба, грамадзянін пракурор! Я тут у вас пакуль пасяджу, пачакаю! Я на ўсё згодны! А-а-а, не хачу, не трэба!

– Выконвайце! – махнуў рукой пракурор.

Прысуджаны ўжо не супраціўляўся. Двое падхапілі яго пад рукі і пацягнулі бязвольнае цела за сцяну, у асобнае памяшканне. Земляная падлога там была засыпана драўляным пілаваннем. Адначасова Пугач расчыніў сейф, выцягнуў адтуль пісталет сістэмы Макарава, уставіў абойму і таргануў затворам, дасылаючы патрон у ствол. Прагучаў пстрычок. Судмедэксперт за сталом уздрыгнуў.

Пугач увайшоў следам за Дамавым і Барадачом, якія нагіналі прысуджанага да падлогі. Не марудзячы, ён стрэліў таму ў патыліцу. Гук быў моцны і рэзкі. Стрыжаная галава смяротніка глуха шоркнулася ў закіданую пілаваннем падлогу. Пырснула кроў. Барадач імгненна нацягнуў на галаву цэлафанавы мяшок і заматаў вяроўкай. Знялі наручнікі.

– Доктара сюды, – паклікаў Пугач.

Судмедэксперт нерашуча зайшоў у пакой і нагнуўся над целам у сіне-шэрай зэкаўскай куртцы, такіх жа нагавіцах і тапках, зірнуў, памацаў пульс, моўчкі кіўнуў і таропка заспяшаўся назад. Цела загарнулі ў стары брызент і заматалі вяроўкамі.

За сталом здавалі зброю, афармлялі дакументы.

***

– Так, – падсумаваў Пугач. – Пакуль, значыць, усё. Я зараз з пракурорам пад'еду, ну, і доктара дамоў даставім. Вы ж заканчвайце па інструкцыі. А заўтра спіце. Суткі адгул. Паперы не забудзьцеся.

Раней трупы смяротнікаў, прыведзеных да выканання, звыкла хавалі на гарадскіх могілках. Закопвалі патаемна ў зямлю ноччу, дзе-небудзь за агароджай, але могілкі хутка пашырaліся. Аднойчы, капаючы магілу, на труп наткнуліся далакопы, узніклі непажаданыя разборкі: нягледзячы на ўсё гэта, трэба было абавязкова захоўваць усё тую ж сакрэтнасць. Праблему вырашылі пасля таго, як закончылася будаўніцтва гарадскога крэматорыя. На самых вярхах абгаварылі пытанне, далі каму трэба ўказанні і тым спрасцілі справу.

... Праз дваццаць хвілін спецфургон прыпаркаваўся ля шэрай масіўнай пабудовы. Труп выцягнулі з кузава і панеслі на насілках усярэдзіну.

Двое ў меру п'яных служак ужо завіхаліся ля печы.

– Прывет, цемрашалы! – рагатнуў Барадач. – А вось і мы, рэдка ды метка. – Вы ў курсе нашай справы?

– Ага. Зноў неапазнаны.

– Так. Няшчасны выпадак. Родных няма. Вось паперы.

Брызентавы скрутак пасунуўся ў агонь.

Яшчэ праз некалькі хвілін спецаўтафургон выехаў на асфальт і пакаціў у напрамку да горада. Кіламетраў праз пяць Сыч сказаў:

– Тармазні.

Яны заўсёды спыняліся тут, ля невялічкай дзялянкі лесу.

Сыч выцягнуў з «бардачка» пляшку, шклянку і вылез з кабіны.

Світала. Першыя промні святла рахмана пацягнуліся з-за гарызонта на ўсходзе – там усплывала сонца. Птушкі пераклікаліся ў ранішняй цішы. Зямля выпраменьвала назапашанае за дзень цяпло.

Дзынкнула шкло. Забулькала ў шклянках гарэлка. Сыч сказаў:

– А рукі памылі? Ай-яй-яй...

Усе, акрамя Сіпухі, па чарзе выпілі.

– Табе тваю долю закаркаваць? – спытаў яго Дамавы. – З жонкай падзеліш, ха-ха...

– Ды што тут у вас піць, у мяне дома ёсць.

– Ну, а цяпер пакурым, – сказаў Сыч. – І па хатах. Совы днём спяць, так ці не?

Шэры, нязграбны спецаўтазак марудна набраў хуткасць і пакаціў у напрамку да горада.

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

Вы мне пра каханне,
а я пра Любоў. .

ВЕРШЫ

***

Давай адгародзім кавалачак раю,
Ўсяго толькі дзялачку,
лапік які,
Дзе будуць не восы лятаць —
матылькі
Ды кветкі цвісці невідочныя з краю.

Навокал варожасць,
а з намі — лагода,
І вусны да вуснаў, і рукі да рук.
Для нас будзе ростань
найбольшаю з мук,
А горам — адсутнасць
сумоўя і згоды.

Сюды не прабіцца чужому пагляду.
Тут наша дзяржава,
тут наша мяжа.
Тут наша адзіная сёння душа,
А цені ўчарашнія хліпаюць ззаду.

Чым заўтра абернецца райская ява —
Не дадзена ведаць.
Самотай? Слязьмі?
Мы сталі не першымі, зрэшты, людзьмі,
Каго напаткала такая праява.

1991 г.

РАЗАМ

Нас у траве
толькі птушкі пабачаць
і сонца,
Яшчэ НЛА, можа быць,
ды выпадковы анёл,
Што, прыляцеўшы не ў час,
перашкодзіў гамонцы
І далікатненька знік —
гэткі імклівы Эол.
Марым пра лёгкасць,
а любім так цяжка
і трудна,
Так непапраўна —
ад роспачы
сэрца смыліць.

З жару — ў купель ледзяную,
са святаў — у будні,
З кручы — у апраметную,
і трэба усё перажыць.

Сонца нас слепіць,
стракозы садзяцца на рукі,
Птушкі зусім не зважаюць —
заняты сваім.
Мусім трываць,
колькі ні суджана мукі,
Вынесці мусім усё,
што па сіле дваім.

***

Як выглядвае сонца — для нас.
Як сцішаецца вецер — таксама.
Лагаднеем і мы у адказ,
Забываем прыватныя драмы.

Ёсць хвіліны —
сама дабрыня,
Іх няможна мінаць без увагі,
Бо сустрэнеш такую між дня —
Быццам трапіш
у горнія гмахі.

Хоць у іх нам не выпала жыць,
Мы там госці,
а госцю — пашана.
Спасцігаем навуку любіць,
А яна, мабыць, звыш даравана.

КАЛЯДНАЕ

Такою пустою
планета яшчэ не была.
Такою бязлюднай,
пазбаўленай сэнсу і зместу.
Ўзышло і набракла
самоты ліпучае цеста,
І дні выгараюць да рэшты,
да самага тла.

То свята прыждалі. Каляды.
Стары сімбіёз

Паганства з царкоўным канонам.
Усё як належыць:
Аўсяны кісель згатаваны
і рыбіна свежая,
Зварыла куццю
(толькі сена мужык не прынёс).

І ты за сталом,
там паселі бацькі і браты.
Там з сенам ніякіх праблем,
дый гаворка другая.
Там родзіч, узяўшы ў губу,
падпяваць запрашае,
І ты падпяеш.
Галасочкам адораны ты.

У твары анёльскае штосьці,
калі не злуеш,
Калі улагоджаны дух
праз цябе азавецца.
Далёка — як быццам няма,
ды з табой мае сэрца.
Банальна, што зробіш...
Спявай жа, мой голуб, і еш.

***

Суладдзе душ — вялікая раскоша.
Хто зведае яго,
ужо не зможа
Здаволіцца падробкай, сурагатам.
Была і я — нядаўна шчэ! —
багатай.

А зараз — толькі рэшткі,
толькі крошкі,
Акрыленасці ўчарашняй ні трошкі.
Папрокі, высвятленне драбязы.
Адчужанасці горкія азы.

Усё, як і заведзена спрадвеку,
Няма альтэрнатывы ў чалавека,
Які меў глупства
лёгка прыкіпець,
І для каго расстанне —
нібы смерць.

***

Атуленай была і захінутай,
Хоць неяк адгароджанай ад зла.
Той час мільгнуў,
як зыркая мінута,
І зноў густая цемра пацякла.

Не цемра нават —
шэрань без прасвету,
Дзе рэха тоне і канае гук.
Блукаю я
па гэтай апраметнай
І выбрацца да сонца не магу.

Сюды вяла падманутая вера.
А думкі і настроі — як сычы.
І ўсё, што перажыта
ў НАШАЙ ЭРЫ,
Мне ані ў чым
не можа памагчы.

***

Згушчаліся цені,
і сонца паказвала край
З-за елак зубчатых
усё яшчэ летняга сквера.
І восень, і вечар
як быццам прыхоўвалі меру,
Нібы суцяшалі:
не позна яшчэ,
не зважай.

Вунь промень вясёлы
і лісцік вясёлы такі...
Так, зыркае промень
і лісцік трапечацца жвава.
Аднак жа прыкметы другія —
і злева, і справа,
Хоць цэлая ваза,
ды скора збіраць чарапкі.

Хоць фарбы гараць,
ды звужаецца лапік святла

На гладзі рачной,
і душа, як разважыш,
не тая...
Качар у качкі
частунак, глядзі, адбірае,
Сцвярджаючы тым
перамогу маленькую зла.
А там, дзе суцэльны,
на ўсіх размяркованы змрок,
Дзе нехта за нас
падаб'е, падсумуе рахункі,
Ніводзін прамень
не абліжа лісліва мне рукі
І больш не падмане
ніводзін зялёны лісток.

***

Ў горадзе вецер,
і сыпле крупой.
З ветрам кудысьці
панёсся спакой.

Ўдзень я трываю
напятай струною,
Ўноч — чорны смутак
валодае мною.

Круціць, і трэпле,
і жорнамі меле,
І ў пыл рассявае
па шлюбнай пасцелі.

Як толькі за штораі
бярэцца світаць —
Сябе не магу я
у жменьку сабраць.

Ды часам, прызнаюся,
і не ахвота:
Навошта мне
марная гэта работа?,
Калі ты зчужэлы,
калі ты не мой,
Калі — як за нейкай
кітайскай сцяной?..

***

Калі адчай
хапае мёртвай хваткай
За горла,
бо разлучана з табой,
Дапытваюся ў Бога, як фанатка:
«Дык што далей?
У чым ратунак мой?»

I ты ж таксама
з тварам памярцвелым
Блукаеш пры аказіі такой,
I робіцца з капейку
свеце белы,
I невядома, ў чым ратунак твой.

Ды неяк выдзіраемся з балота
(Яшчэ шкадуе доля нас, дурных),
I кожны ціха радуецца ўпотай.
У чым ратунак?
Ды у нас саміх!

***

Калі паспелі ягады паспець?
Пагрэцца не было яшчэ нагоды,
Не мелі ні настрою, ні пагоды,
Калі паспелі ягады паспець?

Спакой нам толькі сніцца,
далібог.
Стасункі высвятляем апантана.
Так цяжка мы звязалі,
што парвана,
I што нам дзень наступны
прыбярог?

Дык хопіць азірацца, ўспамінаць...
Сярэдзіна,
вышэйшы момант лета.
Паспела і душа, хоць не сагрэта,
Навучана трываць і дараваць.

***

Вы мне пра каханне,
а я пра Любоў.
Дазвольце мець думку уласную.
Зачаста пілі мне
зламыснікі кроў,
Слабою была і няшчасная.

Мне вера не проста далася, але.
Калі ж насланнё я адолела —
Мне зорка Любові
заззяла ў імгле,
I сілы, і гарту паболела.

Што мной кіравала,
даўно адышло.
Чым я уладала,
таго ўжо не шкода мне.
За новае, яснае ў сэрцы святло
Аддам і уладу,
і страсць,
і свабоду я.

***

Асенні мёд...
Няйначай — верасовы.
Пазалацелі
і загуслі словы.

Я нават разабрацца
не змагла,
Ці кветка я,
ці зумкая пчала.

Галоўнае —
ў сугучнасці са светам,
З самой сабою
і парою гэтай,

З імжою
і празрыстасцю нябёс,
З усім, што нёс
і што ўручыў мне лёс.

1994 г

Улдыс БЭРЗЫНЬШ

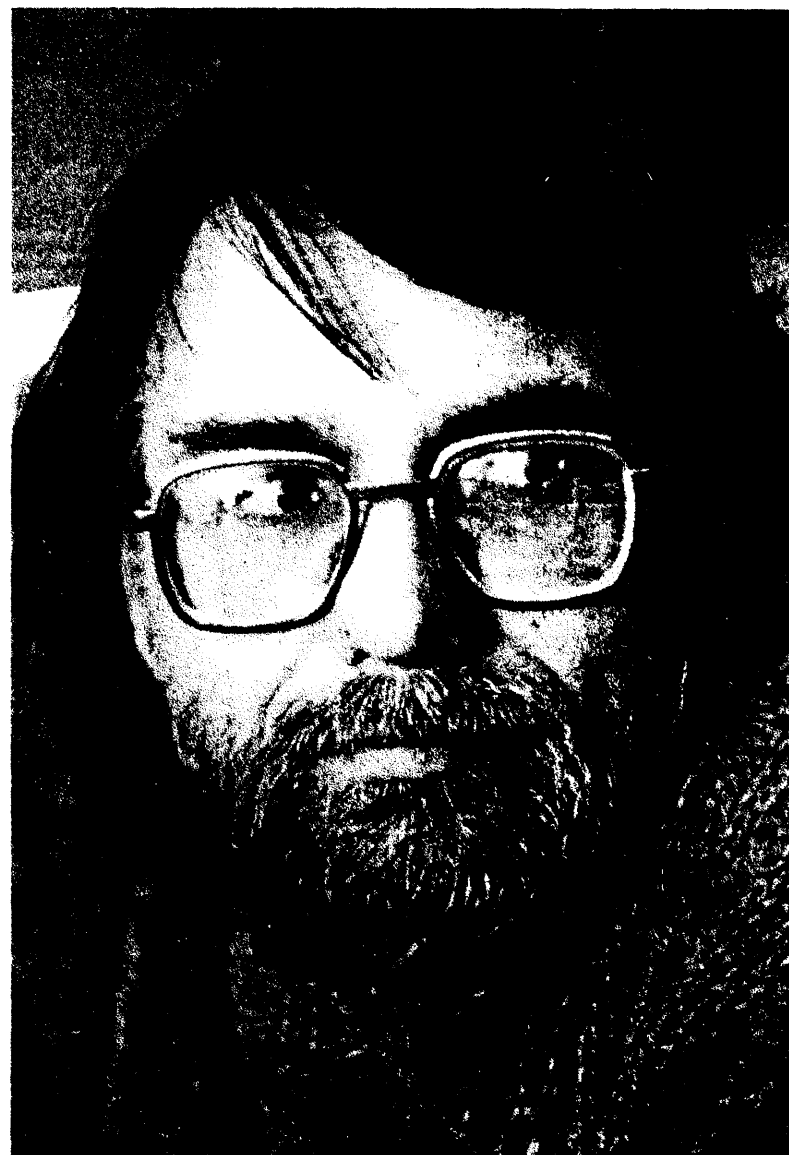

У мяне вершы зусім не
належаць літаратуры.
Яны належаць мне.
Яны не належаць культуры.
Яны – ні праца,
ні «самарэалізацыя»,
нічога. .
Яны – толькі мой капрыз.
Можа, выклік.

З Улдысам БЭРЗЫНЬШАМ гутарыць Андрэй ГУЦАЎ

Андрэй Гуцаў. Заўсёды, калі ідзе гаворка пра Улдыса Бэрзыньша, паэта і асабліва перакладчыка паэзіі, і робіцца спроба высветліць веды Бэрзыньша ў мовах, расповед пакрысе пачынае "блытацца ў косках і пачынаецца з малой літары", пакуль у рэшце рэшт не знікне ў скрайняй міфалагізацыі. Перш-наперш я хацеў бы, каб вы падлічылі дакладна, колькі моваў ведаеце, на якіх свабодна размаўляеце, на якіх чытаеце, у якіх адчуваеце толькі агульны сэнс сказанага; потым патлумачце, калі ласка, што гэта такое — "ведаць мову"? Выдатны латышскі моваэнаўца Я. Эндзэлінс у свой час сказаў, што ўсю мову не ведае ніхто. У нейкай іншай кнізе я знайшоў сцвярджэнне, што існуюць толькі дзве ступені моўных ведаў: веданне граматыкі і веданне стылістыкі, веды замежных моваў — гэта быццам бы толькі веданне граматыкі . Вашыя думкі на гэты конт?

Улдыс Бэрзыньш. Мае моўныя веды вельмі прыблізныя. Ніколі не быў здольным сістэматычна пераказаць граматычную структуру нават роднай латышскай мовы, зусім не ведаю лінгвістычнай тэрміналогіі. Школу скончыў, так і не зразумеўшы, што такое акалічнасць, што — дапаўненне. Заканчваючы універсітэт, сашпаргаліў з "Кнігі турэцкай мовы" Кананава "законы" і пайшоў таму самаму Кананаву адказваць — заблытаўся ў фармулёўках, больш рукамі толькі паказваў... Колькі атрымаў? Трэба глядзець у дыпломе — так, "чацвёрку" атрымаў сабе. Адзіная карысць, што, бывае, не баюся тэкстаў: гляджу ў такі тэкст і быццам "праязджаю" скрозь яго: адразу разумею (па-

ЦЫТАТНІК

.. Ужо задоўга да першай кнігі створаны ім паэтычны свет працаваў у латышскай паэзіі.

І тэарэтычна, і практычна, і ў словах, і ў справах Улдыс Бэрзыньш паўстаў за поўны суверэнітэт слова, за слова як насенне і плод, пачатак і вынік паэзіі. "Думка працуе ў мове, вырастае ў мове, слова слізгоча і катаецца па балотных прорвах эліпсаў, слова тут ля ўлады!"... Такая яго паэтычная мара і сон. Але паэт сніць яго з расплюшчанымі вачыма, за аркушам паперы седзячы і гіганцкімі, яснымі літарамі яго высцілаючы. І мара становіцца рэчаіснасцю.*

Але ёсць яшчэ нешта.

"А ў яблыні ёсць нешта такое, што прымушае адвесці вочы..." Вось тыя балотныя прорвы эліпсаў, выспы зараджанай цішыні. Бо эліпс у паэзіі Бэрзыньша – не столькі нявыказаныя словы, колькі замоўчаны сэнс, што насычае ўспаміны пра папярэдне сказаныя словы і прагу наступных слоў.

Акурат у гэтыя хвілі перадыху выспявае ўсведамленне, што Вялікі Сэнс разрывае на нішто абалонку мовы – заўсёды занад-

* Почырк Улдыса складаецца з вялізных, акруглых і часам адасобленых літар, удвая-ўтрая большых за памеры прапісных лінеек, нагадваючы, можа быць, палёт старажытнага элінскага птаха, а можа быць – і хітразнітаваныя казюрчыны сляды.

АЛХІМІК І ЧОРНАРАБОЧЫ

Паэта Улдыса Бэрзыньша можна лёгка ўявіць сабе сярэднявечным алхімікам: накінуць тогу на швэдар і спяцоўку, на галаў – капялюш вучонага мужа, рыхтык алхімік. Нават вершы на пісьмовым стале нагадваюць рэцэпты філасофскага каменя.

Аднак гэтак жа лёгка Бэрзыньша можна ўявіць турэцкім або персідскім дэрвішам, што на сходзе ордэна містыкаў экстатычна выпявае радкі Джэлаледына Румі.

Адныя лічаць Улдыса за варты пераймання ўзор інтэлектуала, другія – класікам-багемцам... <...>

Для адных Улдыс Бэрзыньш – выдатны латышскі паэт, для другіх, у сваю чаргу, – "той самы з залапленымі штанамі". "Кожнаму сваё", – як сказаў бы Лукрэцый...

Канешне, усе гэтыя супрацьпастаўленні цалкам знешнія. Улдыс Бэрзыньш у першую чаргу – працоўны чалавек. Працай ён лічыць і свае вершы, і пераклады, і літаратурна-крытычныя нарысы, а таксама розныя грамадска карысныя ідэі. І, як і належыць працоўнаму чалавеку, ён не церпіць ні павярхоўнага, ні халтуры. Не будучы асабліва красамоўным, Улдыс нават у маленькай газетнай інфармацыі канкрэтны і змястоўны.

Менавіта таму, робячы агульную справу, гаварыць з ім надзвычай лёгка – паўсловамі,

та лёгкую і тонкую, каб ахапіць бясконцасць неспазнаных таямніцаў, што нараджаюцца і стваpaюцца з кожным чалавекам, але не знікаюць і захоўваюцца ў чалавецтве.

"Як ліпень у словах перадаць?" пытаецца Улдыс Бэрзыньш. Пытанне здаецца дробязным, але яно становіцца праблемай, калі на яго хочуць адказаць.

Як адолець супярэчнасць паміж бясконца зменлівай плынню працэсаў унутранага і вонкавага свету і завершанасцю паэтычнага слова? Кожнае слова – вянец, вынік якога-небудзь працэсу. Названы – гэта гатовы, завершаны. Як у паэзіі прымусіць суперажыць імгненне, калі якая-небудзь часцінка чалавечай ісціны ўвасабляецца ў слова, у імгненне, калі яшчэ гэтае ўвасабленне не адбылося, калі ёсць толькі галізна бясслоўя, пакутнае імкненне да называння?..

Мастакі – заўсёды вернікі, толькі бог у іх кожнаму свой. Бог Улдыса Бэрзыньша Дух, а яго пасланцы – Існасць і Сэнс. Але калі гаварыць пра тое, у якіх праявах існавання ён шукае і знаходзіць свайго бога, дык Бэрзыньш пантэіст. Дух, якога ён услаўляе і якому служыць, паўсюль.

Будучы паводле паэтычнага тэмпераменту зямным чалавекам, ён бачыць Дух, які таксама нараджаецца і расце з зямлі. У паэтычным свеце Бэрзыньша "красуе дух нібы крапіва пад плотам" і "дух. угнойвае зямлю

знаю? разгадваю?). З памяццю ў мяне дужа кепска — самыя простыя рэчы гляджу сто разоў у слоўніку У сэнсе маўлення звычайна паразітую ў ідыяматыцы апошняга прачытанага аўтара — калі спадабаўся, дык гэта часам атрымліваецца. Усе мы, што размаўляем на замежных мовах, ведаем, што падчас крадзем у суразмоўцы проста з языка.. Гэта — пытанне настрою, натхнення, узаемнай сімпатыі.

А.Г. Наколькі глыбокія вашыя веды ў беларускай мове?

У.Б. Наколькі з іншых славянскіх моваў можна зрабіць высновы... Калісьці з лета на лета адкладваў "план": з'ездзіць у такое месца, дзе буду дзень у дзень чуць гаворку мясцовых гудаў. Алесь Разанаў сказаў — у вёсках не гавораць па-вялікароску, "бо ня ўмеюць". У мяне не атрымалася — але цяпер мой сын купляе "Культуру", газеты "Прамень", палескую "Збудінне", нейкі час прыходзіла "Маладосць", невядома, дзе цяпер падзелася. .

Чаму? Нам з сынам падабаюцца тыя песні, што стваpaліся пад нізенькай страхой на Паваложжы, Алтаі, у Полацку, на Палессі — мы не хочам ні самі быць панамі, ні слухаць панскія размовы

А.Г. Чым вас прывабілі цюркскія мовы, чаму быў менавіта такі першавыбар?

У.Б. Гэта было ў шасцідзесятых гадах. служба ў войску, усе тыя хлопцы з усіх тых саракнаццаці народаў. Яшчэ· Турцыя — як "напаўеўрапейская" краіна, дзе ісламскае прававерʼе, ерасі (суфізм) нібыта ўвальваюцца на славянскія Балканы, звязваюцца з каталіцтвам, Венай і Парыжам . Яшчэ: мне падабаўся турэцкі паэт — маскоўскі выгнаннік-эмігрант Назым Хікмет, вакол якога ў той час я стварыў арэол "левага вальнадумца".

А.Г. У адрозненне ад беларускай літаратуры, якая распачыналася з арыгінальных твораў, сучасная латышская літаратура ў сваім пачатковым перыядзе ў тым жа XIX стагоддзі, падчас Абуджэння, нашмат больш месца аддавала перакладам і перайманням ("300 апавяданняў", К. Валдэмарса (1853), "Песенькі" Ю Алунанса (1856, 1867 і 1869), пераклады К. Біезбардыса, пераклады, апавяданні

намёкамі, не трацячы лішняй энергіі. Скажам, слухаючы верш калегі, Улдыс можа толькі заўважыць: "Ты ведаеш... тут..." І чалавек сам ужо ведае, у якім месцы і што не так, як трэба. З ахвотай выслухаўшы крытычныя пярэчанні, у прынцыповых пытаннях Улдыс застаецца неадступным. Нават тады, калі гэта выглядае дзіцяцтвам.

У свой час Улдыс вучыў латышскую філалогію, пасля перакваліфікаваўся на арыенталіста. Цяпер ён прызнаны аўтарытэт у пытаннях турэцкай мовы і літаратуры. Цікава слухаць, скажам, вядомы верш Ояра Вацыетыса або Візмы Бэлшэвіцы па-турэцку, у гуках незнаёмай мовы. Спрабуючы абʼяднаць надзвычай розныя літаратурныя традыцыі, Улдыс імкнецца, каб перакладзены Вацыетыс гучаў усё-ткі і па-латышску. Гэтаксама як і Фазіль Хісні Дагларджа, хоць і ў латышскай апратцы, у сваім мысленні, успрыняцці, рытме застаўся б туркам. У гэтым сэнсе адносіны Улдыса актыўныя да самага найдрабнейшага нюансу — да правапісу слова, да знаку даўжыні над галоснай. Будучы чалавекам шырокага жэсту, ён у выпадку неабходнасці можа быць і вучоным педантам у самым лепшым значэнні гэтага слова.

Туркі і іх бліжэйшыя лінгвістычныя браты — азербайджанцы — самая шырокая і вядомая сфера дзейнасці Улдыса Бэрзыньша. Даводзілася бачыць і чуць, як Улдыс таварышуе з азербайджанскімі калегамі. Мова, на якой гаворыць чалавек, можа змяніць яго да непазнавальнасці. Латышская флегма губляецца без следу, тыповыя жэсты паўднёвага чалавека, рэзкая, эмацыянальная рэакцыя. Як сцвярджаюць самі азербайджанцы, размаўляе Улдыс з ледзь прыкметным турэцкім акцэнтам. Калі так, дык гэта мае

і вершы 1860-х гг. Е. Звайзгнітэ, пераклады і лакалізаванні Аўсэкліса, літаратурная дзейнасць Ф Брыўзэмныекса). Не памылюся, сцвярджаючы, што латышская літаратура ў вялікай ступені вырастала менавіта з перакладной літаратуры. У такой сувязі і з такога гледзішча Улдыса Бэрзыньша можна ўспрымаць як чыста латышскі феномен, зʼяву латышскай літаратуры, але ўжо на больш высокім узроўні... Ваш першы зборнік — "Помнік казе" (1980) — выйшаў у свет даволі позна. Ці гэта быў асаблівы прыём стратэгіі публікавання (як, напрыклад, у аргентынскага пісьменніка Х. Картасара, які, пішучы ўпотай, 20 гадоў свядома амаль нічога не друкаваў, хочучы спачатку вытанчыць сваю манеру да аднаму яму вядомай меры), ці трэба было стаяць у чарзе, ці яшчэ нешта?

У.Б. Хацеў друкавацца і са школьнай парты лічыў сябе зусім спелым паэтам Прычына была ў іншым: першую кнігу паэзіі выдавецтва "Ліесма" пратрымала каля дзесяці гадоў — то з-за знакаў прыпынку, то з-за нейкага "грубога" слова, то з-за вуснага палітычнага выказвання.

Нацонт перакладання як нацыянальнай традыцыі — тут ваша праўда. Адукацыя і асвета ішлі ў Латвіі *пaпepaдзe* нацыянальнай культуры Гэта так. Этнічная, фальклорная, рэлігійная культура была, паганская архаіка ў латышскай духоўнай спадчыне і ў жыцці захавалася да XX стагоддзя — але *сучасная* культура прыходзіла праз школы, перакладзеныя кнігі.. Так у нас, латышскіх літаратараў — прынамсі, у некаторых, — і склаўся стэрэатып: не столькі сябе свету паказаць і прапанаваць, колькі сам свет "латышаваць", асвойтаць, перанесці дадому.

А.Г. Латышская крытыка адзначае, што яшчэ да "Помніка..." некаторыя знаходкі паэзіі Бэрзыньша паспелі выкарыстаць многія іншыя паэты (І. Зіеданіс, М. Чаклайс, Я. Пэтэрс) Але ці змянілася б нешта істотнае (і што менавіта) у вашым жыцці (не ў творчасці), калі б першая кніга выйшла на 10 або 5 гадоў раней?

У.Б. Гэтага ўжо не магу сказаць. Не, сапраўды не ведаю... Можа, ад дзяўчат больш бы лістоў прыйшло?

А.Г. Пытанне пра недахоп знакаў прыпынку, маленькія літары і да т. п. ... Беручы наогул, адносіны да такіх рэчаў бываюць цалкам прагматычнымі, асабліва ў рэдагавальнікаў

калі сёлета духу многа дык налета будзе зелена".

Рута Вэйдэманэ

У падмурку паэзіі Улдыса Бэрзыньша – не звыклае лінеарнае, а цыклічнае ўспрыняцце свету і адпаведна з гэтым – пабудова верша. Верш "Алхімія" і шэраг іншых вершаў У Бэрзыньша можна пачынаць чытаць практычна з любога месца. У цыклічным успрыняцці дзеянне, жыццё, час бесперастанку цякуць – у іх няма пачатку і канца ў нашым гістарычным разуменні. У гэтай паэзіі немагчыма (і не задумана) дакладнае тлумачэнне кожнага вобразу, кожнага словазлучэння.

Калі фармаванне верша можна параўнаць з выпечкай хлеба, дык паэзія У. Бэрзыньша адлюстроўвае замес, перамешванне, браджэнне як самакаштоўнасць. Бохан хлеба альбо скончаная і акрэсленая форма ў паэзіі У. Бэрзыньша амаль не зʼяўляюцца.

Яніна Курсытэ

БО ШЛЯХІ ЯГО МЛЕЧНЫЯ НЕСПАЗНАВАЛЬНЫЯ

Улдыс Бэрзыньш, чортаў хлопец,
Казе ўзвёў, паставіў помнік,
Бо ёй карцела ў неба ўзняцца,
Хоць і дзень ёй дадзены быў Богам
Тут, на зямельцы.
Я, Улдыс, выбраў бы венік
ёй з густам,
Ляціць на Месяц хай,

быць нечым асабліва шыкоўным.

Наканаванне перакладчыка, носьбіта культуры — памяншаць разбурэнне і нянавісць у свеце. Улдыс перакладае і прапагандуе таксама армянскага паэта Сіяманта, якога падчас пагрому закідалі каменнем турэцкія фанатыкі.

У сэрцы і свядомасці перакладчыка зʼядноўваюцца і сінтэзуюцца эпохі і традыцыі. Персідскага мысляра Саадзі Улдыс перакладае з дапамогай Эрнста Глюка. У сваю чаргу там, дзе пракаветная стылістыка і канон Бібліі захінаюць вечна жывы, чалавечы змест, Улдыс звяртаецца да старажытнагабрайскай гаворкі і прымушае прарока Іова гаварыць у дагэтуль нечуваных у нас вершаваных радках. Да таго ж, побач з даўнадаўнім прарокам Іовам перагукаюцца радкі аднагодкаў і сяброў Улдыса — турэцкіх рэвалюцыйных паэтаў. Галоўнае — шукаць і знаходзіць сарцавіну свету, яго сутнасць.

Не будзем гаварыць пра англійскую мову. Улдыс так жа рупліва перакладае і амерыканскую паэзію.

Тры леты запар Улдыс правёў у Братыславе на курсах славацкай мовы. У выніку мы пазнаёміліся са своеасаблівым, лаканічным і багатым паэтам Міланам Руфусам. Як сцвярджае Вольга Лісоўска, Улдыс ужо ў першы вечар па прыездзе ў Чэхаславакію мог стасавацца з дапамогай чэшскай мовы. Згадаем выбранае польскай паэтэсы Віславы Шымборскай, адзначанае як лепшы пераклад года. Потым раптам Улдыс паказвае нейкае апавяданне, перакладзенае з іспанскай мовы...

Яшчэ яго займае педагагічная праблема: выкладанне латышскай мовы і літаратуры іншаземцам.

З такога гледзішча можа здац-

Калі не мае глузду.
Мо, па дарозе яна стрэла б якога астранаўта,
Што чакае там,
Закінуты ў той бок, па малаку матулі ссмяглы,
І пакарміла б яго там
Казіным малаком.

Што пасля сталася б – цяжка сказаць.
Можа, іх – казу і астранаўта –
Пройме ціша і святло астральнае,
Бо Шляхі Яго Млечныя неспазнавальныя.

Роберт Мукс

Праклятая алергія на любую навіну, любую, хоць і мізэрную, нязвыкласць, буркатлівы недавер шуканай і ўжо знойдзенай адметнасці, які вынікае з няздольнасці адрозніць новую якасць ад яе бутафорыі, – такое выпрабаванне паэзіі Улдыса Бэрзыньша давялося прайсці і вытрымаць..

"Помнік..." Улдыса Бэрзыньша "адкрыецца" пакрысе і не кожнаму адразу. Таму, хто бярэ кнігу ў рукі і звык да спустошанай мовы і ўсяго ўжо добра пражаванага, у першую хвіліну можа зрабіцца нядобра. Як таму, хто ў "часіну пік" выбег, не падумаўшы, на сярэдзіну самай ажыўленай вуліцы... Але варта паглядзець, чаму ў гэтым віры не адбываецца ніводнай аварыі, каб зразумець, што тут усё сваім рытмам арганізавана...

паэзіі, ужо не кажучы пра карэктарак. Знакі прыпынку павінны быць. Але ў той жа самы час "беззнакапрыпынкавую" паэзію сёння нельга разглядаць як нешта вельмі мадэрнавае. Прыблізна 10 гадоў назад К. Элсбэргс піша вершы ўжо прынцыпова без кропак. Ён гаворыць пра навязлівасць і нават агрэсіўнасць кропак, у сваім кароткім вершы выкліквае: "Цс-сс ужо кропкі йдуць" і завяршае яго шматкроп'ем... **А.** Бэргманіс сцвярджае, што першы ў латышскай паэзіі ўзняў вэрхал "адсутнасцю кропак" П. Зырнытыс напрыканцы 60-х... Мудры Сакрат быццам бы сказаў, што там, дзе пастаўлена кропка, заканчваецца ўсялякая думка. Постаць Сакрата, бывае, збліжаюць з Хрыстом, які нічога не пісаў таксама. Піфагор аддаваў перавагу вуснаму слову. На "беззнакапрыпынкавую" паэзію можна глядзець і з сучаснага гледзішча дэструкцыі і дэканструкцыі ў гусце Ж. Дэрыда. Таксама можна дапусціць, што ў паэзіі такога кшталту чытач сутыкаецца сам з сабой, са сваімі варыянтамі прачытання, сваімі сумненнямі, урэшце, са сваёю псіхікай. Тады атрымліваецца, што кожны такі верш ёсць толькі фрагмент з нейкага аднаго бясконцага і ўсемагчымага верша, перад якім не існуе ні П. Зырнытыс, ні К. Элсбэргс, ні У. Бэрзыньш. Бо знакі прыпынку — гэта знакі інтанацыі, а магія і пераканаўчая сіла слова хаваецца не столькі ў сэнсе, колькі ў інтанацыі, жарсці, з якой яно вымаўлена, і яе, здаецца, трэба пазначаць інтанацыйнымі знакамі прыпынку...

Не бяруся сцвярджаць, што "адсутнасць кропак" — адна са знаходак паэзіі Бэрзыньша.. Тым не менш, што гэтая рэч азначае для самога Улдыса?

У.Б. У старой персідскай і цюркскай паэзіі знакаў прыпынку наогул не існавала. Біблейская паэзія, у сваю чаргу, занадта багатая знакамі прыпынку, націску, інтанацыі, — але іх рабілі вышкаленыя рэдактары сотнямі і сотнямі гадоў пасля з'яўлення саміх тэкстаў. . Калі ў тэксце няма знакаў, словы толькі, дык самі словы, іх марфалагічная форма, сінтаксічны лад, павінны ўказваць тое дыханне, тую жарсць, якія тэкст імкнецца выказаць! Таму персаў Саадзі і Румі, турка Юнуса Эмрэ я перакладаў без знакаў: калі ім не трэба было кропак на помач, дык і мне не трэба. Неабходна ператлумачыць тэкст так, каб ён існаваў і без

ца, што Улдыс Бэрзыньш — суцэльны хадзячы мозг, генератар ідэяў, далёкі ад зямных радасцяў і грахоў.

Не бракуе ні радасцяў, ні грахоў, ні штодзённых турботаў. Таксама ж ёсць дом і сям'я, і гаспадарка. Улдыс з усім сваім духоўным цяжарам — зямны чалавек... У свой час трэба гатаваць есці, мыць бялізну альбо рамантаваць кватэру. А калі яшчэ з'явіцца інтарэс да садоўніцтва... Даволі шмат і так ужо сказана, а самае галоўнае — яшчэ не. Гэта — тая паэзія, якую Улдыс творыць сам. Доўга, складана і скупа будаваўся яго "Помнік казе"...

У кожным чалавеку схаваны герой, кожны подзвіг — чалавечны: гэта два апірышчы паэзіі Улдыса Бэрзыньша. Далей ад героікі, ад паэтыкі, пераважыць веліч свету ва ўсёй яго складанасці і цяжары.

Нярэдка Улдыса папракаюць, што ён быццам бы паэт хаосу. Уяўны хаос — толькі гульня, толькі прыём. Настолькі інтэлектуальна дысцыплінаваны чалавек, нават жадаючы, хаос не створыць...

Чытаць Улдыса нялёгка — ён патрабуе да сябе такой жа самай увагі і руплівасці, з якой ён творыць свае вершы. Не траскучыя імправізацыі, а цярпліва выгадаваныя слова за словам, радок за радком. На адной галінцы – нярэдка нават некалькі пладоў; некалькі магчымых значэнняў, некалькі кантэкстаў...

Алхімік Улдыс Бэрзыньш, што ніколі не стане хімікам. У гэтым, напэўна, мастацтва паэзіі: усё адкрыць і вынайсці абсалютна нанова. Назапашаная тэхналогія тут не мае вялікай каштоўнасці. Калі трэба шукаць філасофскі камень, каб зрабіць золата, дык любы шлях добры. А нават калі й не патрапіш да золата — усё роўна: гэта цікава...

Кнутс СКУЕНІЕКС

знакаў прыпынку (дадатковых путаў для перакладчыка...). У сваіх вершах іншым разам стаўлю знакі прыпынку, іншым разам – не. Бывае, не стаўлю знаку ў канцы радка, канец радка — ужо сам па сабе прыпынак! Альбо гэтак: ідуць коскі, заблытваюся — і адразу выскоквае тэкст і цягне за сабой, пакуль зноў не зачаплюся ў косках.

А.Г. Крыху з інакшага боку: ваша паэтычная мова нагадвае манеру пісьма Фолкнера і мову яго раманаў (напр , "Шум і шал", дзе, між іншым, частка тэксту таксама пазбаўленая знакаў прыпынку) у тым сэнсе, што вам абодвум усё роўна, нават напляваць на тое, ці зразумее штосьць чытач, ці не

У.Б. Я хачу, каб чытач *убачыў*. Разумець тут няма чаго: кожнае слова азначае толькі само сябе — як пыса на малюнку... Гэта ж не іерогліфы нейкія, а словамалюнкі.

А.Г. У загалоўным вершы вашага другога зборніка (1984) "Паэтызм беларус" беларус "прапахлы зашмальцаванай анучай", але сам верш, прынамсі, яго пачатак, па-мойму, прыкметна "пахне" Някрасавым. Ці гэта таксама "той самы помнік", г.зн. той самы паэтызм, бо "імя беларуса з яго наскрозь штодзённымі канатацыямі — яскравы паэтызм" (як патлумачана ў "Некалькіх радках петытам" у канцы кнігі), ці беларуская "штодзённасць", на ваш погляд, усё яшчэ застаецца ў XIX стагоддзі?

У.Б. Не! Той рамантызаваны *sābris*, той народны ўзор на савецкім сцягу Беларусі, як і "палякі са стругаў" і дзяцінства Райніса, — усё гэта застаецца ў XIX стагоддзі. Я ў 70-х гадах XX стагоддзя хацеў гаварыць з рыжскім, даўгаўпілскім, мінскім, мюнхенскім, нью-ёркскім беларусам — гаварыць пра палітыку і хлеб надзённы, пра небяспеку, што пагражае абедзвюм нашым мовам, і "райнісаўскую" надзею, што прыйдзе яшчэ адна Вясна Народаў

А.Г. У тых жа "Некалькіх радках петытам" далей сказана: " грузін, расеец, кіргіз, цыган, татарын, якут, — словы нейтральнага стылю альбо іх больш грубыя сінонімы — кожнае выказвае адзіны, цэлы, увек непаўторны свет, кожнае дае столькі "пачуццевай інфармацыі", што хапіла б на сюю-тую паэму" Што б тады змянілася, калі б у радках ("Празаізм салавей") "Што сэнсу ад вашых друкарскіх памылак, гуды, пашахонцы, ад вашых гарот-

У паэтычнай тэматыцы Улдыса Бэрзыньша няма ніякай наўмысна шуканай і канструяванай экзотыкі і трукаў. Дыялектычны рух жыцця і бесперапынны пошук чалавекам свайго месца ў ім — у такой спрошчанай формуле змяшчаецца ўсё больш чым за 10 гадоў створанае Бэрзыньшам. А вось цяпер пачынаецца галоўнае. Пачынаецца, скажам так, чараўніцтва. Бэрзыньш кладзе перад намі з дзіцячых дзён добра вядомы гістарычны факт. Так, гэта тое, што мы ведаем. І – як мы ведаем. Але чаму ўсё стала такім рэльефным, шматфарбным, да таго ж амаль фізічна працягненым у сучаснасць, нечаканым?.. Калі б Бэрзыньш быў жывапісцам, абавязкова трэба было б падкрэсліць смеласць і насычанасць яго мазка. Але тут – мова, у якой паэт робіць прыкладна тое ж самае, што і жывапісец, толькі іншымі сродкамі. Інтанацыю Бэрзыньша стварае адначасовае ўзгаранне шматлікіх асацыяцый, калі мы розумам адпрэпаруем адну ад адной, разбурыцца вобразная сістэма паэта... знікне не толькі сімпатычная бэрзыньшнасць, але і ўся паэзія. Калі ўважліва ўглядзецца ў паэзію Бэрзыньша, няўзброеным вокам відаць, якія і колькі функцыяў адразу выконвае кожны пропуск знаку прыпынку Вось фраза ланцугом сашчапілася ў цэлы цягнік вобразаў і паняццяў — і мы зусім не адчуваем, дзе бракуе нейкага счаплення, вінта ці "буфера" Непазначанасць знакаў прыпынку ў

ХВІЛІНЫ, ГАДЫ І ІНШЫЯ ПАЭТЫЧНЫЯ ЧАСІНЫ УЛДЫСА БЭРЗЫНЬША

Як і дзве папярэднія кнігі, "Няздзейсненыя замахі" (1990) у Улдыса Бэрзыньша — свайго кшталту выбранае: творы ў ёй датаваныя пачынаючы з 1967 года, а дакладней, у кнізе, разам з параўнальна нешматлікімі новымі вершамі, змяшчаюцца тыя, што з нейкіх прычынаў не ўключаныя ў папярэднія зборнікі. Праўда, наконт добрай часткі твораў няма сумненняў, што там за прычыны: цыкл "Падзвінне" (1971) — барацьба за незалежнасць Латвіі, паэзія (1974) і проза (1981) для Маі Сылмалэ, "Латвійскі час" (1971), цыкл "Год з чалавечым тварам" (1968, 1969) — падзеі ў Чэхаславакіі і гэтак далей. Аднак новая кніга не будзе здзіўленнем для чытачоў (не скажуць: глянь, што ён трымаў у скрыні) — ужо з першых публікацыяў Бэрзыньш засведчыў схільнасць да неафіцыёзнага, кантраверсійнага мыслення і ў выбары тэмаў, і ў іх асвятленні, ужо не кажучы пра арыгінальную паэтыку, што

Бэрзыньша служыць для таго, каб адно слова набыло падвоеную семантыку, вобразнасць незавершанасць і бесперапыннасць. І гэтак далей.

Бэрзыньшу трэба засцерагацца эпігонаў, дакладней кажучы, эпігоны павінны баяцца Бэрзыньша, бо яго манера пісьма можа жахліва адыграцца любая мізэрная памылка ў перайманні развальвае верш — і няўважлівы хітрун злоўлены на месцы злачынства.

Ояр Вацыетыс

...Паміж ідэяй і формай ёсць яшчэ адзін узровень — энергетычны. Там увесь час блукае, функцыянуе энергія. Калі шпунтаванні, запруды, вібрацыі, затрымкі і выбухі матэрыялізуюцца ў форме, з'яўляюцца фармальныя ўтварэнні. Але калі гэтую вібрацыю назваць па імені, яна дранцвее, спыняецца ў завершанай форме і.. гіне.. Улдыс свядома трымаецца энергетычнага ўзроўню і не пускае сябе адсюль вонкі ў завершанасць формы. Я добра яго разумею, бо ведаю, наколькі гэта вабная стыхія. Я адчуў гэта, пішучы "У цемры, да мяне прыхільнай"... Улдыс гатовы паэт, які робіць "негатовае" і канцэптуальна можа сабе гэта дазволіць...*

Слова Бэрзыньша часта таксама бязлітаснае. Тады ён нагадвае цалкам стыхійнага цмока, які ірвецца з ланцуга. Але што здарылася б, калі б яму гэта ўдалося альбо яго адпусцілі?. Нічога б не здарылася. Ён бы не ўкусіў. Ён бы супакоіўся: ***"тое ж самае будзе..."***

Бэрзыньш — не зямля. У яго паэзіі стыхіі не адасоблены, не падзяліліся. Гэта — першастыхія і ўсе элементы разам.

Улдыс Бэрзыньш стварае непадзельны свет унутры "дабразла". Пакуль існуе гэтае адзінства, пакуль ёсць "даброзло", усё добра..

Свет можна пачаць разглядаць з "так", а можна і з "не", з "прыхільнай цемры", і Бэрзыньша нельга дакараць, калі ён робіць гэта...

Выкарыстоўваючы магію слова, ён шукае ўзровень, дзе белая і чорная стыхіі яшчэ не падзяліліся. Ён карыстаецца шаманскай сілай...

Імант Зыеданіс

"Помнік казе" Быццам бы крыху жартаўліва, але таксама "быццам бы". Каза ўздымаецца ў нябёсы не скардзіцца, а сведчыць. Яна робіць гэта і тады, калі яе сведчанне не хочуць слухаць. Каза ведае каштоўнасць свайго сведчання, і колькі разоў сапхнутая, столькі зноў уздымаецца. І гэта не ўпартасць, не маніякалізм. Гэта помнік, узведзены сумленню і абавязку, адзінаму рэальнаму шляху паэта.

Кнутс Скуеніекс

ных песень?" замест слоў "гуды, пашахонцы" паставіць "летувісы, пашахонцы" або "ляхі, пашахонцы", ці нават "пінгвіны" ў разуменні А. Франса альбо "гіпербарэйцы, пашахонцы" ў разуменні Гамэра?

У.Б. Калі б замест Ганны была Юля, а замест Яніса — Пэтэрыс, дык, праз дзірачку гледзячы, тое ж самае атрымалася б. Але на самой справе гэта ўжо былі б іншыя лёсы і інакшы вынік! У "Празаізме салавей" мне менавіта пра беларусаў хацелася сказаць такія словы. І — хіба ж няправільна сказана далей: "Трэцяе, апошняе дзіця толькі мармыча: такой радні"? Паўсюль, навокал выкоўвалі і будавалі імперыі — у Варшаве, Каралеўцы, Пецярбургу, Маскве — і з усіх сталіц зямля гудаў бачылася толькі як такая ўскраіна (пашахонія)...

А.Г. У зборніку "Паэтызм беларус" цэнтральнае месца займае цыкл вершаў "Помнік дону Алфрэда", які "расказвае пра дзіўную веліч аднаго латышскага перакладчыка эстонскай літаратуры і фальклору... Алфрэд Кемпе .. імкнуўся перакласці на латышскую мову ўсе эстонскія пісьмёны, пачынаючы з "Ойча наш"... Што мы, перакладчыкі, робім часткова і пакрысе, тое наш дон хацеў зрабіць цалкам і адразу... невымерныя глыбіні мовы не палохалі яго. . яго мара была моцнай Я ў ім заўважаю Вялікага Чалавека".

У вашым перакладзе Хлебнікава я заўважаю водбліск мары Кемпе, бо Хлебнікаў у расейскай літаратуры лічыцца за ўзор неперакладальнасці яшчэ ў большай ступені, чым К. Скалбе са сваімі казкамі ў латышскай літаратуры. Альбо Кемпе, Хлебнікаў і Скалбе — тры зусім непараўнальныя з'явы?

У.Б. Цяжка латышу меркаваць пра неперакладальнасць Скалбе Ці так гэта, што, пераносячы, знікае сам свет Скалбе, распадаецца матэрыял, з якога ён будаваў? Хлебнікаў жа — такі яркі, такі агрэсіўны, што яго можна перакладаць. Гэта яшчэ раз давёў Алесь Разанаў А ў Латвіі Ганна Ранцанэ добра пераклала Хлебнікава на латгальскую пісьмовую мову.

А.Г. У анатацыі да кнігі "Няздзейсненыя замахі" (1990) сказана: "Зборнік задуманы як размова аўтара з "лірычнымі героямі...". Гэта нешта падобнае да арыстоцелеўскага "трэцяга чалавека" — аргумента, скіраванага супраць існавання свету ідэяў Платона, бо, маўляў, паміж фізічным светам і светам ідэяў неабходны трэці свет, які б злучаў іх; у сваю чаргу, паміж фізічным, ідэальным і трэцім светамі неабходныя яшчэ два і г.д. Калі аўтар — гэта свет ідэяў (архетыпаў), а кожны лірычны герой — фізічны свет (ці наадварот), дык кожны верш (размова) ёсць гэты "трэці чалавек", і такіх "трэціх" можа быць безліч.. Але мне здаецца, што ў самым непасрэдным і чыстым выглядзе "размова" аўтара з "лірычным героем" здзейснілася не ў вершах зборніка "Няздзейсненыя замахі", а ў вершы "Празаізм салавей"?

У.Б. У зборніку "Няздзейсненыя замахі" — тыя вершы, што напісаныя пасля "Паэтызма беларус", і тыя, што рэдактары выкінулі з папярэдніх зборнікаў Ніякай "задумы зборніка" не існавала — тая анатацыя ў канцы, як і звычайна, двурушная: зборнік "задуманы". . Але ўсё ж цалкам згодны з вамі, што роля і "апраўданне" верша — быць сярод розных існасцяў, экзістэнцыяў· наяўнасць аўтара ў персанажы або наяўнасць сітуацыі, наяўнасць чытача — на чатыры дні або чатыры тысячы гадоў пазней. Дзіва, што часам гэта камусьці ўдаецца...

А.Г. У "Замахах" некаторыя вершы называюцца і паэзіяй, і прозай, і вершамі ("Апакрыфічная проза", "Верш пра астры", "Проза пра маю вар'яцкую смагу", "Другі верш пра вар'яцкую смагу", "Паэзія для Маі Сылмалэ", "Проза для Маі Сылмалэ"). Само сабой напрошваецца пытанне: што такое паэзія, а што — проза?

У.Б. Назвамі той "прозы" пазначыў, жадаючы "ўратаваць", апраўдаць недарэчнае ўкладанне кнігі (гэта быў перадкамп'ютарны час, пераскладаць было задорага). У выбраных вершах, што выйшлі сёлета, яны — без назваў, выключаючы "прозу" і "паэзію" для Маі Сылмалэ: тут тая проза — быццам як ліст, а паэзія — нібыта выпяваецца, у рыфму вымаўленая. А "Проза пра старыя грошы" — проста "вялікая працэнія", — так, і прэтэндуе быць празаічнай, як само жыццё. . Усё словамастацтва — паэзія, усё сюжэтамастацтва — проза. У літаратуры абедзве ідуць упераменшку: ва ўсіх жанрах.

А.Г. Падобна да "Помніка дону Алфрэда" ў "Паэтыз-

* "У цемры, да мяне прыхільнай" (1979) — зборнік медытатыўна-філасофскай лірыкі І. Зыеданіса.

прынесла Бэрзыньшу і кепскую славу мадэрніста і элітарыста, і жывы інтарэс да яго, асабліва з боку братоў па рамяству.

Адна з асаблівасцяў Бэрзыньша-паэта тая, што ён, паводле ідэйнага тэмпераменту, несумненна нарадзіўся прапаведнікам — але нарадзіўся ў час, калі ніхто (і ён сам таксама) ужо не верыць казанням, больш таго, лічаць гэта горшай формай вываротлівасці і крывадушша. Праўдзівым і дзейсным можа быць толькі без пафасу і нібы між іншым сказанае слова. (Час, калі ў паэзіі пачынае актыўна праяўляць сябе пакаленне Бэрзыньша — канец 60-х гадоў. Ён пачынаўся ўзмацненнем унутранай рэакцыі і падаўленнем "Пражскай вясны". Вынішчаюцца апошнія каліўцы веры ў магчымасць "дэмакратычнага сацыялізму", разам з тымападаюць хвалі апазіцыйнага, але на падобных ідэалах заснаванага пафасу, што натхняў папярэдняе пакаленне паэтаў. Пытанне, як аднавіць паэтычную мову, дасягнуць пафасу іншага кшталту, які не меў бы сутыкнення з афіцыёзным, вырашае ўсё гэтае пакаленне, кожны па-свойму.)

Сказанае пацвярджае, з аднаго боку, тое прыкметнае значэнне, якое ў паэзіі Бэрзыньша набываюць дзеясловы "вярзці", "хлусіць", "маніць", "ілгаць" (я хлушу — значыць кажу праўду, а не дасканала вытанчаную хлусню), з другога боку — святыя яго "асабістых нябёсаў", якім прысвячаюцца вершы. Крыш'ян Баранс, Грыгор Нарэкацы, М.Е. Сабір, Алфрэд Кемпе, першыя ліўскія паэты, таксама Райніс, якому Бэрзыньш штохвілі ўчапляецца ў бараду, але да якога заўсёды вяртаецца, — розная гістарычная слава і аб'ектыўнае значэнне зробленага гэтымі асобамі, але агульнае тое, што яны ніякія не індывідуалісты і не "чыстыя мастакі" – шліфавальнікі і нюансавальнікі культуры, — а закладальнікі падмуркаў, людзі з прапаведніцкай пастаwай і асветніцкай і місіянерскай свядомасцю. Стаўленне Бэрзыньша да іх часта характарызуе сумесь пахмуры і захаплення. Так, пра Грыгора Нарэкацы: "Нарэкацы, стары, гэй, святоша, белы // багамол, чарнарызнік злосны, ай, паслухай, мілы нелатвійскі тату...". Пра Райніса: "Райніс вярзе лухту штослова як настаўніка падняты палец замудра вярзе гэй дрыготлівы стары. // Райніса лупцую рука мая апускаецца. // Райніса лупцую Райніса б'ю смяецца й смяецца".

З папярэднім звязаны таксама факт, што Бэрзыньша ў паэзіі быццам бы не цікавіць тое, што называюць асабістым жыццём, — у яго няма ні любоўнай лірыкі, ні індывідуальных рэфлексій над прыродай, душой, вечнасцю. Яго галоўная тэма — чалавек "у вялікі час", чалавек як слова альбо вынік калектыўнай свядомасці і падсвядомасці (мовы). Можна было б сказаць і проста "гістарычная свядомасць", каб стаўленне Бэрзыньша да гісторыі не было асаблівым і апазіцыйным таму "гегелеўскаму" варыянту лінеарнага прагрэсу. Ядро гэтай апазіцыі, вядома, палітычнай прыроды: тое, што нам выкладалі як аб'ектыўныя гістарычныя заканамернасці, на самой справе было толькі пунктам погляду пераможцаў сённяшняга дня, і Бэрзыньш ясна ўсведамляў сабе гэта. Так у напісаным у 1971 годзе цыкле "Падзвінне":

ме . ", у "Замахах" цэнтральнае месца займае нізка вершаў "Падзвінне", дзе часта згадваецца Бермонт. Гэты вобраз — яшчэ адзін дадатковы замах, бо ваенныя паходы 1919 г. Бермонта па Латвіі звычайна называліся ваеннай авантурай... ці на самой справе ён зусім не быў авантурыстам?

У.Б. Быў-быў — як і ўсе героі і монстры грамадзянскай вайны ў Расеі Задумы ў яго былі напалеонаўскія — заняць Маскву, выцягнуць Расею з "прорвы рэвалюцыі", потым, з дапамогай Расеі, выцягнуць з прорвы ваеннага разгрому Германію. І, хто ведае, можа, удалося б хлопцу, калі б ён у сваёй ганарлівасці не павярнуў фронт супраць латышскіх ды эстонскіх, сваіх жа вулічных хлапцоў і кулацкіх сыноў.

А.Г. Да ўсіх складанасцяў вашай паэзіі крытыку і чытача часам дадатна бянтэжыць тое, што вершы ў зборніках не ўпарадкаваныя ў храналагічнай паслядоўнасці. Толькі ваш перадапошні зборнік "Казюрчыны махі" (1994), (літаральна: "Казюрчыны крокі") ужо складзены паводле храналагічнага прынцыпу. Ці можна гэта разглядаць як новую канцэпцыю таго ж самага, што ўжо ёсць і было, альбо гэта проста звычайнае выбранае да вашага пяцідзесяцігадовага юбілею? Тады чаму ў яго не ўключаныя такія вершы, як "Помнік казе", "Празаізм салавей"?

У.Б. Пра храналагічны парадак я ўжо казаў: што выкідвалі з адной кнігі — укладаў у наступную... Так рабілі ўсе мае калегі. А ў абедзве кнігі выбранага мог ужо ўкласці вершы прыблізна ў такой паслядоўнасці, як яны былі напісаныя У "Казюрчыны махі" — пераважна кароткія, у выбранае "Паэзія" (1995) — пераважна даўжэйшыя, і "Празаізм салавей" таксама.

А.Г. Ваш апошні (агульны з Юрысам Кронбэргсам, латышскім паэтам, што жыве ў Швецыі) зборнік "Час" (1994), задуманы як сведчанне эпохі, пакідае ўражанне доўгага экспромта на 130 старонках. Ці атрымалася кніга завершанай, бо ў такой дыялагічнай форме не можна працягваць бясконца?

У.Б. Мы задумалі ў такім нібыта як дыялогу сваё вершаванне "стымуляваць", натхняць. Хаця і сам драматычны час натхняў нас абодвух — і, як гэта здараецца ў вялікай перапоўненасці пачуццямі, драматызме, у мяне сям-там рука (ці язык), здаецца, паслізнулася. . Калі зразумелі, што ў кнізе, сапраўды, не будзе канца, адсеклі заканчэнне і панеслі друкаваць.

А.Г. У кожным вашым зборніку згаданы Райніс. У паэзіі Бэрзыньша гэта паэтызм, празаізм або помнік?

У.Б. Райніс для мяне быў мерай маштабу для гісторыі майго і іншых мона-народаў — захавальнікам надзеі, што пасля "зімы гісторыі" ў любым разе прыйдзе новая вясна, бо "сонца, сам падмурак павярнуўся"

А.Г. Інта Чакла ў сваім грунтоўным аглядзе паэзіі Бэрзыньша між іншым адзначае· "Цяпер, у 1991 годзе, Райніс павінен свае членскія ўзносы несці Бэрзыньшу як кіраўніку сацыял-дэмакратаў Латвіі". Чым вас прываблівае сацыял-дэмакратычны рух?

У.Б. Я не хачу многа — але годнасць і правы працоўнага чалавека павінны быць абароненыя. Дзелавы чалавек сам пра сябе паклапоціцца, дзяржава пра сябе паклапоціцца сама, але людзі, якія жывуць на зарплату, павінны быць арганізаваныя і салідарныя — так, каб міліянеры і дырэктары былі вымушаныя размаўляць з імі стоячы! І каб нейкія мінскія піначэты не маглі запхаць забастоўшчыкаў у турму, — няхай ідуць і гавораць з забастоўшчыкамі стоячы!

А.Г. Паэзія — адна з самых інтымнейшых рэчаў на свеце. Ці можа яна пертварыцца ў грамадскую дзейнасць, не страціўшы сама сябе ў прынцыпе?

У.Б. Як для якога аўтара. У мяне вершы зусім не належаць літаратуры. Яны належаць мне. Яны не належаць культуры Яны — ні праца, ні "самарэалізацыя", нічога... Яны — толькі мой капрыз. Можа, выклік, "напад" на свет і на сулатыша.

А.Г. Ці маглі б вы назваць Бэрзыньша паэтам-трыбунам?

У.Б. Так — такім, які звяртаецца да ўяўнага "нябеснага" (усеэпохавага!) натоўпу...

А.Г. Пытанне з прычыны вашых цяперашніх штудыяў над перакладам Бібліі ў Амстэрдаме 30 гадоў назад вы дэбютавалі нязвыклымі вершамі, потым сталі вывучаць цюркскія мовы, што таксама можна ўспрымаць як даволі незвычайны крок, а цяпер узяліся за пераклад Бібліі (не забываючы, напэўна, і пра Каран) Існуе цалкам акрэсле-

Бэрзыньша, несумненнага паэта па складу мыслення, усё ж нельга адназначна назваць паэтам... Цэнтральны цыкл яго новага зборніка прысвечаны вар'яцкаму праекту латышскага перакладчыка эстонскай літаратуры Алфрэда Кемпе (1890 – 1967), які ўзяўся перакласці з эстонскай на латышскую ўсе да аднаго літаратурныя тэксты і дабіцца тым самым поўнага зрастання суседніх культур.. "Ён верыў, што латышы і эстонцы на самой справе — адзін народ, толькі "немата" і "глухата" іх падзяляе. Тое, што мы, перакладчыкі, робім пакрысе і паступова, наш дон хацеў здзейсніць цалкам і адразу.. "*

Кнігу Улдыса Бэрзыньша можна назваць прамым працягам гэтай мары — прынамсі, такая яе паэтычная звышзадача...

Тэма зліцця і ўзаемнага перакладу культур праходзіць праз увесь зборнік (дакладней, абодва зборнікі) . Справа тут у асаблівай пазіцыі, уласцівай Бэрзыньшу як паэту. Калі пра добрага перакладчыка кажуць "паэт-перакладчык", дык пра Улдыса Бэрзыньша можна сказаць: "перакладчык-паэт". У паэзіі Бэрзыньша не адчуваецца цягі да самавыяўлення паэтычнага "я", герой яго вершаў — не лірычны.. Герой вершаў хаваецца не ў вершы і нават не ў кнізе (кніга Бэрзыньша — не камера-абскура з мініяцюрным вобразам аўтара на задняй сцяне), а пастаянна курсіруе паміж тэкстамі, мовамі, эпохамі, не перапыняючы работы па касаванні непаразумення ("глухотаў і нямотаў") паміж народнай і сучаснай паэзіяй, прастамоўем і "вучонасцю", паміж "нізкім" (кабацкім, гарадскім) фальклорам і фальклорам "кабінетным", песенным, які рупліва збіраецца вось ужо больш за сто гадоў. І калі ўсё ж паспрабаваць даць псіхалагічны партрэт паэтычнага героя Бэрзыньша, атрымаецца энцыклапедыст з тэмпераментам дзіцяці – энцыклапедыст, які вырашыў скасаваць алфавіт.

Юры Цыўян

* Маецца на ўвазе зборнік "Паэтызм беларус"

"Такі, як Улдыс Бэрзыньш", — гавораць пра чалавека, які яшчэ прывучыўся ў дадатак якой-небудзь мове, акрамя матчынай латышскай, надзённай расейскай, кульгавай англійскай ці кашчавай нямецкай. Бэрзыньш – як тэрмін, як азначэнне.

Палічыць, колькі моў Улдыс разумее, колькі ведае, колькі адчувае, у якіх плавае, а ў якіх толькі плешчацца, наогул не бяруся кружыцца галава, падступаюць комплекс непаўнацэннасці ў лядашчым пінжачку і крохкі падазор, што так увогуле не можа быць, але ж няма ў мяне тых магчымасцяў праверыць, злавіць.

Па праўдзе, мне крыху страшна ад такога Улдыса Бэрзыньша. У мяне ёсць адчуванне, што ён,

Як і заўсёды, гісторыя ім даруе.
Чужыя песні
будуць гучаць, калі будзе Рыга
ў квецені.
Трэба будзе жыць далей,
плюньце мне ў вочы.
У гімназіі іх подзвігі будуць
вучыць.*

І вучылі. Гэтак і ў "Прозе пра старыя грошы": "Хоць самаўпэўненасць Маркса нас гняце, сам лінеарны прынцып высакародна задуманы..." і г.д.

Аднак не толькі гэта. Для Бэрзыньша непрымальны сам характэрны для гісторыі Новых часоў прынцып абстрагавання, што тысячамі выкрэслівае існасці, прагненні, справядлівасці, як быццам іх зусім не было, — калі яны не змяшчаюцца ў галоўную лінію, у формулу заканамернасці. Асабліва наглядна гэта адкрываецца там, дзе аўтар піша пра агульныя, дазволеныя тэмы, якой быў Пяты год (што магло прынесці аўтару толькі непрыемнасці, калі ў змаганнях Пятага года падкрэсліваўся аспект нацыянальнага вызвалення...). Верш Бэрзыньша "Пад чатырма вачыма..." ("Паэтызм беларус") таксама павернуты нечакана і нетрадыцыйна, аднак тут акцэнтавана не нацыянальная ідэя, а свабодная воля чалавека, самакаштоўнасць спантаннага ўчынку. Як рэфрэн паўтараецца: "не гісторыя: я сам у адзіночку...", "не гісторыя: гэта мы", "мы ўперад гісторыі на адну кароткую пядзь...", пакуль "...па Латвіі па заснежаным полі а палове шостай на бягу застрэлены, тут пачынаецца гісторыя". Можна сказаць, што такія адносіны ўласцівыя ўсяму мастацтву: ажыўляць мінуласць, ужывацца ў сваіх герояў — і гэта сапраўды так. Аднак у паэзіі Бэрзыньша падкрэслена таксама й перакананне, што шляхам абстрагавання ісціна фальшуецца, сапраўдны (былы і цяперашні) сэнс і каштоўнасць існасці замененыя на іх прыналежнасць да чагосьці іншага (будучыні, сацыяльнай запатрабаванасці або ідэалагічнай канструкцыі). Гэтую самую праблему, толькі на іншым, аддаленым ад інтарэсаў нашага жыцця матэрыяле, Бэрзыньш аглядае ў вершы "Папараць" ("Помнік казе"): "Каменны вугаль, вось: Перыяды, пляскатыя, як таца, здавацца могуць смерцю, жыццём назвацца... вось: яшчарка ў спалоху й захапленні — і лікам робіцца і чэзне ў вылічэннях... не чутна босым слядам абстрактныя калорыямі беды..." і г.д. Су'ектыўны сэнс жыцця нават каменнавугальнай эпохі не ў тым, каб стаць невычэрпнай крыніцай калорыяў для нашых кацельняў; гэтак жа й чалавек — не ўсяго толькі ўгнаенне гісторыі, будаўнічы матэрыял для фармацыяў, хоць і не ўсё-магутны "каваль лёсу", бо ў яго задумы і мерапрыемствы ўмешваюцца і Бог, і Д'ябал, і Палітэканомія, і яны пераварочваюць усе вынікі па-свойму. У рэшце рэшт "тое, што жывым было, як завея прыглынае энтрапія". Потым пачынаецца Гісторыя. Своеасаблівая эмацыянальнасць паэзіі Бэрзыньша квітнее ў сутыкненні гэтых вялікіх і нябачных сусветных сіл з суб'ектывізмам чалавека, воляй быць і здзейсніць сваю частку жыццёвай энергіі. Да таго ж характэрна, што ў паэзіі Бэрзыньша праяўленні жыццёвай энергіі не падкрэсліваюцца шляхетнасцю героя (хоць, канешне, у яго паэзіі схаваная

* Тут і далей па тэксце пераклад цытатаў пераважна падрадкоўны. *(Заўв. перакл.)*

шмат моваў ведаючы, і чалавечую мову разумее шмат глыбей, істотней. Можа, нават разумее, што звяры і птушкі гавораць. Чаму страшна? Не ведаю. Можа, таму, што ён ведае і адчувае, а я толькі адчуваю.

Гундэга Рэпшэ

Практычна невыканальная задача — расказаць чытачу... хто такі Улдыс Бэрзыньш. Бо сам ён і стваральнік міфа, і яго герой — міфалагічны персанаж. Як з'ява жыцця і паэзіі, ён дапускае... міфалагізацыю сябе. Як творца паэзіі і жыцця, ён сам здзяйсняе гэтую міфалагізацыю ў рэальным часе. Бэрзыньш — паэт-шаман. Яго бліжэйшыя суродзічы: Хлебнікаў, Вейнямёйнен. Варожачы над словам, ён заклінае прастору; скрыўляючы прастору, ён змяняе сябе. Атрымліваецца, яго творчасць — бесперапынная містэрыя, галоўная дзеючая асоба якой — сам Улдыс.

Сяргей Марэйна

Улдыс Бэрзыньш — вятрак, што ўзяў ролю і пераняў паводзіны Дон-Кіхота.

Усе вятры свету варушаць яго крылы, і беларускі ў тым ліку.

Ён вызваляе рэчы з палону збанкрутаваных сэнсаў, якія, выяўляючы рэчы, разам з гэтым нявечаць іх, і таму той хаос, што нясе з сабой Улдыс Бэрзыньш, стваральны і адраджальны.

Ён зроднены з давербальнай

ны тып літаратурнага шляху, гатовы архетып для літаратараў: пачаўшы з арыгінальных твораў, яны пакрысе абрастаюць культуралагічнымі, культурнагістарычнымі здабыткамі і звяртаюцца да аднаўлення і ўхвалення старых літаратурных помнікаў, складання слоўнікаў, анталогіяў, энцыклапедыяў, да кнігавыдавецтва, вывучэння кніжнай справы і г.д. і да т.п Ці не лепей самому напісаць Кнігу? Гэта наогул немагчыма, ці, наадварот, ваша ўласная біблія ўжо напісаная?

У.Б. Паэзія — не праца, а транс прытомнасці! Яго не маг(у?)чыма "прыняць на сябе", не маг(у?)чыма планаваць. Маг(у?)чыма толькі хацець, каб яшчэ паўтарыліся тыя (больш?) вар'яцкія імгненні... Калі за гэта яшчэ плацяць ганарар, дык тыя грошы — "зладзейскі заробак", і траціць іх трэба па-карнавальнаму весела... Праца перакладчыка, выдаўца, культуролага — так, гэта праца, яе трэба рабіць разумна, таленавіта, старанна, трэба гандлявацца за аплату і атрыманы заробак трэба траціць з розумам. Пра "значэнне" складзеных мной вершаў думаць, мне здаецца, занадта наіўна — я ўжо гаварыў: яны — не абавязковыя, створаныя капрызам, сабе на ўцеху.

А.Г. І апошняе пытанне. Пра тое ж самае, але з іншага гледзішча. Літаратура, асабліва паэзія, праца са словам ёсць від духоўнай практыкі. Ці не здараецца, што некалі паэт дасягае ўзроўню, за якім "літара", запісванне слоў ўжо губляе свой сэнс?

У.Б. Безумоўна! Думаю, што шмат, шмат разоў гэтак у шмат каго ўжо здаралася: шаману ж таксама няма патрэбы запісваць на аркушы сваё містычнае падарожжа, ён усякі раз можа падацца туды ізноў...

Рыга—Амстэрдам—Мінск,
1995 г., травень—жнівень

P.S. **"7 лістапада атрымана радасная вестка — Улдысу Бэрзыньшу за зборнікі вершаў "Казюрчыны махі", "Час" і "Паэзія" прысуджана прэмія Балтыйскай Асамблеі. 17 лістапада паэт узнагароджаны ордэнам Трох зорак.**

Віншуем і ганарымся!" *(З часопіса "Karogs", 1996, N 1).*

P.P.S. **«Крыніца» далучаецца да віншавання!**

пэўная іерархія). Надзвычай характэрны герой Гарганцюа Рабле альбо падобны да казачнага волата "вялікі муж", якому "нішто чалавечае не чужое", але ўсяго занадта шмат: "...капа сена на галаве, рот жарэ і хлешча, пустазеллем зарос у яго карак..."... Героям "Падзвіння" таксама ўласцівы гэты абвостраны фізіялагізм, выстаўленне плоцкага, што аб'яднана з духоўнай моцай: "... а ў каго няма вінтоўкі ў таго кіпіць дух святы як жахлівы агонь у кулаку і ў вачах а ў каго няма духу ў таго на языку праклён а ў каго няма праклёну анекдоты расказвае..." ("Проза пра маю вар'яцкую смагу"). Праўда, традыцыю ў гэтай тэме, дзе паэтычны эфект стварае сумесь узвышанага і нізкага, фрывольнага альбо падкрэслена натуралістычнага, заснаваў ужо А. Чакс у "Крануных вечнасцю"; на падобнай паэтыцы кантрастаў грунтуецца таксама і раман А. Грынса "Завея душ"*. Хоць апошні і празаічны твор, у ім выкарыстаны цэлы шэраг родналасных паэзіі элементаў: ужо згаданая сумесь узвышанага, легендарнага і фрывольнага альбо натуралістычна-жахлівага, пастаянныя лейтматывы (падобныя да формулаў эпічнай паэ-

* Аляксандр Грынс (1895—1941) — адзін з латышскіх стралкоў, журналіст, гісторык, пісьменнік, аўтар папулярных у свой час гістарычных і гістарычна-прыгодніцкіх раманаў: "Пярсцёнак Намэя" (1928—1931), "Табага" (1934), трылогія "Змоўленыя" (1938—1940), "Тры ястрабы" (1938), дылогія "Аднаўляльнікі зямлі" (1939); драматург. Трылогія "Завея душ" (1932—1933) — "самая вялікая эпапея, якая напісана пра латышскіх стралкоў і барацьбу за вызваленне Латвіі" (А. Упітс), упершыню ў пасляваеннай Латвіі перавыдадзена ў 1989 г., пасля чаго пачалося вяртанне і ўсёй астатняй творчасці пісьменніка. *(Заўв. перакл.)*

ІОЎ ДАРУЕ БОГУ

Эсэ

Каб каротка нагадаць сабе і чытачам, пра што апавядаецца ў адным з самых найславутых помнікаў старажытнай заходнесеміцкай літаратуры — у Кнізе Іова, працытую верш польскай паэткі Віславы Шымборскай "Пераказ зместу": "Іоў, пазбаўлены плоці і дабра, праклінае лёс чалавека. Гэта — вялікая паэзія. Прыходзяць сябры, разрываюць на сабе вопратку і пытаюцца пра віну Іова перад Госпадам. Іоў крычыць, што не ведае граху. Іоў не разумее, навошта Бог гняце яго. Іоў не жадае гаварыць з імі. Іоў жадае гаварыць з Госпадам. У слупе віхору з'яўляецца Госпад. Аголены да мозгу касці Іоў слухае Госпада, што хваліць сваю працу: нябёсы, моры, зямлю і звяроў. Асабліва Бегемота і яшчэ Левіяфана, — такія монстры выклікаюць абгрунтаваны гонар. І гэта — вялікая паэзія. Іоў заўважае — Госпад не адказвае яму, Госпад зусім не жадае адказваць яму. Цяпер Іоў спяшаецца прынізіцца перад Госпадам. Далейшыя падзеі адбываюцца хутка. Іоў атрымлівае назад аслоў, вярблюдаў, быкоў і авечак удвая больш, чым меў. Аголены чэрап абрастае скурай. І Іоў не пярэчыць. Іоў згодны. Іоў не жадае сапсаваць майстэрскую работу".

Канешне, тут мы бачым яшчэ адну са шматлікіх інтэрпрэтацый старажытнай і загадкавай паэмы. Па сутнасці, кожны чытач "Іова" павінен альбо прытрымлівацца адной з папярэдніх інтэрпрэтацый, альбо стварыць сваю — часткова? — новую. Іоў Шымборскай аказваецца пераможаным, Бог

сутнасцю мовы і ўжо загадзя, як сваёй будучай спадчынай, валодае ўсімі (!) існуючымі і існаваўшымі дагэтуль мовамі. Адзінае — яму застаецца на практыцы пазнаёміцца з імі, увесці іх у абсяг сваёй увагі.

Для мяне гэты "вятрак" адкрыўся ў свой час не толькі як сума адмысловых тэкстаў, але і як з'ява, што сама здольна адкрываць, — як новы, амаль універсальны, кантэкст.

Дзякуючы Улдысу, латышскія паэты, з якімі я потым сустракаўся, распачыналі творчы дыялог са мною як са знаёмым.

Алесь РАЗАНАЎ

Дзесяць гадоў таму я пазнаёміўся з паэтам-паліглотам. Не памятаю, з чыёй "падачы": Алеся Разанава ці Васіля Сёмухі. Абодва знаўцы паэзіі. А Васіль дык яшчэ перакладчык, які падарыў нам радасць знаёмства з творамі Візмы Бэлшавіцы. Карацей, нехта з іх звярнуў маю ўвагу на паэта і перакладчыка паэзіі — Улдыса Бэрзыньша.

У "ЛіМе" з'явілася мая гутарка з ім.

У той гутарцы не было палітычнага тэксту. Я ж адчуваў, што паэт ставіцца да гэтай рэчаіснасці прынамсі крытычна. Як яшчэ мог ставіцца да Савецкага Саюза і рэалій "развітага сацыялізму" патрыёт Латвіі і творчы чалавек? Асабліва, калі

зіі), што характарызуюць з'яўленне галоўных асобаў, а таксама рытмізаваныя фразы і балансаванне на мяжы паэзіі і прозы ў моманты эмацыянальнага ўздыму. Не бяруся сцвярджаць, што Бэрзыньша ў нізцы "Падзвінне" інспіраваў менавіта Грынс, але не здзівілася б, калі б гэта так было. І, вядома, Чакс, які заўсёды стаіць побач з Бэрзыньшам.

У зборніку "Няздзейсненыя замахі" змешчана таксама й добрая частка напісаных у канцы шасцідзесятых і ў сямідзесятых гадах вершаў, што разам з папярэдне апублікаванымі дазваляюць вылучыць нешта накшталт перыяду праграмавання ў развіцці паэта. Гэта, у сэнсе фактуры, параўнальна празрыстыя, скупыя ў дэталях вершы-прыпавесці, што ў абагульненай форме акрэсліваюць контуры тых ідэяў, якія потым канкрэтызуюцца і абрастаюць плоццю. Часта гэта біблейскія сюжэты, але і не толькі. Дзеючыя асобы нярэдка абазначаюць неазначальныя займеннікі "нехта" ("адзін"), асабовыя займеннікі "я", "ты", "ён". "Ты больш не ёсць, ён яшчэ не ёсць, я ёсць", "Нехта заўсёды ёсць" ("Помнік казе", с. 12). "Адзін чалавек сядзіць у карчме п'е віно і Біблію чытае" ("Няздзейсненыя замахі", с. 19); "Нехта ідзе па дарозе з Нінівеі ў Вавілон" ("Няздзейсненыя замахі", с. 52). І г.д. Да гэтага часу адносіцца таксама цікавая спроба ("Помнік казе", с. 27) ператварыць сваё імя Улдыс у агульнае слова для абазначэння самых розных рэчаў (улдыс — чалавечы свет), пра што ў крытыцы пісалася ўжо. Пазней у паэзіі Бэрзыньша з'яўляецца шмат канкрэтных асобаў: Юрыс Калныньш, Кас-

гэты чалавек пры ўсіх цэнзурных абмежаваннях меў доступ да духоўных скарбаў розных эпох і народаў. А не мною заўважана, што духоўнасць і таталітарызм — рэчы несумяшчальныя. Да таго ж і творчы метад гэтага паэта не надта ўпісваўся ў каноны нарматыўнай савецкай эстэтыкі (калі можна ў той эстэтыцы знайсці эстэтыку).

У згаданай гутарцы былі, калі можна так сказаць, палітычныя алюзіі, падтэкст: культура ёсць культура, яна непадзельная, і ўсе мовы добрыя. Духоўныя ж скарбы ёсць духоўныя скарбы безадносна да таго, на якой мове яны створаныя. Памятаю, як некаторыя чытачы ўспрынялі той факт, што Улдыс вывучаў у блізкай нашаму сэрцу Латгаліі беларускую мову і па кніжках, надрукаваных лацінкаю. Значыць, рабілі выснову чытачы, паэт чытаў тое, што было надрукавана ў даваеннай Вільні, і нават тое, што ў нас забаронена. А яшчэ былі ўздыханні: каб і нам мець знаўцаў цюркскіх, іранскіх ды іншых моваў. Згадвалася і сказанае Юркам Гаўруком. пераклад самаабарона нацыі. Вось такія высновы рабілі з тае непалітычнай гутаркі. І высновы быццам таксама былі непалітычныя..

Пра палітычныя погляды паэта я даведаўся пасля распаду СССР. Было радаснае здзіўленне, калі на сустрэчы прадстаўнікоў сацыял-дэмакратычных партый краін СНД і Балтыі ў чэрвені 1992 года я пачуў, што старшы-

Шымборскай (і мой таксама), як кажуць, "паказаў сапраўдны твар" свой наскрозь чалавечы эгацэнтрызм. Канешне, "Кніга" ў інтэрпрэтацыі Шымборскай песімістычная і скептычная; на шчасце, існуюць і больш светлыя, больш аптымістычныя яе прачытанні. Барацьба паміж "светлымі" і "цёмнымі" чытачамі "Кнігі Іова" працягваецца ўжо больш чым дзве тысячы гадоў — з часоў грэцкага перакладу юдзейскай Бібліі (Септуагінты) і з часоў Вялікай Рэдакцыі (Масоры) усіх Біблійных кніг. Як прыклад згадаю славуты 15 радок 13 раздзелу, дзе ў заходнесеміцкім тэксце кожны студэнт тэалогіі беспамылкова прачытаў бы: "Нават калі ён мяне засмерціць, я не паверу..." Не так, богабаязныя пісьмапрапаведнікі! Рэдактар заўважыў тут жахі богапаклёпніцтва і прымусіў чытаць не l'o: *не,* а lw: *яму,* а хрысціянская традыцыя ідзе ўслед за Масорай. Першапераклад Э. Глюка*: "Бачыш, хоць ён мяне заб'е, аднак хачу я ў яго спадзявацца; я толькі хачу свае Шляхі Перад ім апраўдаць". — Але ж у тэксце стаіць: "Вось, няхай ён мяне хоць засмерціць, я не паверу" (альбо: не буду спадзявацца, альбо: не буду чакаць), "я буду абараняць свае шляхі" (сваё права, праўду, сваю "цяжбу") "перад Яго тварам" (нават: казаць Яму проста ў твар, у самыя вочы). Калі мы так чытаем *Іова*, калі не перапісваем *свайго Іова* пад густ богабаязнага рэдактара — дык перад намі раскрываецца "ерэтычная" кніга пра тое, як Бог чалавека *прадаў* Сатане. Тут належыць успомніць адзін жорсткасэрны міф тварэння, што захоўваюць глінапісы старажытнага Шумеру. Багі ўрачыста адзначаюць канец працы па стварэнні чалавечага роду, багі напіваюцца і пачынаюць забаўляцца. Яны палююць на сваё тварэнне, якое цяпер вырабляе сваіх дзяцей з уроджанымі выродствамі і недахопамі — усёмагутнасць робіць легкадумным! Хіба нельга сказаць тое ж самае і пра Яхве, уладара Віхорнай імперыі, і пра Яго сумленнага, цалкам незалежнага ў меркаваннях міністра ўнутраных спраў Сатану?..

Цяжка спадзявацца, што аднойчы таленавітаму даследчы-

* Эрнст Глюк (1652 – 1705) нямецкі пастыр. Па загаду ліфляндскага генерала-суперінтэнданта вывучыў латышскую мову і ўпершыню пераклаў на яе тэкст Бібліі (1685 – 1691); адзін з распачынальнікаў латышскай пісьменнасці *(Заўв. перакл.)*

пар Сылыс, Лыцыс, Розэнбэргс, Пэтэрсанс, Юрыс Цэрс, Яніс Бушс, Францыс Упэніекс і Улдыс Лэйтэртс (абодва гэтыя памёрлыя нашы сучаснікі ў паэзіі не толькі ўвасабляюць самі сябе, а і бяруць удзел у бітве супраць Бермонта), Брузгулыс, Албэрт Страпанс ды інш. Не буду выпісваць вядомых гістарычных асобаў, якіх безліч, а таксама выпадкі, калі згадана толькі імя, бо гэта самыя простыя прыёмы, якія больш ці менш выкарыстоўваюць многія сучасныя паэты. Да таго ж імя толькі, асабліва традыцыйнае, як Яніс, Пэтэрыс, Ганна, у паэзіі мы ўспрымаем як абазначэнне "тыпу", а імя і прозвішча — як зварот да канкрэтнага чалавека. Усе гэтыя варыянты — і раблезіянскі "вялікі чалавек", і скрайне абагулены "нехта", і скрайне канкрэтызаваны (і ўсё-такі таямнічы "Юрыс Цэрс") — паказваюць, што Бэрзыньш імкнецца па-мастацку выразіць феномены людской поўнасці, агульнасці, духоўнага і кроўнароднаснага, калектыўнай свядомасці і падсвядомасці, паспяхова ўнікаючы слоў "народ" і "чалавецтва" як занадта зашмальцаваных, абліплых негатыўнымі канатацыямі і няздольнымі несці свежы паэтычны сэнс... Гэта таксама апазіцыя ў пэўным сэнсе метаду рэалістычнай тыпізацыі — Бэрзыньш ахвотней абірае скрані: або празрыстая прарэджанасць прыпавесці, або згушчаная канкрэтнасць "гатычнага рэалізму".

Як альтэрнатыву глухаце і немаце "гегелеўскай" свядомасці Бэрзыньш вылучае непасрэдны кантакт (прамыя зносіны — *А.Г.*). Да самых найважнейшых элементаў яго паэзіі належыць голас, вестка, пісьмо (альбо тэ-

ку ўдасца высветліць "сапраўднае" гледзішча "сапраўднага" аўтара паэмы. "Кнігу Іова" пісалі многія: юдзейскія прапаведнікі, грамада перакладчыкаў і тыя літаратары, на творчасці якіх паставіў штапм матыў Вялікага Пакутніка: падазроны Гётэ, сумнівісты Дастаеўскі, гарэзлівы Адамсонс*; Сол Бялоў; Морыела Спарка і г.д.; і ўсе чытачы, якія ходзяць у царкву або сінагогу, і якія не ходзяць. Пра "сапраўднага" аўтара "Кнігі Іова" нам, мабыць, больш сведчыць высверк індывідуальнага, пра што піша даследчык Біблейнай літаратуры Марвін Поўп (M.H. Pope): "...У дыялозе, які ўтварае ядро кнігі (3—31 раздз.), бачым тую характэрную літаратурную паўнату, што прымушае думаць пра ўражанне адной аўтарскай асобы". У перашааўтара мы ўваходзім як у "стыхію духу" (або ўяўляем сабе, што адчуваем створаны ім семантычны зарад), каб зразумець: так ці не? я ці Ён? бунт ці здача? Які адказ старажытнага паэта? (Хаця сам адказ наогул, можа, не мае асаблівага значэння, бо сутнасць "Кнігі Іова" сёння — яе філасофская і этычная двухсэнсоўнасць?)

"Кніга", якой яна сёння ляжыць перада мной, паказвае цалкам "белетрызаванага" і ачалавечанага Бога. Касмічныя дэкарацыі ў гэтым сэнсе нічога асабліва не змяняюць. Яхве сярод сваіх прыдворцаў выглядае псіхалагічна набліжаным да славалюбнага і вечнымі падазрэннямі апанаванага ўладара большай ці меншай патрыярхальнай дэспатыі альбо да шаха племені пастухоў: "Глядзі, // Сваім слугам ён не давярае // і Сваім вестунам даказвае віну" // (4:18). Як лёгка Сатане ўдаецца справакаваць свайго імпульсіўнага ўладара, каб той пагадзіўся на д'ябальскі эксперымент — праверыць, як шмат такі камяк зямлі наогул здольны вытрымаць. (Што, у іншай паэме, мы б сказалі пра бацьку, які перад гасцямі пачаў бы

нёю Латвійскай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі з'яўляецца Улдыс Бэрзыньш. Сацыял-дэмакратыя з яе інтэрнацыяналізмам, з адмаўленнем ксенафобіі, з цярпімасцю, імкненнем да дыялогу з людзьмі розных поглядаў, культур і Улдыс. Усё выглядала цалкам адпаведна і, калі можна так сказаць, гарманічна.

У верасні 1992 года лідэр беларускіх сацыял-дэмакратаў Міхась Ткачоў прывёз мне прывітанне ад Улдыса з Берліна. На кангрэсе Сацыялістычнага інтэрнацыяналу яны, латышскі паэт і беларускі гісторык, добра сышліся. Размаўлялі не толькі пра палітыку пра беларускую паэзію таксама.

Мне было задавальненнем у наступным годзе паціснуць руку Улдысу на з'ездзе латвійскіх аднадумцаў у Рызе.

Паводле сацыял-дэмакратычнай традыцыі я магу і маю права называць Улдыса Бэрзыньша таварышам. І таму з прыемнасцю падкрэсліваю, што паэт — мой таварыш. Але не толькі з прычыны прыналежнасці да адной палітычнай плыні. Ён таварыш паводле поглядаў на мастацтва як феномен перш-наперш духоўны, эстэтычны. Зрэшты, як паэт, як перакладчык Улдыс перадусім таварыш паэтаў. І не ў меншай меры таварыш беларускай паэзіі, усёй нашай літаратуры.

Анатоль СІДАРЭВІЧ

* Эрык Адамсонс (1907 – 1946) латышскі паэт, навеліст і драматург, аўтар рамана "Хадок сваёй дарогі" (1943 1944), надрукаванага пад псеўданімам Эрык Рыга, эстэт у творчасці. Тут, трэба думаць, маецца на ўвазе яго паэма "Нашчадкі Іова" са зборніка "Сонечны гадзіннік" (выдадзены двойчы: у 1941 і ў 1942 гг), у якой Іоў, Бог і Князь Цемры такім жа чынам, як некалі Іова, перавыхоўваюць унукаў Іова, акрамя аднаго Дадаміма, які стаіць на сваім і якога з душой і целам забірае Князь Цемры. *(Заўв. перакл.)*

леграма ад Гірта Блёдніекса), "той самы верш" — гаворачы адным словам, вестка, якая вандруе ў часе, з'ядноўвае светы жывых і мёртвых і "ў быццё ўпісана". Гэтае пераможнае паўстанне супраць небыцця і забыцця, якому прызначана жывое, імкненне падслухаць і абвясціць вопыт іншых рэальнасцяў стварае напружаны і нязвычны ("тут, прынамсі, нязвычна на сэрцы") эмацыянальны абсяг, што збірае разам і яднае разняволеныя і разнастайныя паэтычныя вобразы Бэрзыньша, якія імітуюць плынь свядомасці.

Цалкам заканамерна, што ў паэзіі Бэрзыньша актыўна прысутнічаюць катэгорыя часу і вобраз часу. Можа быць, яшчэ толькі ў Ояра Вацыетыса яны займаюць такое ж вялікае месца, хоць у таго разуменне часу і інакшае. Першае, што кідаецца ў вочы, калі чытаеш Бэрзыньша, — факт, што яго амаль зачароўвае гадзіннік — адначасова рэальны атрыбут паэтычнай сітуацыі і разам з тым сімвал "гегелеўскага", дакладнага, аб'ектыўнага і абстрактнага часу. "Яшчэ пару секундаў да вясны // (стаіць гадзіннік, стаіць)"; "...раніца, раніца, яшчэ секунда — і гадзіннік зазвініць"; "...гадзінніკі дзесьці гадзіннік ідзе і ідзе і сыходзіць прахам"; "Па гіганцкіх тыднях бегае гадзіннік"... Мабыць, найбольш наглядна сімвалічная сувязь гадзінніка з аб'ектыўнымі законамі, рацыяналізмам, абстракцыяй раскрываецца ў надзвычай цікавым вершы "Райніс у соснах".

"у тысячах вышыняў цікае чужое
рэчыва: час; цік-так,
o Jugendzeit
Du, schöne — od pewnego czasu
Куды, так, у наступнасць,
цік, пазваніць

выпрабоўваць пакору і цярпенне свайго сына?) Яхве ў наіўнай гордасці трыумфуе: “Паранейшаму ён трымаецца ў сваёй добрапрыстойнасці // А ты падбухторваў Мяне супраць яго — // каб пажраць яго зусім ні за што!” (2:3). А Сатана, хітры прыдворац і сэрцазнаўца свайго Госпада, зноў справакоўвае Яго накласці на праведнага новыя выпрабаванні.

Калі б я ўзяўся шукаць у гэтай кнізе Бібліі сакральнае, мне б давялося канстатаваць надзвычай балючую прафанацыю святасці.

Іова выслухоўваюць не толькі адно тыя тры сябры няшчаснага чалавека і позні прыхадзень — самаўпэўнены юнак Эліху. Да скаргаў і абразлівых буркатанняў Іова прыслухоўваецца таксама збянтэжаны і заклапочаны Бог і, трэба думаць, насмешлівы, іранічны Сатана, таму што было б натуральна, калі б апошняму была дадзена магчымасць пераканацца ў выніках заключанай здзелкі Бог слухае Іова з 3-га па 31-шы раздзел — і не знаходзіць слоў, каб адказаць; заканчэнне “Кнігі” сведчыць, што Бог увогуле не змог знайсці такіх слоў, прынамсі, у кантэксце Старога Запавету.

“Як доўга ты не адчэпішся ад мяне?” — пытаецца Іоў (7:19). Можа, Богу зусім не да твару адказваць на чалавечае буркатанне? Можа, такі адказ быў бы супраць “правілаў жанру”? Да не! У 38-м раздзеле мы пачуем папярэдне падрыхтаванае выступленне Яхве “з віхору”, але цяпер Ён яшчэ не паспеў апрацаваць думкі, Ён збянтэжыўся, таксама як бянтэжыцца кожны з нас, калі, напрыклад, нашы дзеці ўказваюць на маральную непаслядоўнасць нашых словаў ці справаў. Іоў адкрыта абвінавачвае Яхве ў несправядлівым выраку суда (9:15-20) і ў садысцкай жорсткасці да сваіх ахвяраў: “Калі пуга раптам сцебане, // над цнатлівым спалохам Ён смяецца!” (9:23). У хвалюючых словах Іоў нагадвае Богу абавязак Творцы· “Твае рукі зграбалі й рабілі мяне, // такім я ёсць! — ну, праглыні Ты мяне! Памятаеш?! — з гліны Ты замяшаў мяне, // зараз праху аддай назад мяне! // Хіба як малако Ты не ліў мяне? // Хіба як сыр Ты не рабіў мяне? // У скуру і плоць Ты апрануў мяне, // касцямі ды жыламі звязаў мяне, // Ты жывіў і шкадаваў мяне, — // Твой погляд ахоўваў мой дух! — // але вось што Ты задумаў! // Зараз ведаю: так, такім Ты ёсць!” (10:8-13).

Іоў адмаўляе папрокі і суцяшэнні сяброў, як пакрыўджанае дзіця ён чакае, што бацька сам “падыдзе”. Іоў просіць Бацьку выбраць якое-небудзь іншае пакаранне, абы толькі яно не было звязана з бязлітаснай абыякавасцю: “Калі б у пекле Ты ахоўваў мяне // і ўспомніў і паклікаў бы мяне назад!” (14:13). Іоў капрызліва называе Бацьку “ворагам” (“...мой вораг усверджваецца ў мяне вачыма!”) (16:9), пакінуўшы двухсэнсоўную магчымасць прыпісаць гэтае абазначэнне камусьці іншаму, хто, можа, перад Бацькам яго абвінаваціў... Іоў гаворыць пра кагосьці, хто мог бы мець такі ж вялікі аўтарытэт, як Бог, так, Іоў зараз апелюе да Бацькавай рэўнасці (16:19-21). І далей (19:25-27) Іоў зноўку гатовы гэтага “добрага дзядзьку”, нябеснага адваката, ідэнтыфікаваць з самім Богам... Іоў, як у пастцы, кідаецца ў пустаце сваей экзістэнцыйнай пакінутасці і нарэшце патрабуе ад Бога афіцыйнага пісьмовага “адказу” (31:35). Якім знаёмым нам здаецца гэтае патрабаванне “афіцыйнага дакументу” — з усяго таго, што ведаем пра адносіны бацькоў і дзяцей.

Маўчанне Бога — сапраўдная драма “Кнігі Іова”. Іоў толькі ў 40-м раздзеле гаворыць: “Лепш пакладу руку на рот! А Яхве трымае руку на роце днямі і начамі, з 3-га па 37-мы

Куды несці членскія ўзносы мае
Цік-так на начным століку ў Бога
як заведзены Гегель, як у сувязях прасочаны ківач: цік, здраднік, так, здраднік здрадніка, так, здраднік здрадніка здрадніка...”

(Цікава адзначыць, што цяпер, у 1991 годзе, Райніс павінен свае членскія ўзносы несці Бэрзыньшу – як кіраўніку сацыял-дэмакратаў Латвіі — ах, “дасціпны гегелеўскі час”! Але гэта між іншым.)

Вартая ўвагі звычка Бэрзыньша датаваць момант падзеі: “Можна чуць, як паклёпнічае салавей, а палове другой у небыцці адчыняецца трэшчына...”; “Падымаецца сонца ў блакіт ужо адзінаццаць...”; “А палове пятай устаю і тупаю ў тапках...”; “...палова дванаццатай; пуста — здыхаюць цвыркуны”; “...а палове шостай на бягу застрэлены”; “У колькі адкрыецца неба? А пятай. Ужо а пятай” і г.д. Да таго ж перавага аддаецца сярэдзіне гадзіны: гэта пакідае ўражанне скрупулёзнай пэўнасці, быццам бы паэт сапраўды кінуў позірк на гадзіннік. У паэзіі Бэрзыньша гэты вельмі актыўны дакладны час “новых часоў” чаргуецца яшчэ, прынамсі, з чатырма падвідамі часу (а філасофскі ды паэтычны сэнс вобразу часу, яго вобразнасць ды эмацыянальнасць ствараюцца з сутыкненняў, ушчыльненняў і перакрыжаванняў розных відаў). Адзін з іх — “год” (месяцы і поры года таксама) — адзінка вымярэння жыцця і колазвароту прыроды, адзінка, што ўсё-такі — у адрозненне ад гадзіннікавага часу — не абстрактная, не якасна незапоўненая (недасканалая, нязздзейсненая — *А.Г.*). Другі — час Бога, “доўгі, невытлумачальны год”, “цыкл” і да т.п. Трэці — “час мары, сну” (“sap-

раздзел! Яхве моўчкі выслухоўвае папрокі Іова і наіўныя спробы трох сяброў Іова апраўдаць учынены Яхве жарт...

Чым жа кіруюцца сябры Іова, што асуджаюць Іова і пытаюцца пра яго віну? Хіба ж не гавораць у народзе: “Бог добрае робіць, калі робіць, Божы суд справядлівы суд, хто іншаму дасць — таму Бог дасць”? І Біблія вучыць таму ж самаму, паглядзім у “Прытчы Саламонавы”: “У праведнага ў доме дабро, а бязбожы дар развеецца. Яхве спустошыць дом ганарліўцу, а ўдовіны межы ўздыме...” За што так угнявіўся Бог на сяброў Іова, што не хоча прыняць іх ахвяру і мае намер іх “асароміць”? Бо сябры ў сваіх наіўных судовых прамовах апраўдалі Яхве, “знялі маску”. Школьная мараль: добрым учынкам добрая плата, увесь век было афіцыйнай праграмай Яхве...

Іоў выглядае наіўным, як падманутае дзіця, аднак Бог у сваёй “паказной прамове” (38—42 раздз.) так жа па-дзіцяцку наіўны, як бацька, якога дзіця злавіла на хлусні. Яхве не застаецца нічога іншага, як праігнараваць вылучаную Іовам маральную праблему што ты тут новага прыдумаеш, хоць бы Ты быў самім Богам? “Бацька зарабляе на хлеб, а ты тут будзеш гаварыць! У цябе не было б ровару, калі б бацька не купіў!” Бацькі і створаны імі свет — па той бок дабра і зла ўжо толькі таму, што ён неаспрэчны. Калі хочаш ровар, дык не злуй бацьку.

Услухаемся ў 39-ты і наступныя раздзелы: Бацька паказвае сыну “вялікі свет” за парогам дома і расказвае пра рэчы, што далёка пераўзыходзяць кола ўяўленняў дзяцінства. Там, у вялікім свеце, у Космасе, дзейнічаюць сілы, якія зусім не лічацца з дзіцячымі чалавечымі! — уяўленнямі пра дабро і зло. (Успомнім размову чалавечага сына Арджуны і бога Крышны ў “Бхагавад-Гіце” вымярэнні чалавечай літасці і справядлівасці, кахання і нянавісці зусім не сягаюць да зор! Арджуна адмаўляецца ісці на бітву і забіваць сваіх братоў. Бог аблайвае і супакойвае яго: з касмічнага гледзішча няма ні жывых, ні мёртвых, ні пераможаных, ні пераможцаў...)

Вернемся ў “дзяцінства”, у ясны і аднасэнсоўны свет Іова. Іоў перамог, Іоў “адмаскіраваў” свайго Бацьку, адкрыў у ім “чалавека” з многімі характэрна чалавечымі слабасцямі. І Іоў свайму Бацьку дараваў. Іоў даруе свайму Богу, таму што дарэмна было б спадзявацца свайго Бога ўгаварыць альбо перавучыць...

У канцы “Кнігі” мы можам вычытаць новую і больш непасрэдную здзелку паміж сынам і Бацькам, паміж Іовам і яго Богам. Гратэскавыя аспекты сітуацыі толькі пацвярджаюць яе неабходнасць. Што ж можа быць больш інтымным і святым, чым адносіны дзіцяці і бацькоў ува ўсёй складанасці і супярэчлівасці? Тут прафаннае вяртаецца ў сакральнае. Тут ерэтызм выявіўся бліжэйшым Богу, чым банальная адназначнасць веры. І тут многія з нас могуць заўважыць вялікую надзею чалавецтва.

ņa laiks”) (і аналаг яму — час подзвігу; гл. “Мінатаўрамахію” ў першым зборніку).

Год у паэзіі Бэрзыньша з’яўляецца ў розных якасцях: як метанімічны знак гісторыі (“A.D. 1968”, “1952”, “1939” і іншыя загалоўкі вершаў “Нязздзейсненых замахаў”; таксама верш “Лісты”: “...Дзе той ліст які // Нехта шле з трыццаць // сёмага года ў семнаццаты..” і г.д.), а таксама як знак міфічнага, цыклічнага часу і як сімвал перапоўненага важным сэнсам часу (“Быў верасень, быў год (які быў год!), і крыніца міргала слізкім, цяжкім вокам” — “Паэтызм беларус”, с. 28) — у апошнім выпадку гэты “год” ніяк не канкрэтызаваны, яму ўласцівы цяжар таямнічасці і нявызначанасць. У сваю чаргу “Божы час” характарызуе эпічны спакой і абыякавасць да такой драбязы як сто або тысячу гадоў туды ці сюды. Грыгор Нарэкацы (“Паэтызм беларус”, с. 34) вяшчае: “час — дробны каменьчык, да яго вы клыпаеце, спытайце ў гары, скажа: тут, толькі што!” — яго языком гаворыць свет вечных каштоўнасцяў, для якога катэгорыя часу неістотная або, прынамсі, азначае штосьці іншае.

Гэтыя якасна розныя маштабы часу аб’ядноўвае ў сабе “час сну”, да аналізу якога мы крыху звернемся, бо ён сярод таго найбольш значнага, што Бэрзыньш унёс у латышскую паэзію. Часта яго вершы аформленыя як запісы сноў, пачынаючы з “У сне” (у зборніку “Помнік казе”), дзе дзіўнасць часу сну — непасрэдны змест верша, далей вершы “Марсіянскія штаны”, “Тры сны Абдулхая Улашава”, “Гадзіннік”, “Празаізм салавей”, “Абуджэнне”, “Узімку ў шко-

НЕ АТРЫМЛІВАЕЦЦА

Цесля майструе галактыкі.
Калісьці даўным-даўно нешта было:
Адна маленькая планета,
І на той планеце вечар,
І домік у сонечных промнях,
І калі вакна сядзеў суседскі Яніс,
Штосьці думаў,
Выдумаў
І забыўся.
Цесля падганяе электрон да электрона,
Галактыку да галактыкі
Ніяк.

1968

ДЗЕВЯЦЬ ПЕРУНОЎ

Дзевяць перуноў нейкі чалавек кажа дзевяць перуноў я гэта так не пакіну і потым дзевяць перуноў ідзе ў таго першага скача агонь з вачэй і другі гаворыць так што ўвесь дом скаланаецца і трэці ляскае кулаком па стале тады адна хвіля праходзіць і пасля ідзе чацвёрты з пятым і кажуць восьмы і з кожнага па рублі і ў самым канцы прыходзіць дзевяты пярун бачыць пустую бутэльку і бярэ і пускае аб сцяну і потым зноўку становіцца ціха.

1969

ле", "У глыбінях вачэй", "Туга па вершы", "Гітлер у сне". У іншых творах таксама нярэдка перададзены стан свядомасці, для якога характэрныя пластычнасць і аб'ёмнасць часу, суіснаванне і аўтаномія некалькіх пластоў свядомасці, брак на лагічныя матывацыі, а таксама іх непатрэбнасць у рамках сну, дзіўная двухзначнасць кожнага вобразу, які адначасова ўражліва, нават навязліва канкрэтны і разам з тым прывідны, няпэўны, здольны пераўтварыцца ў іншы. Адзначым, што гэтыя самыя асаблівасці ў вялікай меры характэрныя і міфічнай свядомасці.

Усе згаданыя магчымасці Бэрзыньш выкарыстоўвае шырока і паспяхова, толькі, вядома, яго "сны" не натуральныя, а эстэтычна апасродкаваныя, і іх змест ствараюць не індывідуальныя асацыяцыі, вобразы і сімвалы, а пласты калектыўнага вопыту рознай глыбіні. Так у вершы, прысвечаным В. Бэлшэвіцы, "Узімку ў школе" ("Паэтызм беларус") Бэрзыньш іранічна ўзнаўляе тагачасную рэальнасць: адносіны партыі і ўраду да пісьменнікаў як да школьнікаў, якіх трэба вучыць і ўшчуваць ("Такі я сон меў: што ў гэту зімку зноў усе павінны ісці ў школу, што мы з Візмай побач за адной партай..."); і Візму, якая цяжка паддаецца выхаванню, якую ніяк не магчыма прымусіць паслухмяна адказаць зададзены вершык, бо яна заўсёды адказвае тое, што ад яе не чакаюць. У паэме "Крыш'ян Баранс" ("Помнік казе") змест "сну" — нацыянальны свет, пачынаючы з глыбокай старажытнасці, калі ствараюцца першыя словы і мелодыі, праз стагоддзі пазбаўленага друку слова да

УЛДЫС

Скачуць хлопцы на вайну улдыс праз плячо мужык ідзе хваіну секчы улдыс за пазухай язык у борці пусці па гаю гані дзе улдыс расце птушка на канцы сядзіць.

Вярзу далей глянь жыта сінімі улдысамі поўнае нехта едзе на возе лейцы цягне но но улдыс ты гэткі.

Вярзу далей панскі хлеў двое улдысы схапілі кідаюць гной у кучу вунь вясковы могільнік як крыж улдыс унізе.

Вярзу далей глянь трое дом вярзуць адзін на вільчыку адзін на бэльцы адзін сядзіць сярод двара улдыса цеша.

Вярзу далей жыд едзе насустрач кліча хлопча купляй па улдысу за штуку.

Па дарозе карчма ў карчме нехта ў канцы прылаўка стаіць кажа пане-гаспадару ай давай мне пяць улдысаў піва.

Ходзьму бліжэй пытаюся хлопец як цябе зваць кажа Улдыс.

1970

ПОМНІК КАЗЕ

Быў пагодны божы дзень, і на зямлі
было цудоўна.
Але каза палезла ў неба.
Сто раз бог спіхваў, сто раз
каза зноў лезла.
Аратыя спыніліся,
час спыніўся,
каза лезла.

працы ўсяго жыцця Крыш'яна Баранса — Кнігі — і часу напісання паэмы, у які Баранс "возіць і возіць з калгасу ў калгас", а Бэрзыньш з сябрамі святкуе Купалле. Хоць "пачынаючы з" і "да" — мая, чытача, "свядомасць явы" складае ў гістарычнай паслядоўнасці тое, што ў паэме адбываецца на бліжнім плане і ў адначассе.

І ва ўжо згаданым вершы "Райніс у соснах" ёсць гэткая ж самая мадэль; у момант візіі адкрываюцца кругі часу: вечнасць Райніса, канкрэтна-гістарычны час Райніса, прышласць Райніса, г. зн. наша сучаснасць ці нават ужо мінуласць, абстрактны час "у тысячах вышыняў" і час верша, імгненне духоўнай канцэнтрацыі, але такое інтэнсіўнае і змястоўнае, што заключае ў сабе ўсе згаданыя кругі.

Рэгулярная спрэчка Бэрзыньша з Райнісам — гэта спрэчка пра нyaздзейсненасць тэорыяў XIX стагоддзя ў рэальнасці стагоддзя дваццатага (і "Райніс", таксама як дзе-нідзе "Гегель" — нібы метанімічныя знакі гэтага светапогляду). Вера ў сацыялізм і навуку, у братэрства народаў і гістарычны прагрэс, ва ўсё прыгожае і ўзвышанае ў чалавечай прыродзе — на працягу апошніх ста гадоў усе гэтыя светла-аптымістычныя надзеі павярнуліся іншым, непаглядным, часта нават па-сапраўднаму жахлівым бокам. Іронія аўтара ў гэтай сувязі проста бліскучая, хаця: "...вялікалітарны Чалавек, яго суразмоўца, вунь, узняўся: па краі стала ідзе ў Будучыню... як дзіўна гэта назіраць... ніколі ў жыцці не бачаны ў руху". На думку Бэрзыньша, "першародны грэх" гэтых вялікіх людзей

культуры. Без святасці сімвалаў культура падлягае рэдукцыі, трансфармуецца ў кіч. А без першавобразаў няма вобразаў, на якіх трымаецца культура.

Вось такая нявыкарыстаная магчымасць, і яна можа прычыніцца да страты дзяржавы, нацыі, культуры. Але гістарычны вопыт з біблійных часоў засведчыў: носьбіт культуры – ёсць тая «рэштка», такая «закваска», «соль» і «пшаніца», якую прыйшоў аддзяліць ад плевелаў нябесны Выратавальнік.

Адсюль практычная выснова: няхай гэтыя субстанцыі застаюцца назаўсёды, каб закваска ператваралася ў хлеб, каб соль саліла, а пшаніца каласіла і праз тысячы гадоў. Як у вядомым санеце Максіма Багдановіча пра магілу паміж пяскоў Егіпецкай зямлі.

10. Закрануўшы праблемы сусветна-гістарычныя, пяройдзем да партыкулярных, як калісьці гаварылі.

Беларусы далі свету шмат герояў і некалькі самазванцаў. Але ў літаратуры іх сціпласць дайшла да амаль татальнай псеўданімнасці і ананімнасці. Новая беларуская літаратура пачалася з ананімных твораў. А чаму б аўтарам знакамітых ананімных твораў «Уваскрэсенне Хрыстовае», «Энеіда навыварат» і «Тарас на Парнасе» ў свой час не зашыфраваць сваё імя, скажам, у форме акраверша, як гэта зрабіў Ф. Скарына? Тады б у нашай літаратуры было б больш імёнаў, хоць і менш дысертацыяў.

11. Паўлюк Багрым у вольны ад кавальскіх клопатаў час мог бы напісаць свае мемуары. Тады мы мелі б найлепшы раман пра беларуса ў колішняй расійскай салдатчыне. Магчыма, пісаць то ён пісаў, але тагачасныя небеларускія сродкі масавай інфармацыі не заўважылі гэтай падзеі. Бо не заўважалі яны тысячагадовай беларускай дзяржаўнай і культурнай традыцыі. Іхняе «апраўданне» магчыма хіба што па аналогіі. Бо колішняя сусветная Рымская імперыя не заўважыла нараджэння і ўваскрэсення Хрыста. Застаўся толькі нейкі здзекліва-паклёпніцкі распавед Ціта Лівія, пра якога расійскія майстры карнавальнай паэзіі сказалі: «Не нам, господа, подражать Ливию: // Наше дело – выравнивать линию».

12. Адам Міцкевіч своечасова сказаў пра нашую мову: адна з самых чыстых, добра апрацаваных моваў славянскіх. Але забыўся пацвердзіць гэта сваёй паэтычнай практыкай – напісаць і апублікаваць хоць бы адзін верш па-беларуску. Тады б беларуская літаратура ўзбагацілася яшчэ на адно імя. Ды яшчэ якое гучнае.

13. З усіх беларускіх пісьменнікаў, нябожчыкаў і жывых, здаецца, толькі двое ўзнагароджаны Георгіеўскім Крыжам: М. Арол і Л. Гмырак. Апошні – пасмяротна. На жаль, М. Арол не паспеў (смерць ад тыфу перашкодзіла) напісаць нешта праўдзівае пра тую першую, таксама «германскую» вайну. Цікавай была б аналогія з франтавымі творамі В. Быкава.

14. Тэксты беларускіх аўтэнтычных гімнаў напісала Наталля Арсеннева: «Магутны Божа» і «Беларусь, наша Маці-Краіна». Першы – цывільны, другі – ваяцкі. Вось яшчэ адна нявыкарыстаная магчымасць: той, яшчэ «перабудовачны», Вярхоўны Савет, які абвясціў незалежнасць Беларусі, павінен быў бы прыняць і гэтыя гімны. Сёння – таксама яшчэ не позна. Асабліва што датычыцца ваяцкага гімна. Тады лёгка было б правесці тэсты і селекцыю наяўнай савецкай спадчыны на прыгоднасць для служэння Беларусі. Тых, хто скажа «Есть (слушаюсь, так точно), товарищ полковник! (генерал, маёр, прэзідэнт)», аддаць задарма Расіі. А тых, хто ўмее сказаць «спадар» і праспяваць (альбо хоць бы прачытаць) першыя чатыры радкі з гімна «Беларусь, наша Маці-Краіна», пакінуць у беларускім войску. Як гаварыў заснавальнік савецкай дзяржавы і бальшавіцкай партыі: «Лепш менш, ды лепш».

15. Вацлаў Ластоўскі, Уладзімір Жылка, Язэп Лёсік, Браніслаў Тарашкевіч і ўся заходнебеларуская і замежная беларуская духоўная эліта памыліліся, калі паверылі бальшавіцкай уладзе і ў сярэдзіне 20-х, нават у пачатку 30-х гадоў прыехалі, каб шчыраваць на беларускай ніве. Бо ў прынцыпе нельга верыць тым, хто аспрэчвае веру ў Бога. Мабыць, лепш было б, каб яны ствапалі альтэрнатыўную Беларусь за межамі Царства Антыхрыста.

Але я не маю права прапаноўваць варыянты з гэтай трагедыі. Бо ёсць вялікая праўда і ў тым, каб узяць свой крыж і пайсці на Галгофу. Так зрабілі нашыя браты і сёстры па няшчасці – яўрэі: адны – па няведанні сатанінскіх глыбіняў зла, другія – добраахвотна, каб смерцю сцвярджаць жыццё.

Ёсць, аднак, розніца ў нашым нацыянальным лёсе. Яўрэйскую трагедыю памятае ўвесь свет і стараецца неяк унесці сваю долю кампенсацыі – па зямных, зразумела, мерках. А пра трагедыю беларускую большасць свету нават нічога не чула. Ну што ж, яўрэі старэйшыя за нас: іх продкі – сучаснікі Егіпецкай і Вавілонскай імперый. А беларускай нацыі – толькі тысячу гадоў. Пажывём яшчэ адну тысячу – можа і нас заўважаць.

16. Шмат хто з нашых пісьменнікаў і пісьменніц занадта рана развіталіся з гэтым светам. Калі ён, наш свет, не найлепшы з лепшых, як па-філасофску лічыў Лейбніц, то ўсё ж такі наш свет – дасканалы твор Сусветнага Мастака. Нават жыццялюб Уладзімір Караткевіч пажыў усяго 55 гадоў. Былі і тыя, хто сам выбраў смерць. Гэта, па-мойму, памылка: і ў першым (нядобраахвотным), і ў другім выпадках. Яна – ад нявер'я альбо малавер'я. Бо лёс кожнага з нас шмат у чым залежыць ад нас саміх. Калі не творыцца – пасі кароў, збірай ягады, грыбы. Бо прысутнасць таленавітага пісьменніка ў жыцці можа азначаць нават больш, чым тое, што ён хацеў напісаць, але яно не напісалася.

17. Адзін наогул добры літаратар, мой равеснік (імя ягонае пакуль што не назаву), ішоў (альбо хацеў ісці) да Бога. Бо нават для свайго твору ўзяў цытату з паслання апостала Паўла. Аднак так і не дайшоў. Бо перад смерцю пачаў неяк па-школьнаму выкрываць чужыя грахі, найбольш сваіх калегаў па пяры. Замест таго, каб спавядацца ў грахах сваіх, як гэта прыгожа зрабіў у свой час Ж.-Ж. Русо ў «Споведзі». Між тым, я заўважыў адну рысу духоўнай сталасці чалавека: чужыя грахі з бегам дзён і гадоў бачацца ў гумарыстычна-гратэскавым святле, як нешта даравальнае, бо яны – ад духоўнай няспеласці. Як таго ж Ноя, які напіўся дап'яна пасля патопу, мабыць, ад радасці, што ізноў вырас вінаград. А вось свае, нават малыя, грахі з бегам часу драматызуюцца, бачацца пад духоўным тэлескопам.

18. Слаўны наш і любы мне паэт Максім Танк, дзякаваць Богу, пражыў шмат урадлівых на творчы плён гадоў, дай Бог кожнаму з нашых братоў-пісьменнікаў і сёстраў-пісьменніц. Набыў усе магчымыя для савецкага пісьменніка і навукоўца ўзнагароды і званні. А пісаў найбольш пра свой сялянскі народ, паэтызаваў яго побыт і культуру. Ва ўсёй ягонай позняй, найбольш дасканалай паэзіі адчувалася настальгія па гэтым побыце і гэтай культуры. На жаль, пераважна на ўзроўні мастацка-ўяўнай сублімацыі. А вось кінуць бы яму ўсе свае казённыя функцыі (не адразу, зразумела, а пазней, калі адчулася ўся марнасць прывіднага існавання) і вярнуцца на схіле дзён у асяроддзе архетыпаў сваёй паэзіі. Альбо, калі архетыпы знікаюць, пажыць сам-насам з Богам. Здаецца, адзін з апошніх нашых паэтаў-песняроў думаў у такім жа кірунку, бо захацеў вечнага спакою ў мілым сваім родным кутку.

19. Ці патрэбна пісьменніку і вучонаму заставацца вечным змагаром? Асабліва калі змагарства становіцца пафасам, так сказаць, мастацтвам дзеля мастацтва, а не трагічнай неабходнасцю.

Наш сусветна вядомы Алесь Адамовіч, дзякуй яму умела паваяваў на Беларусі з вульгарнымі сацыялагістамі, камуністамі (не з усімі, для свайго сябра т Кузьміна і тых, хто з ім, рабіў выключэнне), вандэяўцамі, ворагамі перабудовы. А вось змаганне з «нацдэмам» і «хутаранінам» Яўгенам Лецкам ды ягонымі сябрамі – відавочны перабор. Была нейкая заканамернасць у тым, што спадара Алеся магнітам прыцягвала сталіца апошняй у Сярэдне-Усходняй Еўропе імперыі. Там ён добра пазмагаўся ў былым Вярхоўным Савеце. Але пасля краху імперыі, прабачце, пайшло партарэнне пройдзенага. Перафразуючы думку майго калегі Валянціна Акудовіча, скажу: звада расійскага універсалізму. На ім, здаецца, наш зямляк надарваўся і рана памёр. Шкада, але на Беларусь ён вярнуўся толькі для вечнага спачыну. Мабыць, я памыляюся, але яму варта было б вярнуцца сюды раней, каб сеяць і жаць на нівах роднай літаратуры і навукі. А жывая вада родных крыніц дадала б яму здароўя.

20. Наш калега і слынны паэт, не толькі на землях беларускіх, літоўскіх, але і германскіх, Алесь Разанаў напісаў быў, здаецца, недзе ў пачатку 80-х гадоў кандыдацкую дысертацыю па творчасці Янкі Купалы. Зусім наватарскую. Здаецца, рэкамендаваную Інстытутам літаратуры АН БССР да абароны. Але абарона не адбылася. Шкада, бо тут нявыкарыстаная магчымасць стаць доктарам навук і стварыць альтэрнатыўны Інстытут літаратуры. Альбо такі ж Інстытут філасофіі. Спачатку даволі было б трох здольных даследчыкаў. Пазней – сем. Але найлепш – дванаццаць.

21. Урэшце – эпіграма на сваім уласным камені. У мяне безліч нявыкарыстаных магчымасцяў. Але пакіну бальшыню для спавядальных мемуараў. Яны пачаліся са студэнцкіх гадоў. Бо варта было паступаць на філфак, а не на гістфак, дзе ў галоўныя героі ўжо тады прайшоў Лаўрэнцій Абэцэдарскі. Гісторыю па-Абэцэдарскаму мне спатрэбілася забываць, а філалогію і фалькларыстыку вывучаць пасля універсітэта. І не з канспектаў па савецкай гісторыі варта было пачынаць, а з беларускай аўтэнтычнай міфалогіі. А вось сёння я магу паўтарыць элегічныя словы галоўнага героя апавядання Міхася Лынькова «Над Бугам»: «Так позна, позна – і так рана, рана!»

23.01.96 г.

Алесь Асташонак

Шкадую Асташонка, якому Бяляцкі параіў напісаць раман, Бяляцкага – у ненапісаных манаграфіях, Арабейку – у празмернай гаварлівасці («На плітах літары»), Барадуліна – за недагаворанасць, Галубовіча-«зацемшчыка» ў вершах і паэта ў «Зацемках», Сыса – у «кахвэ» Дома літаратара, без бара й «Мутнага вока», і Сыса-самотніка, Дубаўца – у Вільні й без яе, Мінкіна – на медным пастаменце, Пятровіча – адлучанага ад шчыльнага кантактавання з духам Акутагавы, Акудовіча –«ЗНО»шанага, «зманіхвэсчанага» і неабкніжанага, Сідарэвіча – за тое, што прапаў, элітную асвету – за тое, што паглынула яго, Разанава, – у квантэмах, пункцірах ды розных іншых паралелаграмах, Арлова-белетрыста ў Арлове-гісторыку, Аксак у Арлове і без Арлова, таго ж Арлова ў Аксак і без яе, Сёмуху, што не быў у Нямеччыне, Дранько-Майсюка – у невандроўнасці, Някляева – таму што без міністэрскага партфеля (гл. перыядычны друк і сл. пагалоскі), Дударава – таму што пазбавіўся высокае партыйнае пасады і не стаў сябрам міністра, партыйнае пасады – таму што страціла маларасківанага Дударава, міністэрскае – таму што не займела вабнага тэмпераменту-характару «Пракопавіча», Ігара Жука – таму што без палявання, Алеся Жука – таму што без кафедры, Анатоля Жука – таму што мой сусед, зноў Акудовіча – бо на кафедры, Жукоў – таму што не Канчалоўскія, Адамчыкаў – таму што не Жукі, Федарэнку – у абдзеленасці ўвагаю крытыкаў, крытыкаў – у недахопе ўвагі Федарэнкі, Глёбуса ў Барсэлёне на здымку ў газеце «Свабода» і з кальсонамі на балконе (перафраз; гл. Пацюпу), Пацюпу – таму што Пацюпа, Залоску – таму што Залоска, Чаропку – бо Чаропка і Вераціла – бо Вераціла...

Не шкадую... Няма нічога ў свеце, аб чым нельга было б не шкадаваць, няма й нічога сапраўды вартага шкадобы.

Федарэнка абагаўляе Талстога, а Дубавец кажа яму, што барадою талстоўскай – адно падлогу выціраць, Дудараў прылюдана абвяшчае, што не можа чытаць Дастаеўскага, Дастаеўскі, здаецца, – адзіны расейскі пісьменнік, на якога зважае Дубавец, Глёбус даводзіць, што Маркес – маразм, а Дзюрэнмат ды Фрыш – апафеоз мастацкасці, Галубовіч піша то вершы, то «Зацемкі», Сыс шкадуе Галубовіча, Галубовіч – Сыса, я шкадую абодвух, а некага й нечага не шкадуе ніхто...

Славамір Адамовіч

1 Каго палякі з радасцю аддаюць нам, беларусам, дык гэта Фэльку Дзяржынскага, сына Эдмундава. Пілсудскі Юзік, кажуць, наш, а вось Фэля, Фэля – не, Фэля, кажуць яны, тыповы беларус. І я з гэтым згодны. Фэлька, сволач, на наша няшчасце, падчапіў марксісцкую заразу яшчэ да таго, як беларуская газета «Наша Ніва» пачала адукоўваць мужыцкую масу з дапамогаю вершаў «пралетара» Янкі Купалы. А пасядзеўшы ў царскіх вязніцах наш землячок Эдмундавіч зразумеў, што мужык патрабуе над сабой жалезнай рукі рэвалюцыі і – стаў «жалезным Феліксам» бальшавізму, адкінуўшы прэч сацыял-дэмакратычныя катурны.

Дзяржынскі прызнаваўся ў сваёй аўтабіяграфіі: «Я был самым резким врагом национализма и считал величайшим грехом, что в 1898 году, когда я сидел в тюрьме, литовская социал-демократия не вошла в единую Российскую социал-демократическую рабочую партию, о чем и писал из тюрьмы к тогдашнему руководителю литовской социал-демократии д-ру Домашевичу» (Дзержинский Ф. Дневник заключенного. Письма. Мн., Беларусь, 1977). Такім чынам, у галоўнага чэкіста бальшавіцкай рэвалюцыі была рэальная магчымасць стаць на чале літоўскага, а г. зн. і беларускага, нацыянальнага сацыял-дэмакратычнага руху. На жаль, Дзяржынскі стаў цэрберам ленінскага рэжыму Месца героя беларускай нацыянальна-вызваленчай Рэвалюцыі засталося вакантным і па сённяшні дзень. Не сумняваюся, што такі сапраўды сталёвай волі чалавек, як Фелікс Эдмундавіч, паслужыў бы на дабро Беларускай Нацыі. Паслужыў бы, калі б... А шкада.

2. Ад пачатку XX ст. перакінемся ў сярэдзіну 90-х. Мы, беларусы, атрымалі унікальную магчымасць эвалюцыйным шляхам здабыць сваю ўласную дзяржаўнасць. Але – ізноў жа не атрымліваецца. Ізноў некаторых нашых палітыкаў нейкая д'ябальская сіла цягне па-за

межы свайго этнасу. Маю на ўвазе цяперашняга прэзідэнта Беларусі, які не валодае нацыянальна-дзяржаўным мысленнем і, як вынік, ажыццяўляе палітыку ў інтарэсах вонкавых сілаў, сілаў, якія разбураюць нашу традыцыю, наш беларускі кантэкст у межах нашай тэрыторыі. Цяперашні прэзідэнт мог стаць нацыянальным героем беларусаў канца XX стагоддзя. Але не стаў. І каб захацеў, то ўжо не стане. Позна.

Сённяшні кіраўнік беларускага соцыуму ставіць на магчымасць кіраваць грамадствам без якой-колечы канцэпцыі дзяржаўнага будаўніцтва, а мэта ягоная нікому невядомая, нават яму самому. Ёсць толькі тымчасовыя рэфлексіі на тэму як застацца пры ўладзе. Відавочна, што такая стаўка будзе прайграна. Жадаючы журава ў небе, улада ўжо страціла сініцу ў руках, г. зн. магчымасць застацца на покуце гісторыі.

3. Іван Антонавіч Брыль цудоўны стыліст. Я перачытваў яго мініяцюры разам з абразкамі Гарэцкага, Яновіча, Бядулі. Эстэтычную асалоду атрымоўваў я, чытаючы Янку Брыля. Гэта было гадоў дзесяць таму назад. Цяпер іншая сітуацыя. Апошнія гадоў пяць я цярпліва чакаў ад гэтага празаіка слова пра наш час, слова, якое мог бы сказаць грамадзянін Беларускай Дзяржавы Іван Антонавіч Брыль. Але ён не сказаў учора, не хоча гаварыць і сёння. І новыя пакаленні нашых літаратараў самі шукаюць адказаў на канцэптуальныя пытанні цяпершчыны. Шукаюць і знаходзяць, і справядліва крытыкуюць мэтра, як гэта зрабіў А. Глобус у N 2 «НН» за 1995 год. Маўчанне Брыля – гэта маўчанне беларускіх савецкіх пісьменнікаў пасляваеннай пары. Яны маўчаць, каб не выказваць сваю савецкасць. Зрэшты, гэта і добра. Беларускасць выкажуць новыя пакаленні, а ўжо ж яны не праваронюць сваёй магчымасці.

4. Яшчэ адзін з тутэйшых – Машэраў. Гэты не скарыстаў магчымасць выгадаваць, выхаваць нацыянал-камуністычную, нацыянал-камсамольскую беларускую эліту, якая сёння была б ва ўладзе і не прадавала, але абараняла б суверэнітэт уласнай дзяржавы. Замест гэтага ён будаваў свінакомплексы і асушваў балоты. Пётр Міронавіч любіў свінарнікі і цяжкую меліярацыйную тэхніку. І на той свет адышоў з-пад колаў трактара.

5. Упэўнены, што добрую магчымасць для разгарнення нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва меў Станіслаў Станіслававіч Шушкевіч. Упэўнены, што гэта інтэлігенцкія паводзіны, палітыка згодніцтва на мяжы са здрадаю, спроба ўсядзець на двух крэслах адразу прывялі васпана фізіка да трывіяльнага паражэння. Недаравальная страта магчымасці нейтралізаваць і, урэшце, разбіць антыбеларускія сілы.

Максім Клімковіч

Ужо само пытанне, ягоны сэнс, выдае чалавека творчага, які ставіць яго перад другім творчым чалавекам, з патаемнаю надзеяй: той пагодзіцца, праглыне, пачне разважаць... карацей кажучы, купіцца. Калі нехта іншы не зрабіў, не здолеў, то ўжо ты, я, ён здатныя зрабіць нешта такое, чаго і не снілася класікам. Прапанова вынайсці чарговую панацэю або *перпетуум-мобіле*. Добра было б, каб Янка Купала вынайшаў абсалютна новы літаратурны жанр, першым накрэсліў формулу суадносін энергіі і квадрата масы, ці на горшы выпадак адкрыў Амерыку – каму што падабаецца. Але, на жаль, у мастацтве, як і ў геаграфіі, эпохі вялікіх адкрыццяў адышлі ў нябыт. Апошні прыстанак геніяў – Нобелеўская прэмія, і тая здэвальваваная. Званне «міжнародны пісьменнік» прысуджаецца па прынцыпу: . . і адзін чарнаскуры, . . і адна жанчына, .. і адзін ірландзец. Трэба ўсвядоміць сабе, што нацыянальная культура – гэта закрыты космас. Але нельга назваць жыццём такі стан, калі пра сваё існаванне ведаеш толькі ты сам. Сусвет ператвараецца ў чорную дзірку. Туды – усё і калі ласка, адтуль – нічога і ніколі. Адам Міцкевіч нізавошта б не стаў сусветна вядомым паэтам, каб пісаў па-беларуску. Польскае пытанне было модным у Еўропе дзевятнаццатага стагоддзя, і вось вам – вынік. Беларускае ж пытанне існавала адно для ўнутранага спажывання. Смак нейкага прадукта ніхто і ведаць не будзе, покуль не ўсунеш яго пакупніку ў рукі, ды не прымусіш адкусіць кавалак, а каб прадукт узялі, патрэбная рэклама. Адносная вядомасць у свеце Васіля Быкава, дарэчы, фенаменальная для беларускага пісьменніка, якраз і абумоўлена добрай рэкламай, якая рухалася ў двух накірунках: тэма другой сусветнай вайны, паводле якой Беларусь ужо раскручаная, і тэма парушэння правоў чалавека – тут Быкаў праходзіў ужо не як мастак, а як асоба. Нічога заганнага ў гэтым не бачу. Вынік дасягнуты – адзін з

беларускіх пісьменнікаў зрабіўся вядомым. Калі вымяраць вядомасцю сэнс існавання творцы і карысць, прынесеную ім нацыянальнай культуры, то ідэальным учынкам бачыцца такі: знайсці параметр, па якім твая радзіма вядомая ў свеце, звязаць яго з адной татальна вядомай чалавецтву рэччу і ўвасобіць гэта ўсё ў творы. Іншымі словамі – сесці на хвост рэкламе: у нацыянальным строі з «кока-колай» у руках. Дагэтуль такое практычна не ўдавалася нікому з нашых суайчыннікаў па той простай прычыне, што пра Беларусь не ведалі ў свеце. Замкнёнае кола: у сярэднявеччы існавала беларуская палітыка – не існавала літаратуры, калі ж склалася беларуская літаратура – арыгінальная ці не, гэта тэма іншае гутаркі, – самастойная палітыка знікла. Нам не ўдавалася адразу ў двух накірунках прабіцца за межы чорнае дзіркі. І толькі сёння ствараецца спрыяльная сітуацыя, дзякуючы шалёным намаганням не менш шалёнай улады на ніве пашырэння вядомасці маёй краіны. У сувязі з чым яе ведаюць – справа дзесятая Зрэшты, мастацтва канібальскіх народаў карыстаецца попытам менавіта з-за канібалізму. Джаз ніколі б не запаланіў свет, каб усе не ведалі – гэта музыка неграў-рабоў Шлях у свет адкрываецца, кавалак разбітага люстэрка нашай радзімы трапіў да іншых народаў, і трэба паспрабаваць у ім адбіцца. Ён крывы, касы але калі прыхопіце з сабою знаёмую ўсім рэч, вас не спалохаюцца. Толькі потым, калі да вас прызвычаяцца, трэба зрабіць яшчэ адзін фінт· пазбавіцца ад прыхопленае рэчы. І тады пра вас будуць казаць: не – гэта той Х., які трымаў у руках «кока-колу», а – «кока-кола» – гэта тое, што трымаў у руках Х. Як кажуць у той жа рэкламе: адчуйце розніцу Час учынкаў толькі настае, тое, чаго не маглі зрабіць раней, павінны зрабіць пазней.

Што ж, як пісаў яшчэ Чарльз Дзікенс: «Добрая парада, калі ведаеш, як ёй пакарыстацца»

Вітаўт Чаропка

Гісторыя не ведае ўмоўнага ладу – банальная ісціна, але яна суровы вокліч рэчаіснасці тым, хто хацеў бы ўявіць іншы ход падзей, нібыта стужку часу можна пераггнаць назад і з вопытам ведання фіналу павярнуць тыя падзеі ў другім накірунку. Але сцэнарый жыцця не перайначыш, бо пішацца ён адразу і начыста. Калі ж надарылася магчымасць пафантазіраваць на тэму, што, калі б... дык не страцім гэтую магчымасць.

А пачну з невядомага летапісца, які мог пісаць сваю хроніку ў Полацку або Тураве, або ў Навагрудку Вось чаго шкада, дык што гэтая хроніка не дайшла да нас і невядомая нам. Незваротная страта! Нашы першыя крокі, наша дзяцінства, а мы гэтак мала ведаем, як вучыліся стаяць на нагах, як сталелі. Наша гісторыя ахутана імглой няведання. Белыя плямы ў нашай памяці. Шкада! Але спадзяюся, што старажытная хроніка нашай мінуўшчыны будзе знойдзена.

2. Вітаўт – вось хто меў усё: уладу ў буйнейшай дзяржаве, войска, ясныя галовы паплечнікаў, любячы яго народ, сілу і волю, але не хапіла каралеўскай кароны. Сваю галоўную магчымасць Вітаўт не здзейсніў Вялікае княства не стала каралеўствам. Як пайшла б тады гісторыя? Можа, жылі б мы цяпер у каралеўстве Літва «ад мора да мора». І размаўлялі б мы «не обчым яким языком, але своим власным». І сімвалы продкаў сведчылі б за нашу славу і годнасць. Не было б «усенародна выбранага маладога палітыка», а кіраваў бы намі кароль. Прынамсі, самы вялікі ўзровень жыцця ў манархічных краінах. Спадзяюся, што і гэтая магчымасць можа ажыццявіцца.

3. Мікола Гусоўскі ў шэрагу вялікіх паэтаў, вядома, не апошні, але каб пісаў ён на «простай» мове, як асмеліўся Петрарка, дык быў бы першым сярод славянскіх паэтаў, а беларуская паэзія ўжо ў XVI ст. заявіла б пра сябе на поўны голас. Ён мог стаць для Беларусі Гамэрам і «выхаваць» яе.

4. Леў Сапега зрабіў так шмат для Беларусі, што, здаецца, выкарыстаў усё, што мог Аднак... хай бы ён прыгрэў каля сябе не школку самазванцаў-дзмітрашоў, а кемлівых юнакоў, і выхаваў бы для Беларусі патрыётаў якія панеслі б далей ідэю незалежнасці Бацькаўшчыны.

5. Уладзіслаў Ваза ўпусціў шанц для ўсяго славянства, а мог пад сваім скіпетрам аб'яднаць Польшчу, Літву і Масковію. Гісторыя не ведала б самага крывавага нашэсця, калі маскавіты знішчылі палову насельніцтва Беларусі. «Тата, тата, чорт у хату», – «Нічога, сынок, абы не маскаль», – гэта памяць з таго часу.

6. Кастусь Каліноўскі застанецца сумленнем беларусаў. Магчымасці перамагчы заваёўніка і ворага Беларусі ў яго не было, але ён не шукаў магчымасці выжыць у рабстве. Ён нямы дакор тым, хто сагнуўся «пад ношкай знямогі – пакуты».

7. Аўтар «Тараса на Парнасе» і «Энеіды навыварат» мог назваць сваё імя. Памёр ад сціпласці. Затое ёсць хлеб у літаратуразнаўцаў, і Генадзь Кісялёў стаў сам класікам у пошуках класіка.

8. Смерць забрала Максіма Багдановіча ў маладым веку, хоць ён і пацяшаўся з яе. «Шмат у нашым жыцці ёсць дарог А вядуць яны ўсе да магілы». Ягоны геній абарваўся, так і не дасягнуўшы сваёй вышыні. У тым, што ён быў прарокам, я не сумняваюся. «Пагоня» яшчэ вернецца... «Старадаўняй Літоўскай Пагоні не разбіць, не спыніць, не стрымаць». Цяжка ўявіць Максіма, які расхвальваў бы дыктатуру. Смерць выратавала яго ад «цемры пад сонцам».

9. Адам Міцкевіч гэтак любіў Літву-Беларусь, што мог бы і пісаць на яе мове, тады наша маўчанне апраўдалася б перад светам. І хто тады сумняваўся б, што беларусы – нацыя паэтаў.

10. Янка Купала з песняра народу ператвараўся ў песняра сацыялізму (бальшавіцкага ўзору). Прыкра. Але ўсё лепшае, напісанае ім з болем за беларусаў і Беларусь, дапамагае нам і цяпер. «Акоў паломаных жандар» – ён адвёў месца слузе «Оцечаству». І ўсё ж Купала застаўся Купалам. Гэтую магчымасць далі яму маскоўскія «фанарыёты», калі спынілі ягонае стомленае ад горычы сэрца.

11. Язэп Драздовіч у Парыжы мог стаць вялікім мастаком. У еўрапейскае мастацтва ён прынёс бы жывую традыцыю беларускіх міфаў і містыцызму. Сальвадор Далі склаў бы пад ягоныя ногі свае лаўры. Але ў Беларусі Язэп быў вялікім беларусам. Ягоная «Пагоня» вартая ўсіх «шэдэўраў» Саюза мастакоў.

12. Калі прыгадалі мастакоў, дык скажу, што народны мастак М. Савіцкі гэтак і застаўся савецкім, і ён там са сваім гераічна-выродлівым часам і сваім мастацтвам; ягоным Леніным будуць палохаць дзяцей: «Кінг-Конг». Хто яшчэ так па-мастацку глыбока стварыў вобраз гэтага правадыра?

13. Драма Марка Шагала ў тым, што ён не мог жыць у горадзе свайго натхнення Віцебску, а шчасце, што ён з'ехаў з яго чалавецтва мае Мастака. А нам застаецца толькі казаць, што ён беларускі габрай, наш, свой.

14. Вацлаў Ластоўскі з кагорты зары Беларушчыны. Ён мог бы зрабіць так шмат, але не далі – забілі. Часы тытанаў мінулі, але тое, што яны паспелі, не разбурылі і за 70 гадоў. І калі на вокліч: «Жыве Беларусь!» – пачуем: «Жыве!», дык яна яшчэ жыве.

15. Ларыса Геніюш навучыла нас, як любіць Беларусь – самаахвярна і з болем у сэрцы, а за гэта яе пазбавілі магчымасці быць з намі. Дурні, яна з намі будзе заўсёды! Шкада, што не ўбачыла яна бел-чырвона-белы сцяг над Мінскам.

16. Шкада, што Мікола Ермаловіч не нарадзіўся ў XIX ст., бо тады ў нас з'явілася б «Старажытная Літва» і Купала не наракаў бы: «А беларусы нічога ж не маюць».

17. І Уладзімір Караткевіч патрэбны быў у XIX ст Сянкевіч і Дзюма ў параўнанні з ім – пігмеі. Героі Караткевіча натхнілі б тысячы патрыётаў, якіх гэтак не хапала ў час станаўлення БНР. Горка, што не завершаны «Каласы...», – гэта была б эпапея Беларусі.

18. Вядзьмак Лысагорскі свайго шанца не ўпусціць. І чым большы маразм, тым больш балючы сарказм гэтага «аматара нечысці». На яго нярвота злавацца, бо дрэннаму танцору, як вядома, нешта перашкаджае, таму хай наракаюць на нешта. Не ўпусці магчымасці смехам страсянуць пасад тыранаў і дурняў.

19. Цяпер ужо і не памятаюць К. Панамарэнку, а гэты некалі ўладарны тып панаваў на Беларусі. Хай бы ён выпрасіў у Сталіна для Беларусі Вільню. Слёз не хапіла ці згодна з *законам*, «мне это ня нужна» падараваў нашу Мекку жамойтам. Шкада, што вырадкі-прыблуды лезуць кіраваць намі і ўсё наша ім «ня нужна». Ды і нам яны «ня нужны».

20. «Малодшы брат», хопіць рабскага нізкапаклонства перад «старэйшым братам». Тваё смешнае лакейства выклікае пагарду. Сваю магчымасць быць чалавекам ты атрымаеш, калі будзеш ім.

21. Аб сваіх страчаных магчымасцях не шкадую. Dum spiro, spero!

Іван Афанасьеў

Напэўна, трэба было стаць палюбоўнікам Парыжа ці адчуць боскае дакрананне музы Апалінэра, каб надаць кшталт еўрапейскага інтэлектуала гэтаму небараку з вушамі-патарчакамі, што пераможна замацаваліся на чарнільным абрысе твару з вокладкі першай кнігі прозы Л. Дранько-Майсюка «Пра тое, як я...». І справа тут, відаць, не ў саматужнай сімволіцы лічбаў, якімі пазначаны год яе выдання,– 1992, спакушаючы зваротнай паслядоўнасцю супадзення ў новай магчымасці: 21 (даруем аўтару гэтых радкоў правінцыйны імпэт першаадкрыцця), і нават не ў чортавым тузіне сабраных разам «несур'ёзных апавяданняў», які колькі гадоў таму мог бы паспрыяць ерэтычным памкненням спадароў Бартаў, юнгаў, маркузеў дый іншых выратавальнікаў матухны Еўропы ад бездапаможнасці яе вытанчанага тэхналагізму з самавіта-нахабным Прынцыпам Рэальнасці на чале. Хутчэй, іх натхніў бы шанц уцёкаў ад нязбыўна лінейнай паслядоўнасці лёсу, якая можа быць працягнута ў будучыню з тым самым поспехам, што і незваротна абарвана, і ў бязлітаснай залежнасці ад якой сёння пачуваемся мы, з рушучасцю апошняга адчаю намагаючыся павярнуць час і падзеі назад, вызваліць нашае рэальнае існаванне з палону рэальнасці. Недарэчнасць суразмоўцы ў такім выпадку – больш чым «дарэчная», бо нітуе спробу з магчымасцю самаідэнтыфікацыі – як у памянёнай кніжцы: «– Прозвішча? ... Называюся», калі непадуладная носьбіту якасць, неад'емная ад яго, бы прынцып стварэння ад істоты, запаветным словам «адчужэнне» адчыняе дзверы ў храм Мастацтва. Назваўся – значыць выканаў *ролю* і, не паспеўшы азірнуцца, пад задаволены шэпт аднадумцаў апынуўся ў нявыказаным паўзмроку тэатральнай залы, дзе літарамі-ліхтарыкамі заўсёднай надзеі зіхаціць такі пажаданы надпіс: «Выйсце». Тая самая 21-я магчымасць, якую Р. Барт калісьці адшукаў у тэксце-пісьме з яго прынцыпам зваротнасці, што адольвае няўмольную антытэзу ў прасторы гульні, між рэальнасцю і рэальным, а стваральнік «Аднамернага чалавека» адчуў у брэхтаўскім разбурэнні тоеснасці гледача з падзеямі на сцэне, адчужэнні ролі, параўнаўшы «не-ідэнтыфікацыю» чалавека ў яговых звычайных абставінах з набыццём другога вымярэння рэальнасці – па-за ёй самой, і відавочна не запярэчыў К. Юнгу, некалі не толькі ўгледзеўшаму ў аддзяленні чалавека ад свайго ценю ўмову маральнай дылемы, але і адшукаўшаму неўласцівую для еўрапейца гармонію цела і душы, матэрыі і ідэі на індыйскім Усходзе, у вызваленні свядомасці ад «суб'екта і аб'екта». Зрэшты, ці не яна цяпер наважылася здзівіць праанкетаваную частку роднай усім нам усходне- (а мо «цэнтральна-»?) еўрапейскай дзяржавы асобай неспадзяванага інтэлектуала без аблічча і прозвішча? Апекаваная банальнай кляксай на вокладцы немагчымасць канчатковай выразнасці твару, пэўна, натхніла б спадара Барта безліччу дзейсных варыянтаў аднаго-адзінага аўтапартрэта, усцешыла б сузіральніка К. Юнга узыходжаннем па ступенях медытацыі ад блакітнай (чарнільнай?) паверхні акіяна да празрыстасці «блакітнага каменя» і прывабіла б заклапочанага еўрапейскім снабізмам Г. Маркузе наяўнымі перавагамі аўтсайдэра, мара якога пра недасяжны ўзровень дастойнай чалавека «самасці», дзе выпадак-лёс песціць яго сустрэчай з Леанідам Ільічом і Маршалам Кім Ір Сенам (як у апавяданнях Л. Дранько-Майсюка), надзейна замацуе небараку на апошнім месцы ў чарзе па цукар.

Але ж мы самі правакуем свой цень – няўрымслівыя на тым балі-маскарадзе, дзе нашаму знаёмаму незнаёмцу спатрэбілася прыняць выгляд «Вівосіпа Васарывонавіча», каб «ужо не хаваючыся, па-беларуску» аддаваць загады імгненна з'явіўшымся памагатым. Нас рэабілітуе РОЛЯ, якую здавён мусіў выконваць кожны свядомы беларус дзеля сцвярджэння ў традыцыйна неспрыяльным асяроддзі факта рэальнай беларушчыны з непазбежным узнаўленнем асноўных атрыбутаў эстэтыкі адчужэння, калі немагчымасць атаясаміць рэальнае з рэальнасцю, дзею з «глядзельнай залай» грамадства здавалася вырашальнай. Аднак Чарнобыль жорстка аспрэчыў нацыянальную парадыгму эстэтычнай прысутнасці беларусаў у свеце і зрабіў саму рэчаіснасць рэжысёрам і выканаўцам галоўнай ролі. Яго аргумент – дасканаласць пачварнага, што вынікае з бартаўскай «тапалогіі цела», калі ўвасобленая сутнасць ідэалу разам з усялякай дыстанцыяй паміж задумай і здзяйсненнем выракаецца і чалавека, ахвяруючы апошняга пазачалавечым наступствам ягонай занядбанай прыроды. І тады няшчасны бальзакаўскі Саразін спраўджвае сваю мару аб стваральнай прыгажосці Звыш-Жанчыны ў каханні да чалавека, пазбаўленага мужчынскай якасці (кастрата), а ідэальная эстэтыка адчужэння здзяйсняецца як прынцып ЗОНЫ, пасведчанай сконам тэхнічнага прагрэсу, аднак і не саступіўшай блаславёным «датэхналагічным» часінам, дзе, на думку інтэлектуалаў-«еўраборцаў», высокая культура ніколі не была часткай культуры матэрыяльнай.

Чарнобыльская рэчаіснасць даўно і назаўсёды зблытала «да» і «пасля», злучыла ў непарушную еднасць юнгаўскую «патэнцыяльную рэальнасць», прыдбаную ў медытацыях далёкага, таямнічага ёгіна, і забруджаную радыёнуклідамі беларускую ЗОНУ, якая для выгнаннікаў палаючага савецкага Усходу стала сёння зямлёй абетаванай, ажыццёўленай марай (дасканаласцю пачварнага?), што ў выратавальным зыходзе адных патурае вынаходліваму сяброўству Д'ябла. . з Богам дзеля спраўленай трызны па іншых: «Чаму сюды прыехалі? У Чарнобыль? Таму што адсюль нас ужо не выганяць. З гэтай зямлі. Яна ўжо нічыйная, як кажуць, Бог яе забраў...» (С. Алексіевіч, «Чарнобыльская малітва»). Аднак раптоўныя заручыны пекла і неба сведчаць не толькі ідэальную 21-ю магчымасць у зваротным руху да апакрыфічнага паразумення Творцы і яго абранніка-слугі, які яшчэ не паспеў здрадзіць. Уладарная моц архонта («князя свету гэтага») усталёўвае нечаканы парытэт вечнасці і часу, калі рэчаіснасць пачынае супярэчыць сваёй магчымасці, падзяляючы нас і цень і ўтвараючы кантэкст непазбежнага разладу паміж стваральнікам духоўнага прадукта і яго спажыўцом, з якога Р. Барт калісьці выводзіў канцэпцыю ТЭКСТУ як структуры свядомасці і ў якім мы самі перш-наперш шукаем нацыянальныя альтэрнатывы, бо рэальнае па-за рэальнасцю – гэта зусім па-нашаму, па-беларуску.

Можа, сапраўды меў рацыю А. Шапэнгаўэр, пераадольваючы мяжу чалавечага інтэлекту, вызначаную ім у часе, формулай няспыннай сучаснасці: «тут-цяпер»? Але ж тады і развагі пра 21-ю магчымасць губляюць усялякі сэнс, бо кожны наш крок у сваёй абсалютнай адзінкавасціператварае ў ілюзію і мінуўшчыну, і будучыню. Ён ідэальны – таму што абсалютны. Ён незваротны – бо няма куды (адкуль) вяртацца. І няма каму. І калі не памыліўся Р. Барт, убачыўшы ў чалавеку ўмову *дыстанцыі*, дык нашая прыязнасць да яговых дзівацтваў настолькі ж апраўданая, наколькі 21-я магчымасць, па-за дыстанцыяй – гэтай адлегласцю між «да» і «пасля» – увогуле незразумелая, становіцца адзіным шанцам нашага рэальнага быцця, адухоўленага (эстэтызаванага?) здольнасцю часу падарожнічаць... у часе. Хіба ўцёкі новых насельнікаў чарнобыльскай прасторы ад наслання іхняга ўчарашняга дня не сведчаць таксама новы хранатоп ЗОНЫ? Немажлівасць пакутнікаў вярнуцца да зруйнаванай гістарычным катаклізмам Прыроды, гармонію якой спрадвеку баранілі неспазнанасць маральнага канфлікту і праблематычнасць самога пытання пра зло, у такім вызваленні ад маральных калізій свайго мінулага аднаўляе Прыроду ў іх саміх (юнгаўская альтэрнатыва «натуральнаму чалавеку» Русо, знойдзеная ў нетрах свядомасці), аднолькава адмаўляючы незваротнасць чарнобыльскіх страт, якімі скрываўлена душа папярэднікаў. Загнаны гісторыяй у кут, чалавек робіцца непадуладным яе раз'юшанаму нораву, сцвярджаючы каштоўнасць гіпатэтычнага існавання ў рэальнасці. Фактар адчужэння яднае яго з уласнай эстэтычнай магчымасцю, што менавіта ў шматзначнасці вырашэння выступае падставай быційнага самаўсведамлення, калі нават тэкст – «гэта мы самі ў працэсе пісьма» (Р. Барт). І наўрад ці варта спачуваць нашаму персанажу-дарадчыку, якога нават пры асабістай сустрэчы з Маршалам Кім Ір Сенам абмінула ўся веліч богападобнага правадыра. Жыццяпіс бывалага суайчынніка літаральна «вылузгваецца» з эсхаталагічнай завядзёнкі факта, што *адбыўся*, і самім годам выдання ўшаноўвае *генералісімуса* Кіма, надаючы яму статус сапраўды «народнага» героя. Паніжэнне ў званні не ў чытаным, а – *перачытаным* тэксце яму зусім не шкодзіць. Наадварот! Памылка, якой да года публікацыі і аднасачасовага прысваення прадбачліваму Маршалу чарговага і канчатковага звання там проста не было, настойліва просіцца назад, каб у гэтай неадпаведнасці здабыць шчырую пяшчоту шырокіх мас. Сціплы працаўнік, пэўна, не адразу і вымавіць мудрагелістае слоўца «генералісімус», а ў недасяжным «маршал» (куды, здавалася б, вышэй!) выразіць усю павагу і любоў, якую так дарэчы падкрэслівае недакладнасць. А дзе масавая свядомасць – там, вядома, і масавае пачуццё. Яно прыхавалася ўжо ў дзіцячай непасрэднасці графічнага аздаблення гэтага летапісу эпохі і яе чытачоў.

Сэнс не існуе па-за мэтазгоднасцю. Ён шукае паразумення факта і з'явы. І тады наяўнасць проста Аўтара, яскрава пазначаная наіўным удакладненнем на вокладцы кнігі, важней спасылкі на канкрэтнага апавядальніка, якога Роля вызваляе ад шапэнгаўэрава «тут-цяпер», ахвяруючы ягонай непаўторнасцю ў імя 21-й магчымасці, калі «там-учора» альбо «там-заўтра» будзе (*можа быць*) зусім інакш. Таксама і Назва ўцякае ад свайго наяўнага і апошняга варыянту, ратуючы безліч намераў ад улады выніку. Ці не дзеля таго, каб зазначыць першынство і (21-ю?) магчымасць ТЭКСТУ, а мо і неўпрыкмет падрыхтаваць урачыстую рамку для новага параднага

партрэта? Бадай, усё, што адбылося і адбудзецца, ужо не пахісне яе пагранічных слупоў, бо няма чым абвергнуць выніковасць самога прынцыпу Адмовіўся ад бацькі-аўтара, пагрэбаваў імем-назвай – сцеражэ дыктатура... граматычнай формы: забароненую літаратуру – чытаў, у недазволеным мітынгу – удзельнічаў, габраю знаёмаму эміграваць – дапамог Не граматыка, а нейкая ідэалогія зробленага ўчынку. Паспрабуй улагодзь яе, калі тое, што не існуе цяпер, ёсць існуючае мінулае, і, памкнуўшыся да ідэйнага разліку з ім (усё ж «ад'ютанту Пілсудскага не паверыў»), можна толькі надаць форме змест і жыццёвую, пазнавальную фактуру, быццам у знарок перабольшаным клопаце героя пра сябрукоў-сучаснікаў, што, не знішчыўшы ворага, «ужо ўхапіліся пад корань зводзіць вобраз ягоны» Ну, хіба не «натуралізацыя ідэалогіі» ў чыстым выглядзе? Паляваў на ўяўную бездакорнасць чарговага ідэалагічнага знака, а атрымаў у адказ недатыкальны аргумент рэальнасці: чалавека (пацэліў – страляй?). Гэткую гульню выяўляльнага і выяўлення, дзе патаемны сэнс спрыяе магчымасці немагчымага і кола гісторыі набірае ход у мільгаценні твараў мінулага пасярод натоўпу разгубленых нашчадкаў.

Няўжо гэта і ёсць ідэалогія выжывання, здзейсненая як права на рэальнасць? А калі не, дык што паспрыяе нашаму нацыянальнаму запыту? Трываласць «блакітнага каменя» К. Юнга альбо прыцягнасць блакітных чарнілаў, якія дагэтуль больш дагаджалі імкненню Р Барта бачыць у графічным-тэкставым, пісьмовым – сведчанні з`явы вычарпання «фантазму ўнутранага», прамежкавую субстанцыю, нібы развітальны водбліск згаслых чарнобыльскіх зарніц паміж цемрай і цемрай? Мабыць, гэта адзінае, чым безумоўна валодаем мы, хутчэй тоесныя не рэальнасці, а яе разуменню, з якога ізноў узнікае РОЛЯ. Чаму б і не выканаць яе, не «перайграць»? Вось толькі сцэнай у такім разе будзе само наша заблуканае жыццё. «Сапраўднасць», якую наўрад ці збянтэжаць вушы-патарчакі на чарнільным абрысе невядомага твару...

Людміла Рублеўская

Нявыкарыстаныя магчымасці... «Мог, але не зрабіў» Выснова, што падпадае пад юрысдыкцыю «не судзіце, ды не судзімыя будзеце. .» А тым больш у нас, на Беларусі, якая сама па сутнасці сваёй спрэс нявыкарыстаная магчымасць. . Якую асобу ні вазьмі – аб`ект шкадавання для нашчадкаў не рэалізаваўся. . Не дадумаўся, як можна было зрабіць так, каб было не гэтак, а так... Рыхтык паводле Чапека: «Крытыкаваць – значыць тлумачыць аўтару, што ён зрабіў не так, як зрабіў бы я, калі б умеў» Хаця – ці толькі ў «беларускім кантэксце» пастаўленае пытанне такое плыткае? Так, у чалавека ёсць воля выбару – між дабром і злом. Але – як вызначыць, дзе ва ўчынках і жыццёвых абставінах чалавека ёсць Воля Боская, а дзе – ягоны ўласны грэх? Ці не бескарысна, не першапачаткова грахоўна разгадваць тое, што называецца «Промысл Боскі»?

Чаму Максім Багдановіч памёр маладым, а Лукаш Бэндэ спакойна дажыў да старасці? . Адвечная спакуса сумневу ў мудрасці Боскай... Няхай мы не ўпадзем у яе .. Тым больш, што – нават на чалавечым (зямным) узроўні – як мы можам судзіць, нават у дачыненні да свайго сучасніка: ці была ў яго магчымасць зрабіць тое, што ён не зрабіў?

У пастаўленым пытанні я вылучыла б два: «чаму не выкарыстана» і «што было б, калі б...» Абодва сумніўныя. Як казаў леў Аслан з «Хронік Нарніі» К.С. Льюіса (праваобраз згаданай жывёлы – Хрыстос): «Я расказваю кожнаму толькі яго гісторыю». Помніцца, да таго ж, у адной багаслоўскай кніжцы гаворыцца, што дарослась чалавека вызначаецца яго здольнасцю прымірацца са сваімі пакутамі, аднак, калі ты, сказаўшы: «Мая хвароба – вынік маіх грахоў», ідзеш да суседа, каб пераканаць таго, што ён зламаў нагу, бо не хадзіў у царкву, гэта будзе найвялікшым глупствам і грахоўным учынкам. .

А цяпер, згодна звычайнай жаночай логіцы, абгрунтаваўшы немагчымасць адказу на пастаўленае пытанне, я буду на яго адказваць. . пытаннямі. Праўда, толькі ў выглядзе «добрых пажаданняў»... Ад якіх нармальнага чалавека, да якога яны адрасаваныя, звычайна толькі нудзіць... «Добрыя пажаданні» з вобласці міфатворчасці, ды яшчэ дадаць беларускага чорнага гумару (дакладней, гумару ў чорнай спадніцы)... Жах!

1. Калі б князь Вітаўт паклапаціўся пра захаванне свайго роду і мы займелі б беларускую каралеўскую дынастыю?.

2. Калі б Сімяон Полацкі дзеля сустрэчы расейскага цара Аляксея Міхайлавіча падрыхтаваў не ўзнёслы панегірык, а сатыру «а ля Вядзьмак»?..

3. Калі б беларускі шляхціч Кабыла не падаўся аднойчы ў бок Масковіі ды не заснаваў род Раманавых?..

4. Калі б Напалеон выйграў вайну з Расіяй, праводзілі б на Беларусі рэферундум на карысць агульнаўжыванай французскай мовы ў параўнанні з недасканалай расійскай?..

5. Калі б Кастусь Каліноўскі ўцёк за мяжу ды зарганізаваў там выданне накшталт герцэнаўскага «Колокола»? .

6. Калі б Янка Купала замест «Над ракой Арэсай» напісаў «Рэквіем па балотах»?.

7. Калі б Адам Міцкевіч змог пры жыцці надрукаваць свае беларускія вершы?.

8. Калі б, скажам, Пятрусь Броўка (ці нехта іншы са збранзавелых) напрыканцы жыцця выбраў са сваёй творчай спадчыны сорак лепшых вершаў ды выдаў тонкай кніжачкай?

9. Калі б Уладзімір Сямёнавіч Караткевіч змог дажыць да нашага часу, ці займелі б мы беларускага Салжаніцына?..

10. Калі б нашы беларускія паэты кінулі піць?..

11. Калі б Данчык ажаніўся з беларусачкай, узяў грамадзянства Беларусі ды «вылучыў» сваю кандыдатуру на выбарах у Вярхоўны Савет?..

12. Калі б нехта з пісьменнікаў, падобна Адаму Мальдзісу, які апісаў побыт нашых продкаў, апісаў з пункту гледжання даследчыка побыт і норавы сучасных беларусаў?

13. Калі б нацыянальная творчая эліта хаця б на гэты час перастала грызціся між сабою і падзяляцца на суполкі ды плыні, афіцыйныя і неафіцыйныя?..

14. Калі б кожнага з нас захацелі тыя, што ўсё купляюць, купіць, і мы ўсе прадаліся?..

15. А калі гэта ўжо так і ёсць?.

16-21. Калі б?.

Яўген Гучок

Наш першы народнік (Альгерд Абуховіч)

Сказаць, што Альгерд Абуховіч-Бандынелі не скарыстаў якую-небудзь хоць адну магчымасць у сваім жыцці дзеля падвышэння якасці чалавечага існавання, не магу. Ён скарыстаў іх (магчымасці) усе. А было іх нямала. Хаця б вось гэтыя: авалодаў усімі галоўнымі еўрапейскімі мовамі, узяў удзел у паўстанні 1863 г , быў сасланы ў Сібір, стаў адным з пачынальнікаў (выдатным!) новай беларускай літаратуры, сабраў у свой час вакол сябе моладзь, якая ў сваім развіцці аддавала перавагу яму перад нават такой цудоўнай навучальнай установай, як Слуцкая гімназія.

Літаратурная спадчына Альгерда Абуховіча-Бандынелі (шкада – як мала да нас дайшло!) сведчыць, што гэта быў магутны, вышэйшай пробы пісьменніцкі талент. Па шчырасці сэрца і натуры ён мне нагадвае Жан Жака Русо; па ёмістасці сваіх невялікіх раздзелаў, а ў іх – кожны сказ ягонай прозы ні ў якім разе не ніжэй за ўзровень Альфрэда Мюсэ. На старонках (а іх усяго некалькі дзесяткаў) мемуараў нашага класіка вельмі многа як адкрытага, так і прыхаванага за радком матэрыялу па гісторыі Беларусі; тут жа змешчаны падарожжа па Украіне, напісаны нібыта Лорэнсам Стэрнам; развагі пра жыццё ўвогуле, здаецца, узыходзяць да пранікнёных і пранізлівых старонак знакамітага твора Марка Аўрэлія «Сам-насам» Але ў Абуховіча сваё – абуховічаўскае. Тут і пра Францішка Багушэвіча знойдзем найкаштоўнейшы ўспамін, які пададзены з геаграфічна-культуралагічнага пункту гледжання. Як у высокакультурных аўтараў

Паходзячы са знакамітага роду Абуховічаў і адначасова маючы італьянскія карані роду Бандынелі (адкуль паходзілі таксама рымскі папеж Аляксандр III і аўтар знакамітай скульптурнай групы «Лаакаон»), Альгерд Абуховіч-Бандынелі вельмі хацеў, каб наш і, вядома, яго беларускі люд ва ўсіх праявах жыцця падвышаў свой узровень. Дзеля гэтага, пакінуўшы шыкоўны палац з замежнай прыслугай, ён і жыў сярод простага (паспалітага) люду І вось таму я не магу не назваць яго нашым першым народнікам у вышэйшым сэнсе гэтага слова.

Мой Божа! Чаму гэта мае суайчыннікі і сучаснікі не ўглядаюцца ў постаць Альгерда Абуховіча, не скарыстоўваюць магчымасці і не навучаюцца ў яго любові да справядлівасці,

ведаў, Радзімы, Бога. Гэта толькі ў нас, відаць, магіла слыннага чалавека (а яна ў маім родным Слуцку) не мае да сябе шырокае сцяжыны. Чаму мы не такія нязломныя, як Альгерд Абуховіч, ні перад уладамі, ні перад абставінамі рознымі, ні перад неразумнай раднёй – усім, што можа паўстаць на шляху прагрэсу?

Янка Купала – Шэкспір

У драматургіі Янка Купала для мяне – Шэкспір, асабліва «Тутэйшымі». Шкада, што не былі ім напісаны ў такім жа ключы «Тамтэйшыя». Пра нашых суседзяў.

Усё астатняе ў нашага генія – вершы, паэмы, публіцыстыка – асляпляльны бляск. Калі, вядома, адкінуць усю гвалт-рэдактуру.

Геній Адраджэння (Максім Багдановіч)

На мой погляд, і з Максімам Багдановічам, як кажуць, няма каго паставіць побач ні ў часе, ні ў прасторы, прынамсі, у той самай Еўропе. Хіба, можа, толькі італьянца Джакома Леапардзі. У іх і лёсы нечым падобныя. Максім Багдановіч прыйшоў на зямлю як чалавек, а пакінуў яе нібы анёл: ён нікога тут не абразіў, нават не пакрыўдзіў; жыў на сціплыя сродкі; набываў веды як геній еўрапейскага Адраджэння і спадчыну сваю духоўную пакінуў, як той самы геній, – глыбокую і універсальную. Адносна ж таго, якую мажлівасць не скарыстаў у сваім жыцці беларускі геній, дык, відаць, тое, што мог бы і не напісаць верш «Беларусь, твой народ дачакаецца...» А не адбылося гэта, безумоўна, ад празмернай яго любові да сваёй Радзімы. Але такое – больш чым даравальна.

P.S. Учарашнія радкі аднаго з сучасных паэтаў, на вялікі жаль, актуальныя і сёння:

Стаіць сіроча Багдановіч
У самым цэнтры БССР;
А хто інакш бы выглядаў тут
Сярод прывідаў і хімер?

У адным радзе (Максім Гарэцкі)

Для кожнага, хто чытаў Максіма Гарэцкага – ці то ў арыгінале (па-беларуску), ці то ў перакладах, – ён, несумненна, найвыдатнейшы пісьменнік. І гэта была адна з прычын, што ён быў пакараны катамі новага часу. Доўга творчасць класіка беларускай літаратуры была выключана цемрашаламі з культурнага ўжытку на Беларусі і сярод іншых народаў. І гэта пры тым, што яго кнігі маглі б упрыгожыць любую літаратуру свету, калі б ён належаў ёй. Узяць хаця б невялікую яго рэч – «На імперыялістычнай вайне» (Запіскі салдата 2-й батарэі N-скай артылерыйскай брыгады Лявона Задумы). Па ўнутраным (духоўна-псіхалагічным) выяўленні праўды пра пакаленне, што кінута ў пекла вайны на згубу, яна стаіць у адным радзе з такімі выдатнымі творамі, як «На заходнім фронце без перамен» Э.-М. Рэмарка, «Смерць героя» Р. Олдынгтона, «Бывай, зброя» Э. Хэмінгуэя, «Агонь» А. Барбюса. Больш таго, кніга Максіма Гарэцкага нават вылучаецца сярод іх сваёй пранізлівай непасрэднасцю, глыбіннай дэмакратычнасцю, адсутнасцю прыкмет аб прыналежнасці да якой-небудзь з літаратурных школ. Тут горкая праўда пераважае над рысоўкай, гэтакім аперэтачным пазіраннем героя на сябе збоку.

З такога пункту гледжання разглядаю я ўсяго Максіма Гарэцкага. Памятаю: прачытаўшы ў свой час першы том рэабілітаванага класіка беларускай літаратуры, я вымушаны быў пацясніць у сваёй свядомасці нават майго любімага А.П. Чэхава.

А яшчэ Максім Гарэцкі – і вучоны-даследчык духоўнасці беларусаў, педагог. І тут ён – гігант. За гэта гавораць усяго два такія па-свойму адметныя ўзоры: яго «Гісторыя беларускае літаратуры» і яго выхаванка Наталля Арсеннева.

Нескарыстанасць Максіма Гарэцкага бачу вось у чым. Дарэмна ў свой час ён прыехаў у БССР, дарэмна не падаўся далей, не застаўся на Захадзе.

Ганьба местачкоўцам! (Сяргей Палуян)

Какой светильник разума угас,
Какое сердце биться перестало!
М. Някрасаў

У самагубстве Сяргея Палуяна – геніяльнага юнака, гэтага «месяца адзінокага» – павінны

не толькі імперскія дзяржыморды, што дратавалі яго любімую Беларусь, не толькі нацыянал-здраднікі і нацыянал-тупіцы, але і нацыянал-местачкоўцы, што ў асноўным шукалі апекаванняў для сваіх уласных нікчэмных памкненняў. Сяргей жа Палуян – да ўсяго – бачыў далёка і – галоўнае – ва ўсе бакі. І шкада, што на нейкі час не з'ехаў ён за акіян. Ах, гэтая палымяная любоў да Радзімы! Ах, гэтая заўчасная смерць! Ах, гэтыя сляпні – нацыянал-местачкоўцы!

Невялікая яго кніга «Лісты ў будучыню» з геніяльна зафіксаванай у ёй праявай абуджэння беларускай душы – неўміручая. Болей чытайце Сяргея Палуяна, не заглядвайце ў пісанкі местачкоўцаў, асабліва сучасных!

Люблю Вас, Ларыса Антонаўна (Ларыса Геніюш)

Калі я чытаю Ларысу Геніюш, перада мной міжволі паўстаюць постаці вялікіх італьянцаў – Дантэ Аліг'еры з яго «Боскай камедыяй» і Уга Фасkoла з яго «Апошнімі лістамі Якопа Ортыса». Кнігу апошняга сучаснікі чыталі са слязамі на вачах... таму, што яны недастаткова любілі сваю Радзіму. Знявечаная Айчына, знявечаны ўласны лёс, зварот да Бога і адначасова радасць і шчасце, што не зламаўся, што выстаяў – вось дамінанты, якія прыцягваюць у творах гэтых найвыбітнейшых аўтараў.

Першае маё знаёмства з паэзіяй Ларысы Антонаўны («На чабары настоена») паказала мне, што ў асобе гэтай паэткі жыве той вобраз антычнай міфалогіі, які быў небяспечным для ўладароў Алімпа. Перада мной была поўная гарманічная прысутнасць жаночага і мужчынскага пачаткаў – пяшчотнасці і мужнасці – у адным чалавеку; для мяне было перакрэслена паняцце «жаночая і мужчынская» паэзія. Тут проста была паэзія высокай пробы; паэзія для радасці і для смутку, для слёз і ўсмешак, для самых розных песень (чаму маўчаць кампазітары?), для змагання і для ўсяго, чым напоўнена наша жыццё. Адносна «Споведзі» – яна для мяне на ўзроўні Дантэ. «Першы круг» А. Салжаніцына, дзе ён адбываў свой тэрмін (хай абыдзе ўсіх нас гэтая чаша!), не ідзе ні ў якое параўнанне з няволяй Ларысы Антонаўны. Яна прайшла самыя апошнія, самыя жудасныя кругі зямнога пекла. Але і сёння, калі, здавалася б, ужо няма таго ГУЛАГу і ў пераносным сэнсе, Ларыса Геніюш па ўвазе да яе з боку і сваёй, і сусветнай грамадскасці застаецца там жа – у ГУЛАГу. Затое некаторыя мясцовыя «пеўнікі на плоце», імітатары ад літаратуры і людскасці аж у народных ходзяць.

Адна з дарагіх для мяне магіл на Беларусі – магіла Ларысы Антонаўны Геніюш. Стоячы каля яе, зноў і зноў думаецца пра непамерна цяжкае, але нязломнае жыццё і, вядома, пра творы, напісаныя ёю як прад Богам. Люблю Вас, Ларыса Антонаўна! Нізка схіляю прад Вамі сваю галаву.

Аб нескарыстанасцях і стратах Ларысы Антонаўны гаварыць цяжка і амаль немагчыма. Страчваць і губляць працягваем мы, што не ідзем да Яе.

Больш, чым паэт (Алесь Разанаў)

Мой беларускі паэт сёння – Алесь Разанаў. Да яго слова заўсёды стаўлюся як да спадзевы, што адкрые яно і ў маёй душы нешта патаемнае, чаго сам пакуль не спасцігнуў. Логакратычнае, акупунктурнае пісьмо паэта пры малой колькасці слоў – бы вінтавая лесвіца, што вядзе на самы верх вежы, адкуль без усялякай экзістэнцыяльнай боязі глядзіш ва ўсе чатыры бакі і бачыш.

У адрозненне ад многіх «знакамітых» рыфмачоў-хахмачоў, вертухаяў-зікхайлістаў-алілуйшчыкаў і іншых літаратурных паўзуноў, паэт Алесь Разанаў (і ўсё ж ён больш, чым паэт) любіць не слова-бразготку ці мыльны пухірок, а Слова – бы пазазямны знак да ўсяго. І яшчэ: чым карацей мой паэт піша (перш за ўсё маю на ўвазе – «пункціры»), тым лепш у яго атрымліваецца, тым больш ён – зорка; прынамсі, для мяне.

Радуе ў Разанава вялікая сапраўдная інтэлектуальная эрудыцыя і духоўная падключанасць да Абсалюта.

А вось што не скарыстаў паэт: ён не выклікаў на духоўна-паэтычны турнір ні аднаго літаратурнага мандарына-імітатара, не паказаў яму, таму мандарыну-імітатару, і, вядома, нам, чытачам, яго нікчэмнасць. Але, трэба спадзявацца, гэта яшчэ наперадзе. А калі будзе патрэба, дык і я, прымушаны тымі ж «цытрынамі», дапамагу ў гэтай справе. Ужо час зрываць маскі з таго «крамніцкага» маскараду, які не менш за адкрытых ворагаў душыць беларушчыну і духоўнасць.

Спачатку было Слова, і далей будзе Слова, і канца Яму не будзе. Маю на ўвазе Слова ў прасторы зямной геаграфіі. А да ўсіх умоў існавання таго Слова дадам наступнае: што калі,

вядома, будуць яшчэ такія працаўнікі на гэтай ніве, як Алесь Разанаў, для якіх на гэтай зямлі ўсё ж Радзіма – гэта палёт.

Думаю, што дадае энергіі яму і атмасфера «Крыніцы».

Наш дысідэнт (Міхал Кукабака)

Яшчэ тады, у першым застоі, чуў я па «Свабодзе» пра Міхала Кукабаку, чытаў яго і аб ім у самвыдаце. Было прыемна, што ён – з Беларусі і беларус. Калі ж яго, адседзеўшага семнаццаць гадоў па турмах і псіхушках за правы чалавека і за Беларусь таксама, убачыў упершыню, даўкі камяк стаяў у мяне ў горле. А калі аднойчы я прапанаваў яму на пражыццё пэўную суму, а ён, падзякаваўшы, параіў на тыя грошы пашыць бел-чырвона-белыя сцягі, у мяне да таго даўкага камяка дадаліся слёзы на вачах. Як шкада, што Міхал жыве не дома, не на Беларусі. Падштурхнулі яго да такога, апроч уладаў, і местачкоўцы з беларускіх «адраджэнцаў», якім беларускасць нашага дысідэнта здавалася недастатковай. А можа, яно і добра, што з'ехаў Міхал Кукабака адсюль: бо, можа, гніў бы тут у якой-небудзь камеры-закутку.

Людзі! Ау! (Пра сябе)

Сярод іншых сапраўдных каштоўнасцяў свету я вельмі любіў і люблю сапраўдную паэзію. Яна, гэта паэзія, у парадку адваротнай сувязі прышчапіла мне любоў да самога сябе, а калі дакладней – любоў да годнасці ў сабе. Вось таму я ніколі не імкнуўся стаць нейкім начальнікам, не меў намеру ўступаць у якіясь там партыі ці саюзы, не рабіў нічога для сякога-такога лаўрыяцтва і г.д. Для гэтага трэба было крывіць душой, а я не хацеў. Тым больш – добраахвотна. І таму за мае вершы, напісаныя не ў патрэбным ключы, мяне, што называецца, даставалі пэўныя органы. Мне быў перакрыты кісларод паўсюдна і на доўгія гады. Да дзяржаўных ганіцеляў, па-свойму дапамагаючы ім, далучаліся чыноўнікі ад літаратуры, імітатары паэзіі, пасрэдныя, але спрытныя ў жыцці, версіфікатары. Часам браў адчай... Выратаванне ад безвыходнасці магло быць толькі ў падключанасці да неба. І я цягнуўся да яго.

Як калісьці Г. Клейст у сваёй творчасці імкнуўся спалучыць пачаткі антычнай драмы з шэкспіраўскім пачаткам і стварыць новы напрамак у драматургіі, так мне хацелася ў маіх вершах апошніх гадоў (зборнік «Агонь і матылёк» – рукапіс) спалучыць кароткія формы Усходу з лірычнасцю славян і метафізікай Захаду. Адчуваю, сёе-тое ўдалося.

Мне цяжка сказаць, якія мажлівасці я не скарыстаў у сваім жыцці – і ў прыватнасці – каб выдаць гэты зборнік, а таксама іншыя зборнікі («Исток пути» – вершы маёй маладосці, «Спачатку было слова» – гісторыка-культуралагічныя нарысы, «Сэрцам і думкай» – частка II, «Стары Верабей» – проза). Што ж, скарыстоўваю сённяшнюю мажлівасць і кажу: «Людзі! Я тут!»

Віктар Шніп

«Сведкі, каторыя бачылі драку, а не баранілі, – па 9-ці рублев, а вся прочая шляхта, што не бачыла дракі, за тое, што не бачыла, – па 3-ры рублі. Плаціце!» – гэтыя словы спадара Кручкова з «Пінскай шляхты» Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча асвяціліся ў памяці, калі я задумаўся над пытаннем «хто што мог зрабіць, а не зрабіў». У нашым жыцці і тады, і цяпер, што ты ні рабі і як ні рабі, – будзеш усё адно вінаватым і за тое, што зрабіў, і за тое, што не зрабіў, а мог зрабіць і, яшчэ да ўсяго, знойдуцца людзі, якія нават пасля тваёй смерці, пераглядаючы тваю біяграфію, спытаюцца. «Чаму не зрабіў так, як мог зрабіць?» А ці мог, і ці маем права ставіць такое пытанне перад тымі, хто даўно хоць нешта вартае зрабіў для сваёй Айчыны, мы, хто яшчэ невядома якім чынам застанецца ў гісторыі роднай зямлі? Мы – Божы суд? Ды і толькі аднаму Богу вядома, хто што мог зрабіць, а не зрабіў. Тут хутчэй трэба ставіць іншае пытанне (яно таксама «не вельмі»): «Што мог не рабіць, а зрабіў?» Далёка не трэба хадзіць за прыкладамі. Працэнтаў 90 нашых пісьменнікаў маглі б не выдаваць сваіх твораў, і наша літаратура якасна выглядала б намнога лепей, а так – колькасць. Астатнія 10 працэнтаў, ствараючы добрыя творы, маглі б не піць гарэлкі столькі, колькі п'юць. Але кожны выбірае тое, што выбірае. Жыццё – гэта не казка, дзе на раздарожжы ляжаць тры камяні і на кожным надпіс: «Калі пойдзеш налева – станеш багатым; калі пойдзеш направа – згубіш каня; калі пойдзеш прама – развітаешся са сваім жыццём, але пра цябе будуць складаць песні». Выбар невялікі, але ёсць. У Пазняка быў выбар, дзе балатавацца ў дэпутаты: ці ў Мінску, ці ў Смаргоні, ці ў Лідзе, ці наогул не ўдзельнічаць у выбарах. Ён выбраў Смаргонь і не стаў дэпутатам. Словам, Пазняк мог і не балатавацца ў дэпутаты, і вынік быў бы такі самы. Але, як я вышэй казаў: «Мы – не Божы суд!» Галоўнае – у жыцці заўсёды ёсць выбар. А на пытанне, што мог зрабіць канкрэтна я, а не зрабіў, усё-ткі давядзецца адказаць мне, калі не для «Крыніцы», то на Божым судзе. А пакуль што...

Лявон БАРШЧЭЎСКІ

1. Еўфрасіння Полацкая мела добрыя літаратурныя здольнасці (іншага не магло быць!), але сваіх твораў нам не пакінула.
2. Полацкая інтэлігенцыя не змагла ўратаваць ад пагібелі «Полацкі летапіс».
3. Кірыл Тураўскі не пакінуў нам сваіх шэдэўраў свецкае лірыкі.
4. Мікола Гусоўскі не знайшоў чытачоў сваіх твораў на роднай мове.
5. Францішак Скарына не знайшоў пасля 1525 года фундатараў для сваёй віленскай друкарні і не здзейсніў вялікай часткі сваіх выдавецкіх планаў.
6. Аўтар беларускай «Повести о Трыщане» не пакінуў нам свайго імя.
7. Застаўся невядомым аўтар (аўтары) музыкі з «Полацкага сшытку».
8. Не напісаў (не здолеў захаваць для нашчадкаў) іншых твораў (акрамя «Ліста да Абуховіча») Цыпрыян Камуняка.
9. Антоні Тызенгаўз не здолеў давесці да канца сваю задуму пасяліць Жан Жака Русо ў Беларусі.
10. Паўлюк Багрым не змог захаваць для нас сваіх іншых беларускіх твораў.
11 Не напісалі сваіх галоўных твораў па-беларуску Францішак Князьнін, Ян Баршчэўскі, Адам Міцкевіч, Тадэвуш Булгарын, Нестар Кукальнік, Юзаф Ігнацы Крашэўскі, Эліза Ажэшка...
12. Так мала пражыў Кастусь Каліноўскі.
13. А. Марчанка і іншыя не здолелі арганізаваць выданне «Гоману» як доўгатэрміновага беларускамоўнага праекта.
14. Фёдар Дастаеўскі не рэалізаваў сябе як *беларускі* пісьменнік і мысляр.
15. Занадта кароткі быў жыццёвы шлях Максіма Багдановіча, Сяргея Палуяна, Івана Луцкевіча, Алеся Гаруна. .
16. Кіраўнікі БНР не паспелі арганізаваць баяздольнае беларускае войска ў 1918 годзе.
17. Максім Гарэцкі, Аляксандр Цвікевіч, Браніслаў Тарашкевіч, Уладзімір Жылка і іншыя паверылі ў тое, што бальшавікі будуць шчыра і працяглы час спрыяць беларускаму нацыянальнаму адраджэнню.
18. Сваякі ці знаёмыя Юльяна Дрэйзіна, Міхася Грамыкі, Браніслава Тарашкевіча не змаглі захаваць для нашчадкаў перакладзеныя гэтымі майстрамі творы антычнай літаратуры.
19. Ян Скрыган не напісаў эпапеі пра сталінскія лагеры, не наважыліся пісаць «у стол» Юрка Гаўрук, Уладзімір Дубоўка, Язэп Пушча і шмат хто яшчэ...
20. Не дажылі да нашага часу Уладзімір Караткевіч, Мікола Улашчык, Міхась Стральцоў, Ларыса Геніюш..
21. Станіслаў Шушкевіч хацеў «жыць дружна» з дэнацыяналізаванай наменклатурай і верыў у расійскіх «дэмакратаў».

Увогуле, лічба «21» уяўляецца мне занадта малой, каб уціснуць у яе адказ на такое глабальнае пытанне. Уся беларуская гісторыя, на мой погляд, гэта суцэльнае невыкарыстоўванне шанцаў на тое, каб стаць еўрапейскай нацыяй. Галоўнае ж тут тое, што нашыя нацыянальныя геніі ва ўсе эпохі заставаліся незразуметымі адзіночкамі, вакол якіх ніяк не атрымлівалася згуртаванне нацыі, фарміраванне ўплывовага цэху нацыянальнай інтэлігенцыі.

КРЫНІЦА № 2

1996

ШТОМЕСЯЧНЫ КУЛЬТУРАЛАГІЧНЫ ЧАСОПІС

ВЫДАЕЦЦА СА СТУДЗЕНЯ 1988 ГОДА

Заснавальнікі:
СП Беларусі, калектыў рэдакцыі

Выдаецца на беларускай мове

Рукапісы аўтарам па пошце не вяртаюцца

Пішыце:
220807, г. Мінск, ГСП, вул. Кісялёва, 11

Званіце:
366-071, 366-142

Падпісана да друку з арыгінал-макета 18. 04. 96. Фармат 60x84 1/8. Афсетны друк.
Папера друкарская № 2. Ум.-друк.арк. 13,02. Ум.фарба-адб. 14,35.
Ул.-выд.арк. 14,52.
Тыраж 3500 экз.
Кошт дагаворны. Зак. 596.

Надрукавана з арыгінал-макета заказчыка ў друкарні выдавецтва
«Беларускі Дом друку», 220013, г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 79.